

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LELKÉSZI SZAKFOLYOIRAT

XLVIII. ÉVFOLYAM 8. SZÁM

1973. AUGUSZTUS

TARTALOMJEGYZÉK

CSENBEN ISTEN ELŐTT

Az Úrnak szolgálói — emberek szolgálatában (Dr. Nagy István) 449

EGYHÁZUNK ÚTJÁN

Dékáni jelentés az 1972—73 tanévről (Dr. Vámos József) — — 452

TEOLÓGIAI DOKTORUNK

Cserháti Sándor szegedi lelkész (Dr. Selmeczi János) — — 459

A Krisztusban szeretett világ — Részletek a doktori disszertációból (Dr. Cserháti Sándor) — — — — — 459

TANULMÁNYOK

Sündisznóállásba visz vagy egyre nyitottabbá tesz a világ kérdései iránt az élő hit? (Szabó Gyula) — — — — — 471

Evangélikus egyház a magyar államban — Küzdelem az ellenreformációval (Dr. Fabiny Tibor) — — — — — 481

Az istentisztelet és a diakónia teológiája (Dr. Groó Gyula) — 486

Orgonaállomány, orgonagondozás, műemlékvédelem (Trajtler Gábor) — — — — — 490

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Szentháromság után 14. vasárnap (Szabó Gyula) — — — 497

Szentháromság után 15. vasárnap (Fehér Károly) — — — 500

Szentháromság után 16. vasárnap (Dr. Fabiny Tibor) — — — 502

Szentháromság után 17. vasárnap (Győr Sándor) — — — 505

Szentháromság után 18. vasárnap (Csizmadia Sándor) — — — 509

LELKIPÁSZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Nagy István

A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt
Előfizetési ár: havi 20,— forint, fél évre 120,— forint, egy évre 240,— forint

Csekkszám: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 516—220507

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1088 Budapest VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142-074

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya
73.2534/2-08 — Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre

Indexszám: 26 451

Az Úrnak szolgálói — emberek szolgálatában

Istennek szolgálói vagyunk. Megtisztelő cím ez. Kegyelem és kitüntetés. Az ótestamentumi gondolkodás számára természetes, hogy Isten olyan Úr, aki az embert teljesen szolgálatába állítja. A görög—római gondolkodás tiltakozott ez ellen. Számukra a „szabadság és függetlenség” olyan fontos, hogy még az istenségtől való függőséget sem voltak hajlandók vállalni.

Isten szolgálóinak lenni nem jelenti azt, hogy gyámkodjunk a világ felett, vagy a „mindent mindenkinél jobban tudók” székébe ülve tetszelegjünk önmagunknak, mások „hódoló elismerését” várva és óhajtva.

Isten szolgálóinak lenni elkötelezést jelent.

Isten szolgálói soha nem lehetnek saját vágyaik, elképzeléseik, terveik és törekvéseik rabszolgájává és kiszolgálóivá. Isten a szolgálóitól teljes engedelmisséget vár. Lehet, hogy mi gyakran — de tévesen — úgy értelmeztük szolgálatunkat, mint azoknak a terveknek a megvalósítását, amit mi szeretnénk tenni Krisztusért. Ami a mi véleményünk szerint Isten dicsőségét szolgálná. Az Úr szolgálatában nincs válogatás, saját terveinknek Istenre erőszakolása, hanem csak hűséges engedelmisség Urunk iránt. Isten szolgálója soha nem él önmagának. Éltető és életet előbbrevívó hite ott melegít a családban, gyülekezetben, társadalomban. Döntéseiben és cselekvésében ezt a világot „halálosan szerető” Urához kapcsolódó hite határozza meg. Ebben a szolgálatban az Úrnak szolgálója nem rejtheti keresztyén gőgjét, életidegenségét vagy politikai reakcióját a farizeizmus álarca mögé.

A testté lett Ige után járva az embertárs szolgálatán keresztül szolgál élő Urának. Jézus Krisztus valóságos ember volt. A valóságos embert karolta át mentő, segítő szeretetével. Ez az Úr kérdez meg minket:

„Embernyi ember vagytok-e?
Embernyomokat hagytok-e?”

(Sik S.)

Jézus „emberközel” lett. Mi nem zártuk be templomaink falai közé? Kegyes életünk levegőnélküli pincéjébe? Életidegen keresztyénségünk zárt kolostorába?

Jézus az élet „sűrűjébe” ment, hogy könnyet töröljön és sebet gyógyítson. Vigasztaljon és a békességet munkálja. Felemeljen és bűnbocsánatot adjon. Magához ölelje a társadalomból kitalítottat és megvetettet, s az éhezőket megelégítse. Igehirdetéseink, „Krisztust a világtól féltő” szándékunk nem rombolta vagy rombolja le azt a hidat, amit megépített az Úr közte és az ember között?

Jézus életből vett példázatai, igehirdetése közel hozta Istent az akkori „modern” emberhez. „Magasröptű”, „elvont”, „korszerűtlen”, gyakran szinte „érthetetlen” igehirdetéseink nem teszik felfoghatatlanná Istennek világot szerető üzenetének boldog örömhírét?

A Világ Ura tulajdonába jött ide a földre és otthonosan, jól érezve magát, járt itt. Az „Úrnak szolgálói” a történelemben jár, történelmet

formáló Urat nem kísérelték meg berekeszteni a Biblia „betűvilágába”, az önművelés gondolatával nyúglódó egyház magas kőfalai mögé?

Az Úr felelős szeretettel hordozta az emberiség gondját, terhét, üdvösségét. Mennyi felelősséget hordoznak a „szolgák” egymás iránt. Mit tettek azért, hogy a diakóniai teológiánk útján járásban hátul kullogókat fölzárkóznai segítsük? A bátoratlanokat előbbre vigyük, a saját teológiai elképzelésük vagy bekapzaltságuk béklyóiban levőket az úton velünk járásra felszabadítsuk?

Az Úr az élet fejedelme. Aki mindig életet, örömet, békét munkál. S az „Úrnak szolgálói” nem vették át a halálbogyó hangját, s lettek örömondó békekövet helyett huhogó halálmadarakká?

Jézus a szolgáit a világ szolgálatába küldte. Az „Úrnak szolgálói” gyakran a világ szolgálatát várták. Arról beszéltek, hogy a világnak kellene szolgálni az Urat! Pedig az Úr szava világosan hangzott. „Az Embernek Fia nem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon”. Szolgálatunk közben soha nem felejtethetjük el: *Mi az Úr szolgálói vagyunk — nem pedig „uralkodási joggal” felhatalmazott helytartói.*

Isten szolgálói a Krisztusnak életet megújító szolgálatából élnek. Papi életünk az élő Jézushoz kapcsolódó hit szilárd alapján épül fel. Isten szolgálói nem valamilyen „ügynek” szolgálatába állítják életüket, hanem annak az élő Istennek, aki életet és boldogságot munkáló szeretetével szolgál ebben az embervilágban.

A Krisztushoz kapcsolódó „szolgai” élet „példás élet”.

Példás a szolgatársak iránti szeretetben és megbecsülésben. Egymáshoz való viszonyuk láttán vajon elmondják-e a kívül valók, — ahogyan az az első keresztyének élete láttán hangzott — ezek nagyon szeretik egymást. Tudunk együtt örülni az örülővel, s vállunkat odatenni azok válla mellé, akik a betegség, fáradság, hitben megfáradás terhét hordozzák? Van-e nyitott szemünk, halló fülnk és érző szívünk? Példás szeretettel hordozzuk az élettársunk gondját? Megosztva vele a két műszak fáradságait, vagy mindig „behúzódunk” a könyveink közé, — s így a könnyebb megoldást választjuk? Példás a gyermeknevelésünk? Igazi Istenfélelemre és emberszeretetre neveljük gyermekeinket. Őszinte hazaszeretetünket látva hűséges gyermekei lesznek a szocializmust építő magyar társadalmunknak?

Példás élet a szolgai életünk akkor, amikor a világ békéjének megteremtéséért minden erővel munkálkodunk? Az Úrnak szolgálói krisztusi indulattal igent mondanak mindarra, ami a háború örökre való kiküszöbölését, a békés egymás mellett élést, a revans szellem megsemmisítését foglalja magában.

A „szolgák” szolgáló szeretete megismétlése annak a szeretetnek, amellyel Isten szeretete Krisztusban a világot és cselekedett érte. Cselekvésük számára Krisztus szeretete mint „minta” van adva. „A szeretet cselekedeteit a felebarátok iránt szelídséggel, türelemmel, jótevással, tanítással, segítséggel és tanáccsal kell végrehajtani, lelkileg és testileg szabadon és ingyen, amint Krisztus is cselekedett velünk.” (Luther M.) A szolga szolgálatát Urához méri és a mindenkorai imában alkalmazza.

Krisztus szabadít meg a bűntől, gonosztól és haláltól. Ezáltal felszabadulunk a hitre és a hit által szolgáló tevékeny életre. A keresztyének tudják, egyszerre bűnösök és igazak, s kényszerítik magukat önmegtartóztatásra, hogy felszabaduljanak a felebarát, az embertárs szolgálatára. A keresztyén ember szolgálata és cselekvése mint „isteni indikativus” Isten kegyelmi ajándéka, tehát nem a törvény Istenének imperativusa.

Ez az isteni indikativus az, amelyik a „szolgák” cselekvését mindig megelőzi.

Krisztus szeretete elhívja szolgáit az önmaguk körüli forgásból a felebarát szolgálatára. Felszabadítja Uruk őket arra, hogy az emberiség nagy közösségében, a világban, a társadalomban együttműködjenek az embertársért, szocializmust építő hazánkért minden jóakarató és jószándékú emberrel.

Az a „szolga”, aki azt állítja, hogy egyedül Isten felé fordulva — az embertárstól elfordulva, — kell az „Isten-szolgái” életet élni, az nem szolgálja igazán Urát és haszontalan embertársainak.

Dr. Nagy István

Egyházunk útján

Dékáni jelentés az 1972—73. tanévről

Igen tisztelt Akadémiai Ünnepi Ülés!

A maga természetes rendje szerint múlt időben alkalmakként meg kell állnunk számadásra, emlékezésre. Teológiai Akadémiánk életében ilyen alkalom a tanévzáró ünnepély, amikor is néhány szerény szóban elmondjuk azt, amit az elmúlt hónapokban elvégeztünk és még egyszer emlékeztünkbe idézzük mindazokat az eseményeket, amelyekre emlékeznünk emberi kötelességünk. Hogy a mai napon az emlékezés kerül az első helyre, arra okunk van, olyan okunk, mely egyszer szomorúságot, másszor el nem múló, hálás örömet kelt bennünk.

Szomorúságunk D. dr. Pálffy Miklós, tőlünk örökre eltávozott személyéhez fűződik, örömünk pedig mindazokhoz, amit egy nagyon nehéz s mindnyájunkat megpróbáló évkezdés után mégis elvégezhattünk, amit ajándékképpen előljárónktól, barátainktól és a szolgálatban társainktól kaptunk.

D. dr. Pálffy Miklós, az ószövetségi tanszék professzora, az 1972—73. tanévre megválasztott dékán, az Ökumenikus Tanács főtítkára közvetlenül a tanév kezdetén súlyosan megbetegedett és így helyette dr. Pröhle Károly prodékán vette át Akadémiánk vezetését. Ő volt az is, aki szeptember 29-én megtartott tanévkezdő ünnepségünkön a beköszöntő beszédet elmondta. Az ószövetségi tanszék előadásait az I. félévben előbb ideiglenes jelleggel, majd kényszerű állandósággal részben dr. Selmeczi János otthonigazgató, részben pedig a mostani jelentés előterjesztője vette át. Ugyanakkor a tanári kar teherbíró képességét igénybe vette az is, hogy dr. Nagy Gyula, a rendszeres tanszék professzora ebben az évben is Genfben, a Lutheránus Világszövetség központjában teljesített szolgálatot. Az ő előadásai óráinak helyettesítését nagyobb részt dr. Pröhle Károly és részben ifj. Harmati Béla külügyi titkár vállalta, illetve látta el.

Mindezek azonban csak fizikailag tettek bennünket próbára, az igazi, egész emberségünket igénybevevő próbatételt Pálffy Miklós kollégánk egészségi állapotának rohamos romlása, majd 1972. november 12-én bekövetkezett halála jelentette. November 21-én tettük el a Farkasréti temetőben nagy részvét mellett. Koporsójánál D. Káldy Zoltán püspök hirdette Isten ígését, sírjánál pedig D. dr. Ottlyk Ernő püspök mondta el magyar evangélikus egyházunk temetési szertartásának szavait. Akadémiánk tanári kara nevében dr. Pröhle Károly prodékán, a teológus ifjúság nevében pedig Gáncs Péter mondta el a búcsú szavait, a hazai ökumené nevében D. dr. Bartha Tibor püspök, a Magyarországi Református Egyház Zsinati Tanácsának, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elnöke, a Keresztyén Békekonferencia nevében dr. Gerhard Bassarak berlini professzor búcsúzott.

D. dr. Pálffy Miklósnak, akadémiánk doktorának és tiszteletbeli doktorának, 1946 óta haláláig, előbb mint intézeti, majd tanszékhelyettesítő és 1950 óta rendes tanszékvezető tanárának, több alkalommal dékánjának, az Ökumenikus Tanács főtítkárának, magas egyházi tisztség viselő-

jének, a hazai és a nemzetközi keresztyén békemozgalom fáradhatatlan harcosának emlékét szívünkben, emlékezetünkben — míg élünk — megőrizzük. Mindazt a jót, amit szóban és cselekedetben tőle tanulhattunk, megtartjuk. A munkát, az egyházunkért, népünkért, az emberi haladásért való szolgálatot, amelynek ő is hűséges végzője volt, folytatjuk, hogy tisztességgel állhassunk meg Isten és ember előtt.

Az első félév folyamán még egy fájdalommal megérintette az evangélikus egyházunkat, benne Teológiai Akadémiánkat. November 20-án, 74 éves korában elhunyt dr. Mihályfi Ernő országos felügyelő. Benne, emlékében azt az igaz embert tiszteljük, aki bölcsességével, a népe és egyháza vezetésével, egyházunknak az útkeresés kritikusa időszakaiban csakúgy, mint a nyugodt, konszolidált helyzetében határozottan kiállott közös ügyünk mellett és tanácsaival, útmutatásaival jó vezetőnk tudott lenni. Újabbkori egyháztörténetünk lapjain az elsők között áll a neve.

Pálffy Miklósnak a szolgálatból való végleges kiesése miatt a következőkben több személyi változásra került sor. Ezek közül Teológiai Akadémiánkat érintette az, hogy a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa 1972. december 29-én tartott rendkívüli közgyűlése dr. Pröhle Károly professzort választotta meg főtítkárnak. Az 1973. január 9-én tartott kari ülés — az Országos Egyházi Elnökség javaslata szerint — a megüresedett ószövetségi tanszék helyettesítő vezetésével Bodrog Miklós gyulai lelkészt bízta meg, a január 24-én tartott kari ülés pedig dr. Vámos Józsefet választotta meg dékánnak a tanév második felére.

Ünnepnapjaink

Akadémiánk örömteli alkalmai közé tartozott az a két ünnepi ülés, amelyen tiszteletbeli doktorainkat avattuk, illetve adtuk át nekik a legmagasabb teológiai tudományos fokozatot adományozó okiratot: a tiszteletbeli teológiai doktori oklevelet.

1972. szeptember 15-én, állami és egyházi vezetőink, társadalmi szervezeteink képviselőinek jelenlétében, népes ökumenikus részvétel mellett adtuk át dr. Bartha Tibor püspöknek, a Magyarországi Református Egyház Zsinati Tanácsa elnökének a tiszteletbeli teológiai doktori oklevelet. Egyházunk, Teológiai Akadémiánk ezzel azt a szolgálatot becsülte a legmagasabbra, amelyet dr. Bartha Tibor püspök, az Ökumenikus Tanács elnöke, a Keresztyén Békekonferencia alelnöke, a magyarországi protestáns egyházak együttműködése, a hazai és a nemzetközi keresztyén békemozgalom terén elvégzett.

1973. április 25-én, az egyháza, az egyházak közötti együttműködés, a népek közötti megbékélés érdekében elvégzett szolgálata elismerés-képpen Akadémiánk tiszteletbeli doktorává avattuk Janis Matulist, a szovjetunióbeli lett evangélikus egyház érsekét és dr. Hanfried Krüger német szövetségi köztársaságbeli evangélikus egyházi főtanácsost.

Mindkét alkalom tovább erősítette bennünk az egyházaknak a közös jóért, a békéért végzett szolgálatának elkötelező tudatát, az egyházi és országhatárokon átívelő, az ebben a szolgálatban kölcsönösen segítő testvéri szeretet érzését.

Ünnepnapjaink közé tartoztak azok az alkalmak is, amelyeken Akadémiánk falain kívül, nagyobb közösségekben került sor egy-egy ünnepi megemlékezésre.

Budapest centenáriuma alkalmával Szépvölgyi Zoltán, a Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtóbizottságának elnöke fogadta a magyaror-

szági egyházak vezetőit. Akadémiánkat ezen az alkalmon dr. Pröhle Károly prodekán képviselte.

Magyarországi evangélikus egyházunk április 24-én, a budai vári templomban, rendkívüli közgyűlés keretében emlékezett meg fennállásának 450 éves évfordulójáról. A hazai és külföldi résztvevők között ott voltak a tanári kar tagjai és ifjúságunk is.

Petőfi Sándor születésének 150-ik évfordulójáról evangélikus egyházunk a legnagyobb magyar költő keresztelésének helyén, a kiskőrösi templomban emlékezett meg. Ezen az ünnepségen Akadémiánk tanári karával és hallgatóinak egy csoportjával képviseltette magát.

Az Akadémia rendezésében — június 5-én — került sor arra az ünnepi ülésre, amelyen — miután a szóbeli szigorlat feltételeit teljesítette, disszertációját nyilvános vitájában megvédte, — az újszövetségi teológiai tárgykörből, doktorrá avattuk Cserháti Sándor szegedi lelkész.

Megszokottságuk és ismétlődő voltuk miatt ugyan nem tartoznak a különleges alkalmak közé a külföldi egyházi vendégek akadémiánkon tett látogatásai, de azért legyen szabad megemlítenem azt, hogy február első napjaiban — a kialakult csereprofesszorság keretében — dr. Wilhelm Dantina, a Bécsi Egyetem Protestáns Teológiai Fakultásának professzora tartott előadásokat.

Akadémiánk mindennapi élete

Akadémiánk mindennapi életéről szólva, mindenekelőtt azt kell mondanunk, hogy az elmúlt tanévben 35 beiratkozott, rendes hallgatónk volt. Külön örömet jelentett számunkra az, hogy az ebben a tanévben megindult csereösztöndíjasság keretében Akadémiánk hallgatója volt Samuel Misiak, a pozsonyi Evangélikus Teológiai Fakultás hallgatója. Kedvesége, szeretetreméltó személyisége, korához és képzettségéhez illő egyházi-politikai érettsége méltó módon reprezentálta a testvéri szlovákiai evangélikus egyház fiatalabb generációját csakúgy, mint egyházát és népét. Kívánjuk, hogy tartson meg bennünket továbbra is szeretetében és végezze majd lelkesítő szolgálatát ugyanilyen szeretettel, két nyelven: szlovákul és magyarul, ugyanazzal a szándékkal és elhatározással, mint ahogyan ezt a mi fiataljaink is teszik. A reménységünk pedig az, hogy a következő években is jön hozzánk egy-egy teológus Pozsonyból, hogy mi is küldhetünk újabb magyar fiatalat a szlovák nyelv tanulására egymás jobb megismerésére Pozsonyba.

Az első félév tanulmányi munkája szeptember 18-tól december 21-ig, a második félév szorgalmi ideje pedig január 22-től június 14-ig tartott. A szorgalmi idő kezdetével szinte egy időre esett a Teológiai Akadémia új épülete építkezési előkészületeinek megkezdése. A zuglói szeretetotthonnak az Üllői útra való helyezése megkívánta tőlünk azt, hogy a Teológus Otthon egy részét a Szeretetintézmény rendelkezésére bocsátsuk és azt, hogy az Akadémia egy tantermét, három tanári szobáját kollégiumi szobává alakítsuk át. Ez a változás mindenképpen több hátránnyal, kényelmetlenséggel járt, olyanokkal, amelyekkel még a következő tanévben is számolnunk kell. A hátrányok és a kényelmetlenség mellett azonban eltörpül az a tény, hogy az 1973-mas év elején elkezdett építkezés jó ütemben halad, mégpedig olyannyira, hogy napjainkban már befejeződött az első emelet építési munkája és megkezdődött a második emelet építése.

Az Országos Egyházi Elnökség kérésére, — amely elnökség, élén

D. Káldy Zoltán püspök-elnökkel, kezdettől fogva mozzatója, inspirátora volt annak, hogy Akadémiánk tanító, nevelő munkája a mostaninál alkalmasabb kereteket kapjon, — az 1972. december 9-én tartott Országos Presbiteri ülés elhatározta: azzal a kéréssel fordul a gyülekezetekhez, hogy két évre elosztva, rendes jövedelmük 8+7%-ával, illetve adományaikkal támogassák ezt az ügyet. A kérés meghallgatásra talált és a június 12-i összesítő kimutatás szerint, rövid idő alatt 523 ezer forint érkezett erre a célra egy olyan összeggel, amely magasabb, mint amit az egyházi vezetőség „betervezett”. Gyülekezeteink ilyen áldozatkészsége mellett lehetővé válik annak elérése, hogy az építkezés költségeinek fedezésében — amelyet a Lutheránus Világszövetség jelentős adományokkal támogat — a nagyobb részt közegyházunk és gyülekezeteink vállalják magukra. S valósággá lehet az a reménységünk is, amely szerint az 1974—75. tanévet már az új épületben kezdjük el.

Ebben a tanévben 2 hallgatónk fejezte be tanulmányait, 10 hallgatónk elsővizsgát, 6 hallgatónk alapvizsgát tett, illetve kísérelte meg ezek teljesítését.

A vizsgák és a kollokviumok átlag eredménye ebben az esztendőben rosszabb volt, mint az előzőekben, amit nagyobb részt az magyaráz, hogy a tanári kar nagyobb követelményeket támasztott a hallgatókkal szemben. S tette azt azért, mert úgy érezte, hogy amikor nagy anyagi áldozatok árán épül az új Teológiai Akadémia, akkor ezt a tanárok és a hallgatók a maguk részéről úgy viszonzhatják, ha komolyabban veszik munkájukat, jobban tanulnak. Ezt a magasabb követelményt támasztottuk a hallgatók általános magatartása elé is és ezért a tanév folyamán többször is foglalkoztunk nevelési, magatartásbeli kérdésekkel.

Az egyházmegyei és gyülekezeti ösztöndíjak összege és száma tovább növekedett és így lehetővé vált, hogy 32 hallgatónk számára biztosíthattunk támogatást akár teljes (3800,— forint), akár fél ösztöndíj formájában. Pedagógiai célkitűzéseinket támogatta az egyházmegyéék azon elhatározása, hogy a tanári karra, illetve a Tanulmányi Bizottságra — mint amely a legjobban ismeri a hallgatók anyagi helyzetét, magatartását — bízták az ösztöndíjak odaítélését. Az ösztöndíjak odaítélését mindkét félévben jelentettük az adományozó egyházmegyééknek, gyülekezeteknek, kérve beleegyező hozzájárulásukat. Ezt a hozzájárulást minden alkalommal megkapjuk. Hogy pedig az egyházmegyéék és az érintett gyülekezetek s az ösztöndíjat élvező hallgatók kapcsolatát szorosabbá tegyük, arra kértük hallgatóinkat, hogy félévenként levélben számoljanak be patronásaiknak tanulmányi eredményükről, előrehaladásukról.

Mindezek alapján kötelességünknek érzem azt, hogy megköszönjük azt a támogatást, amelyet teológus ifjúságunk kapott és kérjük az ösztöndíjak adományozóitól, hogy továbbra is viseljék szívükön ezt a jó ügyet.

A kötelező *diakóniai* gyakorlat keretében 1 hallgatónk dolgozott 4 héttig az NDK evangélikus egyházának egyik diakóniai intézetében. Az idén nyáron 8 hallgatónkot küldjük ki ugyan ide, hogy így kaphassanak a valóságban is benyomást a szerzettszolgálat nehéz, áldozatos munkájáról és gyarapíthatassák német nyelvtudásukat.

Február hó folyamán újból felelevenítettük a *gyülekezeti hospitálás gyakorlatát*, amikor is a fásori és az újpesti gyülekezet adott lehetőséget két végzős növendékünknek a lelkeszi munka közelebbi megismerésére. Mindkét gyülekezet lelkészének, vezetőinek köszönetet mondunk ezért a lehetőségért.

Folytattuk a már jól bevált „akadémiai fórumot” mégpedig úgy, hogy az első félévben szakelőadókat kértünk a TIT. Budapesti Szervezete útján, a második félévben pedig elsősorban az Akadémia és az ifjúság mindennapi életének problémáival foglalkoztunk. Így került sor az első félévben dr. Lengyel Dénes ny. főiskolai tanár 6 tagú retorikai előadás-sorozatára és Molnár Kálmán közgazdász „A szocialista integráció és hazánk gazdasági fejlődésének kérdései az elkövetkező terv-időszakra” című előadására. A második félév alkalmai közül kiemelkedett D. dr. Ottlyk Ernő püspök fórum-beszélgetése és Palotay Sándor, a Szabadegyházak Tanácsa elnökének előadása a szabadegyházak tevékenységéről, teológiai irányzatairól. Palotay elnök úr köztünk léte látható jele volt annak az ökumenikus együttműködésnek, amelyet hazai egyházaink egyre intenzívebben gyakorolnak mindnyájunk gazdagodására és épülésére.

A fórum-alkalmakat felhasználtuk arra is, hogy megemlékezzünk nemzeti ünnepeinkről, a jelentősebb hazai és nemzetközi évfordulókról és arra, hogy a tanácsi választásokra való előkészületekben mi is kivegyünk részünket. Két végzős növendékünk, püspökeink, a tanári kar és az egész ifjúság jelenlétében, ugyancsak a fórum órákon mondotta el búcsú igehirdetését.

Hallgatóink *irodalmi műveltségének* gyarapítására szolgált az ebben az évben megalakult önképzőkör, s hogy a szervezett sportolásra is mód nyíljk, megalakítottuk a sport-kört, s ennek keretében a természetjáró szakosztályt. Szakosztályunk létrehozásában sok segítséget kaptunk a VIII. kerületi Testnevelési Sportbizottság illetékes szerveitől, amely segítséget itt a nyilvánosság előtt is szeretnék megköszönni. A sporttal kapcsolatban csak egy — persze, hogy nem komoly — fájdalomunk van, az, hogy labdarúgó csapatunkat a Református Teológiai Akadémia csapata az idén is — ha jól tudom legalább kétszer, ha nem háromszor — alaposan megverte.

Professzoraink és növendékeink minden alkalommal résztvettek a *Hazafias Népfrent* budapesti papi békegyűlésein.

Május 3. és 5. között *kirándulást tettünk* Pécsre és környékére s utunk közben felkerestük a bonyhádi, a pécsi, a szekszárdi és a paksi gyülekezet lelkészeit, megtekintettük a gyülekezetek templomait. Őszintén meg kell mondanom, hogy mindnyájunknak nagyon jól esett az, ahogyan az említett helyeken fogadtak és körülvettek bennünket.

Ebben az évben is megrendeztük a *bibliaismereti* versenyt, amelyen az első díjat Szabó Vilmos II. évfolyamú, a másodikat Gáncs Péter IV. évfolyamú, a harmadikat Böröcz Enikő III. évfolyamú hallgató nyerte el. Id. Harmati Béla ny. lelkész anyagilag járult hozzá a nyertesek díjazásához, amiért a hallgatók nevében köszönetet mondok.

Itt szeretném megemlíteni azt, hogy a tanári kar egész évi kiemelkedő munkájáért Gáncs Péter IV. évf. hallgatónak ítélte oda a Budapest—Angyalföldi evangélikus és a Pozsonyi úti református gyülekezet 600 forint összegű adományát, amely összeget a két testvérgyülekezet az ezévi ökumenikus imahét offertóriumából ajánlotta fel akadémiánknak. Jó tanulmányi munkájukért könyvjutalomban részesültek Mátrai Marianna, IV. évf., Bálint László, Kormos Anna III. évf., Szabó Vilmos II. évf., Balicza Iván I. évfolyamú hallgatók. A sportban elért jó eredményeiért — a Budapest bajnokság első és az országos bajnokságon elért ötödik helyezéért — dicséretben és könyvjutalomban részesítettük Reich György III. évfolyamú hallgatót.

Az Akadémia Teológus Otthonában 33 hallgató kapott teljes ellátást úgy, hogy 24-en az Üllői úti épület különböző részeiben, 7 leányhallgató pedig a Karácsony Sándor utcai szeretetotthon épületében nyert elhelyezést.

A szokásos *otthonórák* keretében az idén D. Káldy Zoltán és D. dr. Ottlyk Ernő püspök, Karner Ágoston országos főtktár, Garami Lajos egyházszervezési lelkész, — akadémiai doktorjelöltje —, Szemeray Zoltán főpénztáros, Ribár János szegedi segédlelkész és a dékán tartottak előadásokat aktuális témákról — az otthonigazgató mellett.

Az idén is rendkívüli élénk és eredményes volt a hallgatók *szuplikációs szolgálata* és a tavalyival nagyjából megegyező a dr. Selmeczi János otthonigazgató vezetésével megtartott *teológusnapok* száma. 1972. szeptember 1-től 1973. június 3-ig 166 gyülekezetben volt szupplikáció és a nyári szünidőre 30 ilyen alkalom van előkészítve, ami összesen 196 gyülekezetet jelent. A teológusnapok száma ebben a tanévben 20 volt, összesen tehát 216 gyülekezetbe jutottak el, illetve jutnak el növendékeink egy esztendő alatt.

A szupplikációk és teológusnapok adományainak eredményét naptári év szerint tartjuk nyilván, ezért most az 1972. év adatait szeretném ismertetni. Bruttó bevétel 316 ezer, netto bevétel 230 ezer forint, a hallgatók szokásos jutalma pedig 59 ezer forint volt.

Az Akadémia könyvtára

A könyvtárban személyi változás nem volt. Annak ellenére, hogy az egyházi világszervezetek könyvadományainak küldése igencsak lelassult, a tavalyi szinten maradt az állomány gyarapodása, mert a kiesett adományok helyébe mások érkeztek. Így vásárlás és ajándékozás révén az elmúlt tanévben könyvtárunk állaga 541 művel (586 kötetben) növekedett. Az olvasó-szolgáltatás adatai: helyben olvasás 543, kölcsönzés 1115, az összes forgalomban pedig 2420 mű volt.

Összefoglalás és köszönet

Így teltek el az 1972—73-as tanévben akadémiai ünnep- és hétköznapijaink abban az országban, abban a társadalomban, mely nyugodt, kiegyensúlyozott légkörben építi a szocialista társadalmi rendet, abban az Európában, amely elsősorban a szocialista országok fáradozásai révén, nem is olyan távoli jövőben nemzetközi megállapodásokban is lerögzítve állandósíthatja földrészünkön a békét s népeinek biztonságát, és abban a világban, amely ugyan telve van ellentmondásokkal, de amelynek legfájóbb sebé: a vietnami háború éppen az elmúlt hónapokban kezdett el — reménységünk szerint — véglegesen begyógyulni. Így éltünk úgy, hogy tanári karunk, ifjúságunk a maga helyén, a maga módján igyekezett mindent megtenni, azért, hogy szolgálatával, a szolgálatra való felkészüléssel javára legyen egyházunknak, népünknek és elősegítse a népek közötti megbékélés ügyét.

Miközben pedig a tanév elmúltával egy rövid időre megálltunk emlékezni, életünkről, munkánkról számot adni, legyen szabad köszönetet mondanunk mindazoknak, akik akadémiai munkáját ebben a tanévben

segítették, támogatták. Őszinte köszönetet mondunk D. Káldy Zoltán püspök úrnak, aki egyházunk vezetőjeként mindig mellettünk volt, akár örömeinkben, akár gondjainkban; D. dr. Ottlyk Ernő püspök úrnak, az Akadémia ügyeiben ebben az évben eljáró soros püspöknek oktatói, nevelői munkánkban nyújtott segítségért; tanártársainknak, az Akadémia, a Teológus Otthon, a Könyvtár munkatársainak és az ifjúság vezetőinek hűséges, jó munkájáért.

Külön is köszönetet mondunk azért, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya az Akadémiának juttatott rendszeres államsegéllyel, egyházunk pedig annak kiegészítésével biztosították a nyugodt körülményeket feladataink elvégzéséhez. Köszönjük az Állami Egyháziügyi Hivatal elnökének, Miklós Imre államtitkár úrnak, Balló István elnökhelyettes úrnak, a Protestáns Osztály vezetőinek, munkatársainak — mindenképp előttr Madai András főosztályvezetőhelyettes úrnak, Lóránt Vilmos főelőadó úrnak — sokszor megtapasztalt segítségét.

Hálával gondolunk egyházunk minden tisztségviselőire, esperesére, felügyelőjére, lelkészére és gyülekezeti tagjára, azokra, akik imádságukkal, szeretetükkel, anyagi áldozatukkal nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy hallgatóink különösebb gondok nélkül végezheték tanulmányaikat és készülhettek fel elkövetkezendő felelős szolgálataikra.

Köszönetünknek ezzel a kinyilvánításával, kérem jelentésem szíves elfogadását.

Dr. Vámos József

Cserháti Sándor szegedi lelkész

Cserháti Sándor 1930. június 21-én született Mohácson. Elemi iskolai tanulmányait Mohácson, középiskolai tanulmányait pedig a Pécsi Ciszterciék Gimnáziumában végezte, ahol 1948-ban érettségi vizsgát tett kitűnő eredménnyel. Teológiai tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karán Sopronban kezdte el 1948-ban, s a közben megalakult Evangélikus Teológiai Akadémián fejezte be Budapesten, ahol 1953-ban végszigorlatot tett. Lelkészi oklevelet 1954. november 29-én szerzett. Egy esztendő (1955—56. tanév) belföldi tanulmányi ösztöndíjasként az Evangélikus Teológiai Akadémián töltött. Segédlelkészként a budapest-fasori, a szegedi, a Budapest-Deák téri, a pécsi, a békéscsabai és a soltvadkerti gyülekezetben szolgált hosszabb-rövidebb ideig. 1960-tól 1968-ig a páhi gyülekezet, 1968. október 13-tól pedig a szegedi gyülekezet lelkésze. 1966-tól 1969-ig beosztott munkatársként részt vett az Újszövetség új fordításának munkálataiban. Tanulmányai jelentek meg a Lelkipásztorban, a Theológiai Szemlében és cikkei az Evangélikus életben.

1964-ben jelentkezett doktorálásra az újszövetségi teológia szakból. 1966 január 26-án az Akadémia Tanári Kara előtt az előzetes konzultációt sikeresen megállotta. Doktori értekezését 1972. december 22-én nyújtotta be „A Krisztusban szeretett világ — a Kolosséi-levél kozmikus krisztológiája” címen. Doktori szigorlatának szóbeli részét 1973. május 16-án sikeresen megállotta. Doktori értekezését a mai napon nyilvános vitában megvédelte, a vitát követő zárt ülésen a Tanári Kar a doktori szigorlat három részét (értekezés, szóbeli szigorlat, és az értekezés megvédése) „RITE” minősítéssel elfogadta.

Dr. Selmeczi János

A Krisztusban szeretett világ A Kolosséi-levél kozmikus krisztológiája

Részletek dr. Cserháti Sándor doktori disszertációjából

Bevezetés

A Kolosséi-levél az utóbbi évtizedekben sokat foglalkoztatja az Újszövetség kutatóit. Neves exegeták ragadnak évről évre tollat, hogy a levél problémáiról írjanak. A Kolossé-i levél előtérbe kerülésének egyik oka abban van, hogy sok olyan bevezetáskritikai, kortörténeti és exege-

tikai problémát rejt magában, amelyet eddig még nem sikerült megnyugtatóan megoldani. Nincs még lezárva többek között a szerzőségnek, a kolosséi tévtanítás jellegének, a levélben szereplő himnusz formai és tartalmi megítélésének kérdése.

A Kolosséi-levél jelentőségének növekedésében mégis az játszotta a döntő szerepet, hogy az idő megérett a levél üzenete számára. A mai keresztyénség ugyanazzal a helyzettel került szembe, mint amely Pál apostolt a levél megírására ösztönözte. A kolosséi keresztyéneknek hitük alapján koruknak a világról vallott nézeteivel kellett számot vetniük, és az apostol ebben kívánt segítségükre sietni. A mai tudomány és a szekularizált közvélemény a keresztyénség befolyásától mentesen, önállóan akarja világát megérteni és alakítani. A keresztyénségnek tehát tisztáznia kell a világhoz való viszonyát, ha továbbra is részt akar venni a világ életében, és ugyanakkor hitével is összhangban akar maradni. Ezért úgy véli, hogy a hasonló alaphelyzetbe került gyülekezetnek írt Kolosséi-levélben az előtte álló nagy feladathoz támpontra és segítségre talál.

A magyarországi keresztyénség számára még élesebben vetődött fel a keresztyénség és a világ viszonyának kérdése. A második világháború után társadalmunk a munkásosztály vezetésével marxista, tehát nem keresztyén alapon látott hozzá a „keresztyén Magyarország” terhes örökségének felszámolásához és a szocialista életforma kialakításához. Egyházunk ebbe az új helyzetbe a múlt sok megkötöttségével ugyan, de egy Krisztusra koncentrált teológiai megújulás után érkezett (1). Ezért egyházunknak nemcsak az „idők szavát” kellett meghallania és ennek alapján számot vetnie múltjával és jelenével, hanem Ura szavára is figyelnie kellett, hogy Krisztussal összhangban találhassa meg helyét az új magyar világban. Így vált a krisztológia és a kozmológia viszonya teológiai munkánk központi kérdésévé. Mivel egyházunk mai helyzete és a Kolosséi-levél éppen ezen a ponton érintkezik egymással, időszerűvé vált, hogy ezt a sajátos és jellegzetes újszövetségi iratot szembeesítsük egyházunk mai útjával és diakóniai teológiánkkal.

A Kolosséi-levél sok részletkérdés kidolgozására nyújt lehetőséget. Sokkal fontosabb azonban egyházunk számára, hogy az egész levél üzenetét, krisztológiai és kozmológiai mondanivalóját válasszam kutatásom tárgyául. Kiindulópontnak természetesen nem a mai egyházi helyzetet, hanem az exegézis megbízható eredményeit kell tekintenem. Csak miután a levél eredeti szándéka, teológiai álláspontja világossá vált, nyílik alkalom a levél üzenetének és eddigi teológiai fáradozásunk eredményeinek valódi szembeesítésére.

A levél jellegéből adódik, hogy mindaddig nem férhetünk a levél teológiai üzenetének közelébe, míg fel nem derítjük a levélírás indítékául szolgáló tévtanítás mibenlétét. Ezután kerülhet sor a tévtanításra válaszoló apostol teológiai módszerének meghatározására. Mivel a tévtanítók elleni küzdelemben Pál a hagyományra, elsősorban az őskeresztyén himnuszra támaszkodik, meg kell vizsgálnunk a hagyományanyag és a szerző álláspontjának kölcsönhatását, és ennek a kölcsönhatásnak teológiai következményeit. Majd a feladat döntő része következik: Ki kell bontanunk a levél krisztológiai üzenetét. Végül még sort kell kerítenünk a levél üzenetének a tévtanítással és egyházunk problémáival való szembeesítésére.

Örülnék, ha munkám segítséget nyújtana egyházunknak ahhoz, hogy egy fokkal világosabban láthassa azt az utat, amelyen az egyház Ura elindította.

IV. A Kolosséi-levél hitvallása: Krisztus a világ Ura

Az eddigiekből kitűnt, hogy a Kolosséi-levél anyagát két réteg, a levélbe beépített hagyomány és a szerző mondanivalójának a rétege alkotja. Ebből következik, hogy a levél teológiai üzenetét differenciáltan kell szemlélünk. A két réteg között mégsem kell minden áron teológiai ellentétet konstruálnunk. Ez a megállapítás a Kolosséi-levél analízisére alapul, és a Kolosséi-levélre vonatkozik. Nem tekinthető tehát az Újszövetség minden iratára kiterjedő előfeltevésnek. Az Újszövetség teológiai álláspontjaiban adódhatnak kiegyenlítetlenségek, amelyek arra készítetnek bennünket, hogy a lutheri „was Christum treibt” elvet alkalmazzuk ahelyett, hogy minden áron harmonizálásra törekednénk. A harmóniába kényszerített kiegyenlítetlenségek nem tudják már fontos szerepüket a dogmatikai egyszálúságok és merevségek leküzdésében betölteni. A Kolosséi-levél esetében viszont éppen a kiegyenlítetlenség erősítése vinné tévútra gondolatainkat. Ha a Kolosséi-levélben ellentmondások adódnak, akkor azok magából a tárgyból és nem annak megítéléséből fakadnak.

Mivel a levél minden teológiai döntése krisztológiai gyökerekből táplálkozik, a levél teológiai tartalmának összegezése során mindenekelőtt a levél krisztológiájával kell foglalkoznunk. Ez a krisztológia elsősorban a kozmoszra irányul. Meg kell tehát vizsgálnunk, hogy a krisztológiai szempont milyen következményekkel jár a kozmosz teológiájában. A Kolosséi-levélben az egyház is fontos helyet kap. Ezért fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy a krisztocentrikus kozmológia miképp befolyásolja az ekkleziológiát. Végül pedig választ kell adnunk arra, hogy a Kolosséi-levél szerint Krisztus hogyan gyakorolja kozmikus uralmát.

1. Univerzális krisztológia

A levél félreérthetetlen tendenciája, hogy minden teológiai kijelentést *Krisztusra koncentráljon* és Krisztusból eredeztessen. Szóhasználat és tartalom egyaránt erről a tendenciáról árulkodik. Az „en Khrisztó” (1,29), „szün Khrisztó” (3,1 13), „en kürió” kifejezések, és a vonatkozó névmások különböző formái, „en hó” (1,14), „en autó” (1,16; 2,15), di autou” (1,16), „eisz auton” (1,16.20), „szün autó” (2,12) stb. a levélnek szinte minden mondatát meghatározzák. Ezt a szóhasználatot teljesen igazolja a tartalom is: Isten általa teremtette és tartja fent a világot, általa vitte végebe a megbékéltetés munkáját és általa győzte le a kozmikus hatalmakat. Krisztusban van elrejtve minden bölcsesség és ismeret kincse. Ő a feje az egyháznak, és az egyház az ő teste. A keresztyén élet benne van elrejtve, de az emberiség is benne találja meg egységét. A gyülekezet élete is körülötte alakul ki, s az otthon rendjének is ő az alapja. Krisztus tehát az a „műstérion” (1,27; 2,2), az a kulcs, amely minden zárat felnyit.

Ez a krisztológiai koncentráció ugyanakkor *egyedülálló univerzalizással párosul*. Az egyetlen fókusz gyújtott fényt kozmikus távlatokba szórja szét. Krisztus nemcsak a keresztyén existencia fordulópontja, a bűnbocsánat keze, az egyház életének és növekedésének a forrása, hanem az egész világ teremtésének eszköze, fenntartásának biztosítéka és történelmének végcélja. Mindehhez hozzá kell tennünk még, hogy a levél az univerzalitás extenzív értelme mellett hangsúlyt tesz az intenzív értelemre is: Minden Krisztusban és Krisztus által lesz teljesség.

A radikális krisztológiai koncentráció és a krisztológiai univerzalizmus szorosan összetartozik és feltételezi egymást: A „solus Christus” vállalásának feltétlenül a „mindenség Ura” megvallásához kell vezetnie. A „mindenség Ura” cím viszont csak akkor megalapozott, ha „mindenben ő az első” (1,18c). Bizonyosnak tekinthető, hogy a kolosséi gyülekezetet fenyegető tévtanítás gyökerében „krisztológiai csonkítás” rejtőzött. A „solus Christus” alapjáról való lelépés pedig elkerülhetetlenül az „elemek szolgátságába” vezetett („Ne nyúlj hozzá, ne ízleld meg, ne is érintsd!”). Amikor az apostol Krisztusra koncentrált, de Krisztus hatókörét univerzálisra tágítja, azzal a teológiai lehetőséggel él, amellyel egyedül ragadhatja meg gyökerében a problémát. Ugyanazt az eljárást figyelhetjük meg a kozmoszból adódó problémák megválaszolásánál, mint amelyet a megigazulás kérdésénél tapasztalhatunk.

Ez a krisztológiai koncentráció nem szorítja háttérbe Istent. Ha Isten neve a levélben kevesebbszer fordul is elő, mint Krisztusé, a paszszívumban álló ígék szüntelenül figyelmeztetnek arra, hogy *Krisztus által Isten cselekszik*. De a levél nem fordít különösebb figyelmet Isten és Krisztus viszonyára. Krisztus isteni természetére is csupán a sorok mögül következtethetünk. Azokból a reflexiókból, amelyek az Atya és Fiú kapcsolatát illetik és annyira jellemzőek János evangéliuma prólogusára és magára az evangéliumra is — nem is szólva a Krisztus két természetéről és a Szentháromság viszonyáról folytatott ógyházi viták-ról —, nem találunk semmit. A kolosséi helyzet nyilván nem tette még szükségessé, hogy a krisztológiának Isten felé tekintő oldala kerüljön előtérbe. Ezért a hangsúly arra kerül, hogy Isten a világgal mindent Krisztus által cselekszik. Másképpen: Krisztus a világ felé fordult Isten.

Úgy tűnhet, hogy a himnusz első sora — „Krisztus a láthatatlan Isten képe, elsőszülött minden teremtmény között” (1,15) — mégis Isten és Krisztus viszonyát feszegeti, mert Krisztust egy fokkal Isten alá, Isten és a világ közé állítja. A rangsor kérdése ennek ellenére nem illik bele a levél tendenciájába. Az idézett kijelentések szándéka éppen az, hogy Krisztust Isten és a világ kapcsolatában Isten oldalára állítsa. Amikor *Krisztus* a világban és a világért cselekszik, *Isten akaratát szolgálja*. Az Újszövetség tanúsága szerint Krisztusnak ez a szolgáló engedelmesége sohasem alárendeltségét, hanem Istennel való egységét bizonyítja. (V. ö.: Fil 2,6—11; Jn 10,30.37—38.)

A főlé- és alárendeltség helyzete sokkal inkább jellemző — a levél krisztológiája szerint — Krisztus és a világ kapcsolatára. Krisztus ura („feje”) a világnak, és ezért nem azonosítható a világgal: „Mindenekben ő az első” (1,18c). Fontos szem előtt tartanunk ezt a körülményt, mert ez megóvhat attól bennünket, hogy az univerzális krisztológiát a szotikus panteizmus irányában félreértsük. A teremtett világ önmagában még nem Isten kinyilatkoztatása. Egyetlen forrása Isten és az ő teremtő szándéka megismerésének: Jézus Krisztus.

Ezek szerint a Kolosséi-levél krisztológiáját joggal nevezhetjük *funkcionális krisztológiának*. Kevés köze van még a későbbi korok ontológikus krisztológiájához, és mellékvágányra siklatnánk az exegézist, ha ebben az irányban keresnénk a levél üzenetét. De az egész újszövetségi krisztológiára áll az, hogy a „Kicsoda Krisztus önmagában?” — kérdés helyett elsősorban a „Kicsoda Krisztus „pro nobis?” — kérdés érdekl.

A „kicsoda Krisztus számunkra”-kérdés a Kolosséi-levélben félreérthetetlenül így alakul: *Kicsoda Krisztus számunkra és világunk, a kozmosz számára*. Mert Istennek Jézus Krisztusban lefektetett tervei a

legátfogóbbak, és az egész kozmoszra vonatkoznak. Úgy is mondhatjuk, hogy a levél krisztológiája kozmocentrikus. Bár a kolosséi-levél tud az egyes ember, az egyház, sőt az egész emberiség megváltásáról is, látóköre mégis túlnő ezeken a körökön, hogy az egész kozmikus látóhatárt befogja. „Így a környező világ, amelyben a világtörténelem drámájának ki kell bontakoznia, egészen más hangsúlyt kap. Nem szorul háttérbe, mint egy közömbös színházi díszlet, mert az emberen kívüli világ is már eleve Krisztus égisze alatt áll.” (2). Ugyanígy a kozmoszban látja Isten teremtő és megváltó munkájának végső célját a Rm 8. és az 1 Kor 15. is, azzal a különbséggel, hogy míg a két utóbbi hely a kozmosz megújulását az eschatologikus események közé sorolja, addig a Kolosséi-levél úgy beszél róla, mint ami Krisztusban már meg is valósult.

Honnan veszi a bátorságot a keresztyén gyülekezet Isten szándékainak ilyen kozmikus méretű látásához? Kétségtelen, hogy az emberi értelem itt Isten sok ellentmondást rejtő titkainak küszöbe előtt topog. Ha azonban Isten kiválasztó munkájára tekintünk, minden értelmi nehézség ellenére is vállalnunk kell ezt az univerzális szemléletet. Isten kiválasztó munkájának sohasem az a szándéka, hogy az egészből kivágjon egy kis részt, és a többit azután elhajítsa. Ha így lenne, megelégedett volna önmagával. A dolog éppen fordítva áll. Isten azért választ ki egy kisebb részt, mert az egészre tekint. Így választotta ki Ábrahámot, hogy nagy nép atyjává tegye. Ezt a népet kiválasztotta arra, hogy a többi nép között képviselje Isten akaratát. Majd az egyházban népet gyűjtött minden nép közül, hogy az egész emberiség ügyét hordozza. De az emberiségnek is feladatot adott. Eszközül szánta arra, hogy a kozmoszban valóra váltsa az ő terveit. Az univerzalizmus, amely átfogja az anyagi és szellemi valóságot — „benne teremtettet minden a mennyekben és a földön” (1,16) — is, minden igazi teológia nélkülözhetetlen eleme.

Önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy a krisztológia nem válik-e valóságtól elrugaszkodott rajongássá, ha ilyen kozmikus távlatokba lendül. Elegendő alapot nyújt-e ehhez mindaz, amit Krisztusról vallunk? Egyet kell értenünk Schweizer megfigyelésével: „(Az Oszövetség üdv-történeti zsoltáraival szemben) itt (a kolosséi himnuszban) nyilvánvalóan a jelenlevő Urat dicséri a gyülekezet... Ezért a krisztológiát nem üdv-történetileg, hanem abból a kérdésből kiindulva közelítik meg, hogy mit jelent az a mai gyülekezetnek... Ahol ezt kérdezik, ott a múltra vonatkozó „egykor”-t és a jövőt illető „majd”-ot szinte teljesen elnyeli a dicséretet éneklő gyülekezet „most”-ja (3). Valóban, a kolosséi himnuszról majdnem teljesen hiányzik az idő dimenziója. (A két ízben is említett „eis auton” mégis megmozgatja az „álló képet”!) De ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy hiányzik abból a krisztológiából is, amelynek alapján a gyülekezet a „most” Krisztusának dicséretét éneкли.

Ha a Kolosséi-levél krisztológiája mögött nem állana mindaz, ami Krisztussal történt, Krisztus nem volna több a „bölcesség”, vagy a „logosz” absztrakt princípiumánál, és a kozmikus „emelkedettséget” is joggal minősíthetnénk pusztá rajongásnak. De a levél krisztológiája olyan krisztológiai folyamat eredménye, amely a *Krisztus-eseményből* indul ki, és azt interpretálja. A kérdés csak az, hogy a Kolosséi-levél ennek a folyamatnak melyik stádiumát tükrözi?

Akire a krisztológiai koncentráció irányul, így nevezi meg az apostol: „Jézus Krisztus az Ur (2,6). Ő az, akit egykor a kolosséi keresztyének Epafrástól „átvettek”, és akiben továbbra is járniok kell. Moule találatlanul jegyzi meg, hogy maga az élő Krisztus az a tradíció, amelyet átvettek (4). Az élő Urat azonban úgy „vették át”, ahogyan a keresztyén

tradícióból eléjük tárták. Ennek a tradíciónak legszilárdabb és az egész Újszövetség által vallott része ez a hitvallás volt: „Úr a Jézus Krisztus!” (Rm 10,9; 1 Kor 12,3; Fil 2,11.) (5). Bizonys, hogy ebben a hitvallásban a Krisztus cím még nem meredett tulajdonnévvé. A hellénisztikus zsidóságból kinőtt gyülekezet még ismerhette a szónak a messiásra utaló ószövetségi értelmét. A hitvallás hangsúlya mégis az állítmányként szereplő „küriosz” szóra esik. Ez a hellénisztikus zsidóságtól örökölt szó, amelyben őtestamentumi örökség, keleti képzetek és görög gonddalok ötvöződtek egybe, látszott legalkamasabbnak arra, hogy a gyülekezet Krisztushitét kifejezze (6).

A „küriosz” szó tartalmát döntően mégsem a korábbi szóhasználat határozza meg. Helytelen az az elképzelés is, hogy különböző szellemi örökséget hordozó zsidó-keresztyén, hellénista-zsidó-keresztyén vagy hellénista keresztyén gyülekezetek krisztológiájából tevődött össze. A „küriosz” szót a feltámadás ténye töltötte meg új tartalommal. A feltámadás, amely nemcsak a tanítványokat döbbsentette meg, hanem minden eddigi krisztológiai elképzelésüket a feje tetejére állította. Egyedül a feltámadás ténye győzhette meg őket arról a krisztológiai képtelenségről, hogy a kereszten vereséget szenvedett Jézus a Messiás. Egyedül a feltámadás ténye tette lehetővé, hogy az őskeresztyénség különféle irányzatai egyáltalán foglalkozhattak Jézus személyével. Sőt még azt is, hogy ezek az irányzatok egyáltalán létrejöhettek. Lehetséges, hogy az őskeresztyén irányzatok a feltámadás tényéből levont krisztológiai következtetésekben más és más oldalra tették a hangsúlyt, de nem tartom valószínűnek, hogy szöges ellentétben állottak volna egymással. Az őskeresztyén irányzatok sem térben, sem időben nem éltek olyan távol egymástól, hogy ne lehettek volna hatással egymásra.

A „küriosz” megszólítás mindenek előtt Jézus hatalmának elismerését jelenti. Feltámadása együtt járt az Isten hatalmába történt beiktatásával: „Úrrá és Krisztussá tette őt az Isten, azt a Jézust, akit ti megfeszítettetek” (Csel 2,36). A feltámadott Úrtól mindenekelőtt azt várta az első keresztyénség, hogy elhozza Isten eschatológikus országát. De őt tekintették a gyülekezet életében a Lélek által jelen levő és azt irányító Úrnak is. Mind a két funkció betöltésének feltétele viszont, hogy Jézusnak „adassék minden hatalom mennyen és földön” (Mt 28,18). „Mivel ő a mindenség ura, azért nevezhetjük a mi Urunknak, a gyülekezet Urának” (7). „Egy az Úr, Jézus Krisztus, aki által van a mindenség és mi is általa” (1 Kor 8,6). Krisztus intronizációjának kozmikus hatalmával való kapcsolódásáról beszél 1 Pt 3,22: „Jézus az Isten jobbán van, mitután felment a mennybe, és alávetettek neki angyalok, hatalmasságok és erők”. A Kolosséi-levél szerzője is ugyanígy él az intronizációs krisztológia érveivel: Kol 3,1—4.

Osszefoglalva: A „Küriosz” név azt illeti, aki feltámadt. A feltámadott Úr egyúttal az Isten hatalmába beiktatott Úr. Ez a hatalom pedig korlátlan hatalom. Joggal tekintheti a kolosséi gyülekezet és minden gyülekezet Jézus Krisztust a mindenség urának, mert ő volt az, akit Isten feltámasztott a halálból (8). Mert a feltámadott Úr egyúttal a kozmosz Ura is.

A feltámadás tényéből következik *Krisztus preexistenciája is*. A feltámadás igazolta Jézus igehirdetését és cselekedeteit. Jézus tehát nem a feltámadásban részesült először Isten hatalmában, hanem már életében is. Egyre világosabb lett a gyülekezet előtt, hogy a feltámadás nem tekinthető csupán Jézus különleges engedelmissége jutalmának, hanem ezt a különleges engedelmisséget egy különleges kapcsolat következményé-

nek kell tekintenünk. Jézus Isten Flaként járt itt a földön, mert Isten „elküldötte az ő Fiát... hogy a törvény alatt levőket megváltsa” (Gal 4,4). Igéjének hitele és ereje, fizikai nyomorúságot is megszüntető hatalma szolgálja forma alá rejtett istenfiúi méltóságában gyökerezett. Innen már csak egy lépés, hogy a preexistens Fiú a hellenista zsidóság „szófiá”-jának és „logosz”-ának helyére kerüljön, s részt vegyen Isten teremtő munkájában. A preexistens krisztológiát sem tekinthetjük tehát spekulatív terméknek. Alapja a Krisztus-eseményben van. A preexistens krisztológiából viszont természetszerűleg következik Krisztus kozmikus uralma is.

A kolosséi gyülekezet által átvett Krisztus-tradícióban *Jézus neve* is szerepel. Jézus nevének említése emlékeztet arra, hogy a megdicsőült, preexistens Krisztus, a gyülekezet és a világmindenség Ura azonos az a „történeti” Jézussal, aki Palesztina földjén járt, tanított, gyógyított, megfeszítettet és föltámadott. A kutatók egy része úgy gondolja, hogy a Jézus név az „üdvöseményt hordozó személy” (9) megjelölése, akinek a személyén már nem lehet felismerni a történeti Jézus vonásait. Szerintük az ősgyülekezet Krisztus feltámadásán tájékozódó hite és igehirdetése, a földön járt Jézus személyét olyannyira földöntúlivá tette, annyira az isteni lét „mónstranciájába” zárta, hogy a történeti Jézus és a „kerügmaticus” Krisztus között vajmi kevés közös vonás fedezhető fel (10).

Nem feladatomban ennek a szinte beláthatatlan kérdéskomplexumnak a kibontása és megválaszolása. Csak annyit kell megjegyezni, hogy ha a történeti Jézus és a kerügmaticus Krisztus között olyan nagy a szakadék, mint ahogy azt a kutatók állítják, akkor lehetetlen magyarázatot találni a történeti Jézusra vonatkozó evangéliumi hagyomány keletkezésére. Milyen érdekes vezethette az ősgyülekezetet a hagyomány ápolásában, ha a megdicsőült Úrnak már semmi köze nem volt a Názáreti Jézussal? Az vitathatatlan, hogy a feltámadás a tanítványok számára új megvilágításba helyezte Jézus földi életének eseményeit, de ahhoz, hogy megtudják, kivel van dolguk a megdicsőült Úrnak, elengedhetetlenül szükségük volt a történeti Jézus ismeretére is. Szép evangéliumi kifejezés ennek az igazságnak az emmausi tanítványok története: A két tanítvány a kenyért megszegő mozdulatából ismeri fel holtnak hitt mesterét. Bármilyen „magas” krisztológiát üzennek is az őskeresztység teológusai, az mindig elválaszthatatlan marad a „történeti” Jézusban adott kijelentéstől.

A történeti Jézus és a kozmosz Urának krisztológiai egysége igen döntő mondanivalót rejt magában. Mert ha a kozmosz Ura ugyanaz a Jézus, akinek földi léte „telve volt kegyelemmel és igazsággal” (Jn 1,14), akkor *kozmosz uralmát is a szeretet jegyében* gyakorolja. A Kolosséi-levelet, de elsősorban a himnuszt az a törekvés hatja át, hogy „Istent kezdettől fogva krisztológiai alapon írja le, és Krisztuson kívül ne hagyjon más istenarcot érvényesülni” (11). Ha pedig Isten egyedül Krisztusban fordul a világ felé, akkor egyedül Krisztusban kapunk feleletet arra a kérdésre is, „hogy mi az Isten szándéka a világgal. A kérdésre csak egy válasz lehetséges: Isten Krisztusban a teremtéstől fogva kegyelmesen fordul a világ felé, és ez a kegyelmes jelentést foglalja magához a világ alapját és célját” (12). Amikor tehát a Kolosséi-levelet az egész kozmoszt Krisztus uralma alá állítja, egyúttal arról is tanúskodik, hogy az egész kozmosz kezdettől fogva Isten kegyelmes szeretete jegyében él és halad célja felé. Mást, vagy ennél kevesebbet a keresztény ember Krisztus ismeretében nem mondhat a világról.

A reálsan gondolkodó ember számára túl merésznek, a valóságtól elrugaszkodottnak tűnik ez a kozmikus ívelésű krisztológia. De nem téveszthetjük szem elől, hogy ez a krisztológia nem a valóság, a natura vizsgálatából — ez a tévtanítók módszere —, hanem Krisztus ismeretéből indul ki. Ha pedig innen indulunk ki, akkor a kozmikus krisztológia belső, helyesebben Krisztusból eredő szükségszerűség. A helyes eschatológiai szemlélet szerint Krisztusban az új világ máris jelen van ebben a világban, s a hit által új életben járhatunk. Az új életben pedig csak megújult környezetben, a Krisztus uralma alatt levő kozmoszban élhetünk. Ezért várja a keresztyén ember testének megváltását is (Fil 3,21; 2 Kor 5,1—10).

A Kolosséi-levélben szemléletes példát találhatunk arra, hogy mi történik ott, ahol Krisztus uralmát nem látjuk kozmikus méretekben. A tévtanítók számára a kozmosz a megkötöttségek sorát jelenti: „Ne nyúlj hozzá, ne izleld meg, ne is érintsd” (Kol 2,21). Ilyen megkötöttségek között lehetetlené válik a keresztyén élet szolgálata. Másfelől az új aión népe, az egyház, Krisztus „teste”. A „szóma” kifejezés félreérthetetlenül utal arra, hogy az egyház is a kozmosz része, vagyis szociológiai valóság. Életfeltételei a kozmosz adottságaitól függenek. Ezért kéri az apostol, hogy „Az Isten nyisson előttünk ajtót az igének” (Kol 4,3). Ha az egyház ura nem volna egyúttal a kozmosz ura is, az egyház mozdulatlanságra volna kárhoyzatva. Bármilyen merésznek tűnik is tehát a kozmikus távlatú krisztológia, a kérdés számunkra mégis így vetődik fel: Egyáltalán lehetséges-e Krisztus uralmát szűkebb körre vonnunk, ha részesei lettünk Krisztus szabadító, megváltó munkájának?

Elvileg megtehetette volna az apostol, hogy az elemek szerepét ráruházza Krisztusra, s így száll szembe a tévtanítás kísérletével. Új elemeknek a krisztológiába való beiktatása, — az „additív” krisztológia — nem ismeretlen jelenség az egyháztörténelemben (gnózius, mariológia stb.). Ez a szinkretizmus módszere, amely mindig a hit meghasonlásával és az élet kettészakadásával jár együtt. Az apostol állásfoglalása félreérthetetlen: „Ha meghaltatok a Krisztussal, meghaltatok a világ elemeinek” (Kol 2,20). Ha problémává lesz a kozmosz, nem a krisztológia átértelmezésére, vagy kibővítésére van szükség. Vissza kell térnünk ahhoz az élő Úrhoz, akit az apostoli tradíció állít elénk. De Krisztus helyes ismeretéből azután bátran ki kell húznunk a vonalakat akár a kozmosz végtelenjébe is. Mert „Krisztusban van a bölcsességnek és ismeretnek minden kincse elrejtve” (Kol 2,3).

2. Krisztocentrikus kozmológia

A Kolosséi-levélben található világgkép ma már tarthatatlan. A görög filozófiának a négy őselemre épülő világmagyarázata a mai ember tudományos igényét nem elégítheti ki. Ahol az antik ember természeti jelenségeket irányító szellemi hatalmakat látott, ott mi immanens természeti törvényekről beszélünk. De a világgkép megváltozása nem jelenti azt, hogy a Kolosséi-levél üzenete is időszerűtlenné vált. A világ ugyanaz a világ a mi számunkra is, mint az antik ember számára, és ugyanaz az igyekezet fűt bennünket is a kozmosz megismerésében, az ember kozmikus helyének keresésében, mint a kolosséi tévtanítókat. Pál apostol nagyszerű teológiai érzékről tesz bizonyosságot, amikor polémájában nem a világgképet veszi célba kétségbe vonva a hatalmasságok és elemek reallitását. A tévtanítók tévedése ugyanis nem a mitikus világgképben rejlik, hanem a naturához való helytelen viszonyukban.

A „kozmosz” szónak az Újszövetségben igen gazdag jelentéstartalma van. Jelenti az egyes ember életterületét (Mt 16,26), az emberiséget (Jn 1,29), az ember szellemiségét (1 Kor 1,20), de jelentheti az *egész mindenséget is szellemi és anyagi szférájával együtt* (1 Kor 7,31). A Kolossé-levélben ez utóbbi értelemben szerepel. Ez elsősorban a himnusz fogalmazásában nyilvánul meg („minden, ami a mennyben és a földön van, láthatók és láthatatlanok” stb.), de a levél többi részében is a „kozmosz”-nak, a „Ktiszisz”-nek ez az átfogó értelme érvényesül. Ez természetszerűleg következik abból, hogy a tévtanítók is a naturát teszik problémává, s kérdéseik nem szűkíthetők le pusztán szellemi síkra. Ennek megfelelően a levél krisztológiája is elsősorban „Krisztusnak és az univerzum egészének viszonyára” összpontosítja figyelmét (13).

Feltűnő, hogy a Kolosséi-levél a „kozmosz” szót vagy a vele egyértelmű szavakat nem használja „in malam partem”. Míg az Újszövetség más iratokban gyakran használja a szót az egyetemes bűn és hitetlenség kifejezéseként (Jn 1,10; 1 Kor 2,12; Ef 2,2; 1 Jn 2,15 stb), addig a Kolosséi-levélben ennek az értelemnek semmi nyomát sem találjuk. A „kozmosz” szónak ezt a pozitív értelmű használatát szándékosnak, tudatosnak, és az egész levél tendenciájába beleillőnek kell tartanunk. Ha az apostol a „kozmosz” szót a bűn fogalmával terhelte volna még, a levélnek az egész polémiája mellékvágányra siklott volna. A tévtanítók által felvetett probléma nem a bűnt, hanem a világ struktúrájából adódó sorskérdéseket érintette. Nem arról van szó tehát, hogy a levél már másként foglalt állást a bűn kérdésében, mint a vitathatalanul páli levelek (14). Maga a kolosséi szituáció indokolja a „kozmosz” fogalmának levélbeli használatát.

A kolosséi „filozófia” képviselői sem tartották az általuk tisztelt „fejedelemségek”-et és „hatalmak”-at „a gonoszság szellemi erői”-nek. Erre enged következtetni az „elemek” és az „angyalok” említése is. Az „elemek”-nek és az „angyalok”-nak nagy szerepet tulajdonítottak a kozmosz életében és fenntartásában, s így az ember számára egyaránt lehettek óvó és rontó hatalmak. A tévtanítás által követett magatartás az emberfeletti szellemi és anyagi erők iránt ugyancsak ezt bizonyítja. A szembenállás és küzdelem helyett alázastra (Kol 2,18), azaz az „elemek” és „hatalmak” által megszabott törvények készsége elfogadására intenek. Ebben az irányban kell értenünk a „test megfegyelmzésének” követelményét is. Nem valószínű, hogy ebben a követelményben már a gnosztikus, dualisztikus test- és világtagadás érvényesül (15). Sokkal inkább olyan tabu-előírásoknak kell tekintenünk, amelyekkel az elemek hatását ismerő „filozófus” az ártó erők kiküszöbölni, az üdvös erőket pedig érvényre juttatni igyekezett (16).

Pál apostol a tévtanítók által elfogadott kozmikus megkötözöttséget nem úgy akarta leküzdeni, hogy megtagadva a kozmoszt, az anyagi valóságot „átadja azt a Sátánnak”. Ellenkezőleg: A lehető legpozitívebben értékeli, kijelenti róla, hogy a Krisztusban teremtetett, és a Krisztusban kijelentett célok felé tart. A kozmosz az a hely, ahol az evangélium gyümölcsöt teremhet (1,16) és mégis jóval több az evangélium munkájának értéktelen „díszlet”-énél. A kozmosz is tárgya Isten terveinek és munkájának, mert Isten Krisztusban kijelentett szeretete embert és világot egyaránt átoleli. A Krisztusban teremtetett kozmikus, anyagi lét, a natura, nem lehet bűn, tévedés, vagy átok. Krisztus nem a kozmosz megsemmisítésére tör, hanem teljességre juttatja azt. Pál kozmológiája ugyanannak a teológiának vonalába tartozik, mint amelyik a megtestesülés és testi feltámadás igazságát vallja. Az új teremtés nem

tagadja meg a teremtést, hanem megszenteli és céljához vezeti. Az ember és a kozmosz viszonya tehát akkor válik egészséggé, ha a kozmoszra Krisztus ismeretében tekint. Krisztus ismerete megszabadít a hamis kötöttségektől, és felszabadít a kozmosznak a teremtő Isten akaratára szerint való szolgálatára.

Pálnak ezt az álláspontját tükrözi az a tény is, hogy sehol nem beszél a hatalmak, vagy az elemek megsemmisítéséről. Beszél ugyan Krisztusnak a hatalmakkal vívott harcáról és kereszten szerzett győzelméről (2,14—15), de a hatalmak megsemmisítéséről itt sincs szó. Krisztus diadalmenetéről szóló versek célja az, hogy a gyülekezet számára világossá tegye: Krisztus akarata uralma alá kényszerítette a hatalmakat, s ezért „ő a feje a fejedelemségeknek és hatalmaknak” (2,10). Ez pedig jóval többet jelent annál, hogy az egyháznak nem kell többé a hatalmaktól tartania (17). A hatalmak visszatérnek teremtésbeli rendeltetésükhöz, mert már eleve Krisztusban teremtettek (1,16) (18). Ami eddig csak „árnyéka” volt Isten teremtő szándékának, az Krisztusban elért céljához (2,17).

Pál ezt a kozmocentrikus koncepciót következetesen érvényesíti a levél parainetikus részében is. A bűnös test levetkőzése nem érthető félre gnosztikus értelemben, azaz a testi mivoltunk megtagadása értelmében. A félreértés elkerülését szolgálja ez a szokatlan szókapcsolat: „to szóma tou szarkosz” (2,11). Értelme pedig csak az lehet, hogy vetkőzötték le a testet, de nem a fizikai testet, hanem a bűnt. Nem is érthetjük másként, ha a 3,9-re figyelünk: „vetkőzötték le az őembert minden cselekedetével együtt, és öltözték fel az újat, amely megújul az ő teremtője képének megismerésére.” Ez a vers is világosan értésünkre adja, hogy Krisztus célja velünk nem a testi mivoltunk megszüntetése, hanem az ember teremtésében rejlő isteni szándék megvalósítása.

Istennek ezt a szándékát is a kozmosz síkján fogalmazza meg az apostol. Az új emberben ledőlnek azok a falak, amelyek az emberiség megosztottságának okozói. A Krisztus arcára formálódó emberben fel kell oldódnia a faji, vallási, műveltségi és társadalmi ellentéteknek (3,11). Azt sem tekinthetjük véletlennek, hogy éppen a kozmoszt Krisztus uralma alá helyező Kolosséi-levél iktatja először sorai közé a nem keresztyén eredetű „házitáblákat” (3,18—4,1). A házitábla sorai között külön hangsúly esik a munkára. A munkának az értelme pedig a kozmosz szolgálata. Ezért nem végezhet még a rabszolga sem látszatmunkát (3,22).

Az eddigiek alapján a levél krisztocentrikus kozmológiájából leszűrhetjük azt az igazságot, hogy Isten igenli és szereti a világot. Ez az evangéliumi látás mégsem válik rajongássá, mert a levél arról is tud, hogy *a kozmoszban ellentétek* és feszültségek is vannak. A levél részletesen nem beszél az ellentétek mibenlétéről, de bizonyos következtetésekre azért eljuthatunk. Nem valószínű, hogy Isten és a fellázadt szellemvilág vagy Isten és a bűnös emberiség ellentétéről van szó. A himnusz ugyanis a Krisztusban elkezdődött új teremtést egyetlen ponton szemlélteti: „Ő az elsőszülött a halottak közül” (1,18b). Krisztus feltámadása megtörte a kozmoszt fogságban tartó halál hatalmát. A kozmosz problémája ezért a Kolosséi-levélben is ugyanúgy vetődik fel, mint a Rm 8,18—23-ban. A kozmosz nyomorúsága a Római-levél szerint a „hiábavalóság alá vetetés”, a „romlandóság szolgasága”. A kozmosz is viseli az emberi bűn következményeit: Az egész teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik (az emberrel) mindeddig”. De a kozmosznak ez az állapota nem végleges: „Hiábavalóság alá vetetett (ugyan) ... (de) reménységre.” A fordulat máris bekövetkezett: „Mindeddig” így volt, de a nagy escha-

tológiai eseményben, Jézus engesztelő halálában és feltámadásában megtört az átok. A Római-levélnak ez a kozmikus látása töretlenül beleilleszhető a Kolosséi-levél üzenetébe is. A kozmosz nyomorúsága tehát a halálban kiteljesedő hiábavalóság, és ennek megfelelően a megbékélt kozmosz a feltámadott Krisztus uralma alatt élő, és a romlandóság rabságából megszabadult világ. Ezért végezhetjük reménységgel világi feladatainkat. „Tudjuk, hogy a mi munkánk nem hiábavaló az Úrban” (1 Kor 15,58).

Ez az összefüggés a Kolosséi-levélnak egy másik pontján is kimutatható. Krisztus azáltal győzte le a „hatalmak”-at, hogy a kereszten áthúzta, érvénytelenítette az ellenünk szóló adóslevelet. Ez az adóslevél nem az Isten iránti tartozásunkat rögzíti, mert a szöveg szerint a „dogmatá”-kra nézve íratott meg. Ezek a „dogmatá”-k pedig a 2,21 megvilágításában azokat a szabályokat jelentik, amelyek az embernek az elemekhez kötöttségéből származnak. A kozmosz elemeinek rabságába a bűneink miatt kerültünk, mert amikor Isten kegyelméből bűnbocsánatot nyertünk, (2,13), megszűnt a kozmosz elemeihez fűződő adóviszonyunk is. Tehát nem a kozmosz bűnös. A kozmosz csupán hiábavalóság alá vetett bűneink büntetéseként. De Jézus Krisztus halála bűnbocsánatot szerzett nekünk, feltámadása pedig megtörte a hiábavalóság, a halál hatalmát, hogy a kozmosz visszanyerhesse eredeti rendeltetését, és ne a büntetés, hanem a kegyelem eszköze lehessen.

Az elmondottakból következik, hogy *Krisztusban új viszonyba kerülünk a kozmoszsal*. A szolgai alávettség, a világtól való félelem helyett a birtokos szabadságban élünk. Amitől a tévtanítók óva intenek — „ne nyúlj hozzá, ne ízeled meg, ne is érintsd!” — arra rendeltettek, hogy a „felhasználás révén semmisüljenek meg” (2,22). Ugyanaz a gondolat szólal itt meg, mint amit Pál apostol az 1 Kor 3,22—23-ban hasonló összefüggésben mond: „Akár világ, akár élet, akár halál, akár jelenvalók, akár eljövendők, minden a tietek, ti a Krisztuséi, Krisztus pedig az Istené.”

Ez a szabadság abban is megnyilvánul, hogy a vallásos tabuk helyett a világ dolgaiban bátran használhatjuk Krisztusban gyökerező értelmünket (2,2; 3,1!). A világban való forgolódásnak egyetlen szabálya van, a szeretet, „amely a tökéletesség kötele” (3,14). Ebben a szeretetben vállaljuk azt, hogy birtokos szabadságunkban is „Krisztuséi vagyunk” (1 Kor 3,23). Így lehetünk Krisztusban világtól függő emberből alkotó, felelős kozmikus lényekké.

Összefoglalva: A Kolosséi-levél kozmológiája világos és egyértelmű. Ha Krisztus a tájékozódási pontunk, akkor a kozmoszt a szellemi és anyagi naturát nem tekinthetjük elhibázottnak vagy gonosznak. Isten Jézus Krisztusban szeretetből teremtett azzal a céllal, hogy az ember világával együtt — a teremtésben rejlő isteni terv értelmében — eljusson a teljességre. Igaz, hogy a hiábavalóság alá vetett világ büntetésként nehezedik reánk, de Krisztus megváltó művében új korszakot nyitott az ember és a világ számára, amelyben szabadon szolgálhatjuk Isten teremtő céljait. Csak a kozmikus méreteken értett megváltás felel meg a Szentírás teljes igazságának. A kozmosznak ez az új korszaka nagyrészt még a reménységünk tárgya, de már most számolhatunk az- zal, hogy ő az egyetlen Ura nemcsak az egyháznak, hanem az egész mindenségnek is.

Jegyzetek

1. Dr. Pröhle Károly: Húsz év teológiai problémái. 4—5. old.
2. N. Kehl: Der Christushymnus 15. o.
3. Kol 1,15—20. 13. o.
4. Commentary 89. o.
5. V. ö. O. Cullmann: Königsherrschaft Christi. 3. old.
6. V. ö. E. Lohmeyer: Kommentar 10—11. o.; E. Lohse: Kommentar 84. o.
7. M. A. Wagenführer: Die Bedeutung Christi. 56. o.
8. A feltámadás és kozmikus hatalom összekapcsolódását mutatja a Rm 6,4 és a Kol 2,12 is. Jézus feltámadásának egyetlen magyarázata van: Isten mindenek felett való „dicsősége” és „ereje”. De a mi feltámadásunkban is azért reménykedhetünk, mert „az Úr Jézus Krisztus átváltoztatja a mi gyarló testünket... azzal az erővel, amellyel alá is tud rendelni Istennek mindent” (Fil 3,21).
9. W. Kramer: Christos Kyrios. 200—201. o.
10. V. ö. Dr. Pröhle Károly: A Szentírás értelmezése. Lelkipásztor XLVII. 10. 613. o.
11. E. Schweizer: Kol. 1,15—20. 9. o.
12. E. Schweizer: Kol 1,15—20. 8. o.
13. V. ö. N. Kehl: Der Christushymnus. 52. o.
14. V. ö. E. Lohse: Kommentar. 250. o.
15. Így fogja fel W. Bieder (Kolossische Irrlehre. 36. o.) és E. Lohse (Kommentar 189. o.) is.
16. V. ö. E. Schweizer: Die Elemente 106. o.
17. O. Cullmann a 2,10-ből ezt a következtetést vonja le. (Die Christologie 236. o.)
18. V. ö. M. A. Wagenführer: Die Bedeutung Christi 61. o.

Szeptemberben megjelenik

H. NÉMETH ISTVÁN,

MÁTIS ISTVÁN,

TURCHÁNYI SÁNDOR

KALÁSZTÉPÉS

című elbeszéléskötete

Ara: 33,— Ft

Sündisznóállásba visz vagy egyre nyitottabbá tesz a világ kérdései iránt az élő hit?

• Dúld fel hiedelmeid — a hit legyél te magad — írja Weöres Sándor verses írásában. Miért éppen ezzel kezdem mondanivalómat akkor, amikor 16 dolgozat átolvasása után megkísérlem csokorba szedni azok biztató fényeit és izgató árnyait? Mindig egy kis izgalom fog el, ha mások munkájáról szólnom is kell, nemcsak elolvasnom azt. Álszerénység nélkül mondom, hogy nem primusként inter pares vettem sorra a dolgozatokat. Azért a fenti jelmondatra nekem magamnak van elsősorban szükségem: Dúld fel hiedelmeid — a hit legyél te magad. — Csak így maradhatunk testvérek, barátok nem hálás feladat esetén is, amikor egyrészt a sündisznóállás kísért, másrészt a látóhatáron távcsövező igazság követel.

I. Biztató fények a dolgozatokban

1. Az élő hit

A dolgozatokból emelem ki néhány vonását. — *Az élő Isten és az ember Krisztusban való találkozásának eredménye.* Eredetere nézve tehát ajándék, tartalmára nézve bizalom, funkciója szerint pedig aktivizál. Azon keresztül teszi Isten tapasztalattá Krisztus szelídségét, alázatát, segítő készségét, irgalmas szívének szeretetét. Azért mindig szeretetben tevékeny az élő hit és ha ez a tevékenysége hiányzik, már nem nevezhetjük hitnek a hitet. — Ebben a funkciójában folyton gátló körülményként jelentkezik az ó-ember, önzésével, vágyaival, kényelmével és hiúságával. Ezért az élő hit állandóan harcban van vele. — A Bibliából származó utalások mind erre az élő hitre vonatkoznak és annak gazdagságát ragyogtatják. De messze túl annak felmutatásán, Isten ígéje egyúttal mindig újítja, táplálja a Szentlélek által. Személyes viszonyba hoz Istennel és a hit ajándékával nyomban el is kötelez. Ebben a személyes viszonyban a bizalom a legfontosabb vonása. Elkötelezése pedig az engedelmesség útján valósul meg, ölt testet, az emberhez, környezethez, a világhoz való viszonyban és viszonyulásban. Felszámolja azt a hagyományos gondolkodást, amelyik két világról tud, egy külsőről és belsőről, egy szent-ről és profánról s figyel a szekularizált világ problémáira, kérdéseire. Vagyis: *az élő hit gyümölcse annyira a világ felé nyitott élet, hogy védekező állásba sohasem vihet.* A templomot, gyülekezetet, egyházat nem kíséri meg óvóhelyé, bunkerré tenni, hanem Krisztus szeretetétől kényszerítve megnyílik az ember és világ gondjainak észrevételére és felvételére, az azokban való tevékeny segítésre. A Krisztus tetteit megragadó hit nemcsak el nem zárkózik, hanem be sem zárható templomi és egy-

házi keretekbe. Hiszen magunkévá tésszük általa Jézus látását, az Ő szemével látjuk az embereket, a világot, történelmet. Ilyen alapon beszél az egyik dolgozat arról, hogy az élő hit etikai mozgató erő és az igazság érdekében aktivizálja az embert. Abban a tág értelemben, hogy nemcsak az Isten előtti igazság kapcsolódik hozzá, hanem az igazság mindennapi érvényesítése, és a mellette való kiállás is. Így igazán tevékeny, így vannak cselekedetei és teszi képessé még arra is a keresztyén embert, hogy másoknál hűségesebben tegye e világi feladatát. Nem köti le tekintet az egyház helyzete, hanem hatalmas Urára tekint és nyomban munkához lát ott, ahol segítséget sürget az e világi, emberi problémák kihívása.

A magam részéről még egy gondolatot teszek hozzá a fenti — majdnem valamennyi dolgozathoz — sűrített, majdnem töményített összefoglaláshoz. Azt, hogy az élő hit — persze az élő jelző nélküli hit sem jelenthet mást — nagykorúvá tesz. Éppen azzal, hogy magában foglalja az élő Krisztus ismeretét, a benne való bizodalmat és a szolgálatra való felkészültséget (Ef 4, 13—15). Itt is időszerű azért, amit másutt elsősorban magamra nézve idézek: „Düld fel hiedelmeid — a hit legyél te magad.”

2. A sündisznóállás ellentmondása

Természetesen nem önmagában ellentmondás. Hogyan is lehetne az, hiszen mint pusztá leírás megállapítás, fogalom egyetlen egyére utal az élő világ sokféle jelenségének, történésének. Átvitt értelemben és alkalmazásában azonban már viszonyt feltételező és arra utaló kifejezés. Így került témánkban összefüggésbe a hittel. Az élő hittel való kapcsolatban már nyilvánvaló ellentmondás. Mégpedig azért, mert a hitnek ameddig a szó annak igei és funkcionáló teljességét jelenti, egyetlen tartalmi és életmegnyilvánulásával sem fér össze. A hit mindig állít és bizonyoságot tesz. Tehát a tagadás sündisznóállása a hit ilyen funkciójához képest ellentmondás. Támadás és védekezés egyszerre akkor is, ha jelen hasonlunk vagy képünk nagyon is egyértelmű és egyirányú jelenség. A hittel való összefüggéséből aligha lehet azért visszatolni eredeti természetrajzi összefüggésébe, ahogy egy dolgozat próbálja, védőbeszédbe kezdve a sündisznók világában praktizáló hasznos lehetőségére. Nem ok nélkül és tölteléknek elegetem itt és most a tagadást, hanem azért, mert sokkal nagyobb szerepe, negatív súlya van, mint azt sebtében gondolnánk. Sokszor és sokféleképpen lehet összetéveszteni a hittel és pozitív hitfunkcióvá magasztalni a megrögzött és megcsontosodott hiedelmekkel szemben jelentkező szükségés újnak tagadását. Anélkül is, hogy valaki előzetesen és alaposan konfrontált volna vele.

Néha nem árt egy kicsit — a megbocsátás érvénye közben minden bosszúforralás nélkül — visszalapozni. Érdemes néha felidézni, hogy kiből hogyan lövellt a tagadás sündisznó tüskéje először csak a béke, azután a haladó hagyomány, majd a szocializmus, kapitalizmus, imperializmus, faji kérdés, kizsákmányolás, gyarmati kérdés szavak pusztá elegetésére. Csak szenilitás felelhetné el azokat az alkalmakat, amelyeken a gyűlölet káröröm-vigyora közben jólétesültek összehajolásából hogyan röppentek fel a félhangos „vonalas, lefeküdt, piros, könyöklő, ateista” minősítések Miért emlitem ezt? Azért, mert nem mindig arról van szó, hogy az idő, hit és meggyőződés-változások egyszerűen eltüntették ezt a sündisznóállást, hanem *esetleg csak fazoncsere és átszépítés történt egy másikba. Ilyen a mindig mások, külföldi teológusok, hazai tekintélyek bi-*

zönyságtételébe öltözés diplomáciája. Saját testre nem adjusztálva a legjobb fül sem képes kihallani onnan saját véleményét, meggyőződést, hanem csak az öltözetét.

Legalább annyira ellentmondás az élő hithez képest a közöny felelőtlenségének sündisznóállása, mint a tagadásé. Mégpedig a hit törődésével és törődésre való készségével szemben. Bizonyos értelemben veszedelmesebb fonákja a hitnek, mint a tagadás. Nem kirívó ugyanis, nem állít semmit, nem mond ellent semminek. Hordozója a maga háza-táján biztonságban üli fészket. Sok esetben még jutalomra is igényt tart, és meg is kapja. Hiszen még rehabilitálni sem kell, mert nem értett senkinek, nem mondott, nem tett semmit. Ez a *csigaházás korrektség azonban teljes ellentmondásban van a hittel*, mert a nagykorúsító hit soha nem engedheti meg magának a kisgyerekek saját játékkukra felejtkező gondatlanságát, esetleg gondatlanságát.

Ugyancsak ellentmondás a hittel összefüggésben a prolongált, hosszútávra betervezett visszavonulás sündisznóállása is. Szinte matematikusan folyton csak számol, mégpedig azt, hogy a felségvizekből hány mérföldet kell feladni és visszavonulni. A keseregésben, siránkozásban önmagát sajnáló és sajnáltató vesztes, kárvallott fél impotenciája teljes ellentmondás a hit bizodalmaival. Krisztust a halottak között tudja és helyén csak kérlelhetetlen sorsot, szembeszelet és fellegeket lát. Többé nem azzal foglalja el magát, hogy mivel tartozik, és marad adós a világnak, csak a behajthatatlan követelés szerepel napirendjén. Az efféle keresztény fonákság keserűségében, kisebrendűségében gazdag kagylóhéjában szinte minden esetben hamis önérzet, öngazság húzódik meg és az minden kihívással szemben megadja saját magának a dispenzációt, felmentvényt. A *dispenzációs keresztényiség felmentvényes hitével csak retesz*, a tükörbenzés helyett pedig mindenkit a vádlottak padjára ültet, ítéletet hoz és azt jelképesen végre is hajtja. Észre sem veszi, hogy sírt ás és eleven szentet gyűjt a fejére.

Eppen a fenti ellentmondás lehetetleníti, hogy a hit vigyen a fonákjának megfelelő sündisznóállásba. Abban vagy inkább az azzal jelölhető keresztény és egyházi magatartásban a hit nem játszhat szerepet, csak a hitetlenség vagy a hitnek valami torzulata, ami már nem nevezhető hitnek, csak hiedelemnek.

Eppen az élő hitnek és a sündisznóállásnak egymást kizáró ellentétét, ellentmondását nem látom következetesen és világosan kifejeződni a dolgozatokban. Inkább nyomokat, egy-egy állítást, vagy kijelentést találunk csak határozott érvelés helyett, ami nem elég meggyőző.

Miben látják az okát, minek tartják a sündisznóállást a dolgozatok? — A szekularizálódástól és az ateizmustól való félelmében különül el az egyház, amikor is már önmagának való életet él és ízetlen sóvá válik. — Gyakran szeretne semleges lenni és így kitérni a felelősség elől. — Mindig elkövetkezik az elzárkózás, amikor a kereszténynek elfeledkeznek hatalmas Urukról és bűnbánat helyett csak keseregnek. — Akkor is, amikor a szekularizált környezet felé Istennel csupán a világ összefüggéseiben jelentkező okozati hézagokat próbálja kitölteni. Vagy: azért apologizál görcsösen, hogy mindent a hit ellenőrzése alá vonjon. Azt is, ami az értelem megbízható kezébe való. — Kiszorul akarata ellenére is az egyház a nagykorúsodó világból, ha uralkodásra pályázik és nem tölti be szolgálatát, küldetését. — Az a megkövesedett, rosszul értett hit vezet visszahúzódsra, amelyik annak etikai, szociáletikai oldalát nem veszi figyelembe. Az ilyen hit nem vesz tudomást a világ kérdéseiről. Nemtörődömség, cselekvésképtelenség jellemzi. Lelkiszférába húzódva lenézi a világot. Fél a ter-

mészettudománytól, felvilágosodástól, a forradalomtól. — A begubózdó, védekező egyház magatartása hasonlít a hívési tanítványokéhoz. Gyertya a véka alatt. — Noha segítséget várnának tőle, hívők és nem hívők, gettóba vonul és lesátánozza a világot. — Igazában tehát fel sem tehető az a kérdés, hogy sündisznóállásba visz-e az élő hit, vagy nyitottá tesz a világ kérdései iránt — mondja az egyik dolgozat. Itt is időszerű: Dúld fel hiedelmeid — a hit legyél te magad.

3. Mit jelent a hit alapján való nyitottság?

Noha itt a világ kérdései iránti nyitottságról van szó, mégis alapállásként arra a nyitottságra essék az első tekintet, amelyik elfogadja Krisztus jótéteményeit, azokat, amelyek szabaddá tesznek követésére a mi közvetlen világunkban. Különösen is hangsúly esik egészséges keresztény életünk legfontosabb bázisára, a bűnbocsánatra. Ez biztosítja azt a szívet, azt az alázatot, amelyik szükséges ahhoz, hogy egyszerűen tudjuk magunkat az emberekkel, a föléljűkkerekedés szándéka nélkül. De azt az indulatot, készséget is, amelyik az élő Krisztus felé való nyitottsággal egyszerre tesz nyitottá és kötelez el az embertársak számára, térben és időben. Az élő Krisztus felé való nyitottságtól elválaszthatatlan a világ felé való nyitottság. (Ez nem mond ellene annak a ténynek, hogy a hit ajándék.) E nélkül a kétirányú, de egygyökerű nyitottság nélkül az egyház képtelen Urát követni itt a világban, tehát ott, ahol az egyáltalán lehetséges és ahol követnie kell. Azért tesszük most a hangsúlyt a világ felé való nyitottságra.

Ez elsősorban abban jut kifejezésre, hogy tudja: *itt a világban él*. Közelebbről: Magyarországon, annak társadalmi, gazdasági rendjében és nem az első században, a reformáció korában vagy egy képzelt, esetleg vágyott világban. Ennek a világnak a rendjét, törekvését vállalja. Természetesen a hazát európai és világpolitikai összefüggéseivel, feladataival és elkötelezettségeivel tekinti sajátjának az egyház is. A hit nem mehet el vakon Isten egyetlen ajándéka mellett sem. A haza, mint ajándék, nemcsak sorsajándék, hanem feladat is, amelyhez a keresztény ember a hitnek etikai elkötelezése, szabadsága és fegyelme érvényesülésével viszonyul.

Ez a nyitottság másodszor azt jelenti, hogy *gátlások, rögeszmék és előítéletek nem kötik*. Ettől szabaddá teszi az, hogy Krisztus követőjeként az Ő szeretet-etikája motíválja minden viszonyulását, szavát és tettét. Az egyházon és tagjain keresztül Krisztus maga van jelen és cselekszik a világban. Így tagjainak szándéka sem lehet senki ellen irányuló, hanem csak mások javát kereső.

Harmadsorban azt jelenti ez a nyitottság, hogy *mentes minden megkülönböztetéstől, diszkriminációtól a nem hívők és másként hívők irányában és szabad a másokkal való akcióegységre*. Szabad arra, hogy szeresse az igazságot, ne nyugodjék bele az igazságtalanságba. Sőt odaálljon az igazságtalanságot szenvedők oldalára. A nyitottság kizárja, hogy kívülállóként szemlélje a környező világ és a nagyvilág összefüggéseit és ez már önmagában is távoltartja a tétlen kritikus szerepétől. A nyitottság továbbá magában foglalja a folytonos tanulás készségét, abból a célból, hogy segítsége konkrétan legyen és jó példa számba menjen.

Hogyan tükröződik már most a témának ez a másik ága a dolgozatokban? — Ha néha töredékesen, kevésbé érvelten, egy cseppet tegnapi és sablonosan is, de majdnem minden dolgozat egyértelműen pozitív hangot hallat ebben a kérdésben. A szintkülönbségek oka részben az egyéni adottságokban keresendő, de csak részben. Azok, akik színvonalasabban fo-

galmazták meg álláspontjukat, több készséggel, több meggyőződéssel és odaszánással fogtak munkához, több hűséggel, fáradtsággal, körültekintéssel és kitartással csak a „végén” fejezték be dolgozatukat. — A keresztyén ember Jézus Krisztusban kerül új viszonyba Istennel és a világgal. Ebben a viszonyban válik azzá, amivé Isten szánta. Számára a világ az értelmes cselekvés területe. Erre a cselekvésre a szekularizáció jelenti a döntő kihívást. A dolgozat szerzője ebben látja főként az egyház nyitottságának a világ kérdései iránt. Azt hiszem, ez csak az érem egyik oldala. A kihívásra való pozitív reagálás gyökerét magának a Krisztusban való hitnek éppen abban a sajátosságában lelhetjük, amit a témánk „élő” jelzője közelít meg. — *A keresztyén hit a keresztyén szeretetben aktualizálódik és az egyház létformája csak a szolgálat lehet.* Jézus maga mindig ott volt, ahol emberek bajban voltak és segíttet. Indokoltan várja ugyanezt követőitől is. — Mivel mi a Magyar Népköztársaságban élünk, nyitott, nyitott szeművé tevő hitünknek itt kell életté válnia. Ehhez nem elég a pusztá állásfoglalás, határozott összefogás szükséges, felelős lelkiismeretű emberekkel. A „mit tehetünk” kérdést tessék kövessék. — Az ember mások javának keresése révén, tehát az önzetlen szeretetben válik igazán emberré. Az élő hitből következő szeretet erőinek ki kell áradnia az élet valamennyi területére. Ezzel függ össze, hogy az egyház békét munkál és a Krisztus visszajöveteléig is fontosnak tartja a gonosz, háborús erők garázdálkodásának megakadályozását. — Isten elhozta az idejét annak, amikor az igével, szeretettel segítő, szolgáló egyházra szükség van. Amikor a világ felé fordul is, Krisztusnak szolgál. — Az evangéliumot csak nyitott emberek tudják hordozni a világban. Nélkülözhetetlen a kapcsolat, közösségvállalás azokkal, akik felé elkötelezettnek tudják magukat. Az egyház tagjai engedjék, hogy rájuk is hassanak és rajtuk is változtassanak. — Mivel a keresztyén etika vonatkozási területe az egész világ, minden kérdésben elkötelezettek a keresztyének. Az élet tisztelete arra kell sarkallja őket, hogy az emberre rábízott világot megvédjék az embertől. A béke nem pacifizmus, azaz nem béke minden áron, hanem attól elválaszthatatlan az emberi jogok, a társadalmi igazság, a szabadság érvényre juttatásának a munkálása is. — *A nép ügyével való azonosulás hazánkban a szocialista célkitűzések támogatását jelenti. Nem lehet az egyház sem csak élvezője áldásainak, támogatójává kell hogy legyen.* Maga áll szolgálatába és nem azt akarja a maga szolgálatába állítani. Nemcsak köztisztviselőkben, a gyülekezetben is lehet „társadalmi” munkát végezni. A gondolkodás formálásával, lelkiismeret ébresztéssel, olyan gyülekezeti diakóniával, amelyiknek társadalmi kihatása van. Társadalmi erőket szabadít fel a jó gyülekezeti diakónia más területeire.

Mivel több dolgozat érinti, egy mag különösen is foglalkozik a forradalom kérdésével, külön is kitérek röviden erre az ügyre. — Az utóbbi években nagyon sok szó esett erről a kérdéstről, különösen nemzetközi egyházi fórumokon. Az álláspontok nem egyértelműek. — Az említett dolgozat szerzője is elismeri a struktúraváltozások szükségét, mivel kevesnek tartja a karitatív segítséget. Problémáját, kétségét azonban ezzel a mondatával jelzi: „Az élő hit nyitottá tesz a világ minden kérdése iránt. A nyitottság azonban nem terjedhet az erőszak fegyveréig.” — Azt gondolom, hogy a forradalmat mindig a hatalommal való visszaélés kényszeríti ki. Ha a forradalom azért történik, hogy a hatalom a nép, a közösség javára, annak érdekében érvényesüljön és mögötte nem személyi és csoportérdek van, akkor a keresztyén ember nemcsak jó lelkiismerettel vehet részt abban, hanem kötelességszerűen. El egészen az „erőszak” alkalmazásáig. A diakónia területén nem jelenthet sorompót ez a határeset

sem, amennyiben csak így valósulhat meg a felebarátok javának szolgálata. A saját érdekében vagy az egyház, az ige, Krisztus ügyében természetesen nem gondolhat forradalomra a keresztyén ember. Sőt, a fegyveres forradalom és az abban való részvétel akkor sem közvetlenül a keresztyén hitből származó kezdeményezés, ha az a hatalmat annak a többségnek a javára kívánja fordítani, amelyik elnyomottja volt. Nem az egyház kezdeményez fegyveres forradalmat, de tagjai nem térhetnek ki keresztyén hitükre hivatkozással előle, ha „ultima ratio”-ként csak ezzel juthatnak szabadsághoz, emberi életlehetőséghez az attól megfosztottak. Csak így látom feloldottnak azt az ellentmondást, hogy földünk jelentős részében elodázhatatlan a struktúraváltozás, de a világ kérdései számára nyitott és a felebarát szolgálatára kötelezett hívő ember annak erőszakos megváltoztatásában való részvételét kizártnak tartja.

A hívő nyitottság azt is magában foglalja, hogy ne tekintsük Isten megváltoztathatatlan rendjének vagy eszközének azt, ami nem szolgálja általánosságban az ember javát, hanem vagy kiváltságokat biztosít sokak kárára egynek és kevésnek, vagy gátja az igazság és humanizmus előretörésének. Az egyház nem alkudhat meg azzal, saját egzisztenciája érdekében sem, ami a szegénység, tudatlanság, jogfosztottság vámszedőjének bélyegezhetné. Mindig nagyobb etikai kockázat számára az embertelenség, igazságtalanság, szeretetlenség bármilyen gyakorlatával való lepakálás, mint a hit szerénységével vállalt áldozatos diakónia.

II. Izzgató árnyak

A dolgozatok árnyékai között egy majdnem általánosan tapasztalható mulasztást említek. Semmit, keveset vagy nem eleget birkóztak dolgozatíró kollégáim magával a megadott témával. Többé-kevésbé erre a fogyatéokra vezethető vissza majdnem minden, ami hiányolható, ami fogyatékos, ami kifogásolható, ami nem elég átgondolt. — Úgy nem szerencsés hozzákezdeni az ilyen munkához, hogy a dolgozat megírása a témára pillantással egyidejűleg startol. Ebből adódik az az alig elkerülhető veszély, hogy teljesítményre megy a dolog és a gondolkodást, gondolatokat a megfigyelt közzé idő, a sorok-oldalak bűvölete visszaszorítja vagy a koraszülöttség életképtelenségére kárhoztatja. Esetleg az történik, ami nem sokkal több ennél, hogy valaki nevesek, jócskán nevesebbek mindenki által könnyen hozzáférhető írásaiból vágott, öles idézetek hússzeleteivel tölti meg saját összekötő szövege gyér káposztját.

Az az eset is ebbe az összefüggésbe tartozik, amikor valaki egy másik kolléga kész dolgozatából emelget ki szakaszokat úgy, hogy nem jelöli meg eredetét. Csak az azokat egymás mellett olvasó észre és találja meg, hogy honnan való. Az ellen semmi kifogás nem emelhető, ha valaki a mások kész dolgozatát elolvassa és tanul belőle. De hosszabb szakaszok jelzés nélküli átvétele — nem nevezve megszokott nevén ezt az eljárást — csak a lapát nyelével való látszat lapátolgotás.

Akadnak még, akiket nagyon kísért az a „naiv” blicizmus, amelyiken már régen túl vagyunk. Félreértés ne essék! Nem a szentírási idézetek önmagukban azok, ami ellen kifogás emelhető. A maga helyén, jól választottan, jól értetten, jól értelmezetten, a megcélzott ügyet és szempontot szolgálva nagyon is indokolt. A primér forrás ezután is a biblia marad. Az azonban nem is kis véték az ige ellen — nem a biblia ellen, mint könyv ellen — ha valaki széna-szalma rázatában összekazalozott igékkel kívánja pótolni a gondolkodást, a gondolatot, az egzegézist és az annak eredményeként igaz teológiát. A biblia használatára nézve is igaz:

Inkább öt szót értelemmel, azaz meggondoltan, felelősséggel, sem mint-hogy hegyeket halmozzunk szövegéből magunk elé annyira, hogy végül ne lássuk tőle éppen azt, amiért a kezünkbe vettük.

A fent említett mulasztás terhére írom még a következő árnyékokat is. Annak a mulasztásnak terhére, hogy sokan nem hallgatták ki a témát, nem beszélgettek vele, legalább eleget nem. Már ennek a kihallgatásnak és beszélgetésnek megvan az a következménye, hogy az ember elsősorban itthon néz körül. — Igen is vannak előtünk járt külföldi teológusok, akik-től lehet és érdemes sokat tanulni. De nemcsak tőlük lehet tanulni és fő-ként azt hangsúlyozom: nemcsak tőlük kell tanulni. Annál inkább így van ez, mert közben nálunk is igen komoly, biblikus, időszerű teológiai elő-lépések történtek. Ennek valódi figyelemre méltatását, emésztését, alkal-mazását többé nem takaríthatjuk meg 30—40 évvel ezelőtti még olyan fényes külföldi teológiával sem. Ezek a művek ugyanis csak ahhoz a kü-szöbhez vezetnek el, ahonnan a mi teológiánk már tovább lépett. Ebből következőleg az elindulás és a már folyamatban levő járás közötti árok-nak csak azt a partját bukkantják fel, amelyiken a járás még csíra, jö-vendő és nem következetes mozdulat és mozgás, nem magatartás és cse-lekedet, hanem valami kissé tegnapiak a regisztrálása. Különben is a túl messziről indulást — nem időben, hanem teológiai eszmélődés tekintetében — követő hosszú út a feladat látóhatárát szűkíti és kiszorítja helyé-ről az élő hit akciójának gazdag időszerűségét.

Az előzőkkel függ össze, hogy majdnem minden dolgozaton meglát-szik, hogy milyen hazai irodalom lapozgatása nem történt meg elkészíté-se előtt. Ez elsősorban nem is mulasztás, hanem baj, mert olyan indoko-latlan önértékről tanúskodik, amelyiknek némi köze van a témánkban sze-replő sündisznóálláshoz.

Szándékosan kell szólnom a pesszimizmusról és a naiv optimizmusról. Nem nehéz bizonyítani, hogy az élő hittől mindkét szemléletmód és ma-gatartás idegen. A sötétenlátás ott is hínárt és sorompót észlel, ahol az élő hit felszabadultan csak a feladatot és a lehetőséget veszi számba. Ez a sötétenlátás azért mindig hátizsákjában cipeli — akarva nem akarva — a felmentést is minden odaszánás, minden felelősség vállalása alól. Hi-szen környezetét közvetlen közelében csakúgy, mint a tér és idő távlatá-ban a hínárba rekedt ember rezignációjával, kilátástalanságával pillantja meg. Inkább szorongatja a menekülés vágya, a biztos és nyugalmas ki-kötő felbukkanása, a vész és segélykiáltás, mint a feladatokkal való szem-besülés és a vállalás készsége.

Talán sokkal pozitívabb szemléletnek tűnik a naiv optimizmus, mint a pesszimizmus. De nem így van. A valóságban ez is csak negatívum. Mégpedig azért, mert meglevőként kezeli, regisztrálja azt, ami cél és meg-valósítandó. Így vezet ez a szemlélet is a tényleges feladat mellőzéséhez. Látszólag indokoltan éppen azzal szem konfrontál, ami sürgető és megoldás-ra vár. — Végeredményben mindkét szemlélet sündisznóállásba visz. Sőt, már önmagában véve is annak tekinthető. Az élő hit tudatosan küzd a fatalista bénaság ellen éppenúgy, mint a nihilizmus áztatója és a ka-csalul festszt egék vaktöltényei ellen.

Az előbbi szemléletmódokkal van rokonságban vagy azok mellékter-méke az itt-ott támadt repedéseken kibuggyanó cinizmus, vagy az óvato-san csomagolt vaskalaposság. Mit értek ezeken közelebbről? Részben azt a „zöldfülűsködést”, amelyik más területre tartozó kérdéseket, talán na-gyon személyes esetekkel összefüggő töviseket bukkant fel a dolgozat me-netében. A részben ismeretlen problémákra lövöldöz, a töviseket hullatja. Részben azt a visszakisértő merevséget, amelyik az ighirdetés elsődle-gességét látszik félteni valami mással szemben. Ez abban mutatkozik meg

különösen, ha valaki az evangélium hirdetésének hangsúlyozása mellett a hit mindennapi és időszeri cselekvését csak „lábjegyzet”-szerűen intézi el, de azért bölcsen a sorok közé emelve. Így persze azt az érzést kelti, az olvasóban — nem alaptalanul —, hogy a hit nagyon gyakorlati, s problémás étellel érintkezést kereső akciója csak afféle másodlagos dolog, de valakik kedvéért mégis illik emlegetni. Igazában tehát nem szükségszerű és sajátos funkciója annak, amit hitnek merészelnék nevezni.

Logikusan függ össze az előzőkkel az a tény, hogy majdnem mindenütt hiányzik vagy csak halvány nyomokban és sejtésekben bukkan elő a sündisznóállásból valódi hitnek proklamált hiedelem kritikája. Éppen *nem ritka eset, hogy a rosszul értett, félreértett vagy képmutató hittel úgy vonul valaki fedezékbe, hogy egyenesen azt fémjelezi valódinak*. Ugyanakkor néha álszerénykedve, de annál hólyagosabb önérettel gyakorolja a valódi hit ismerveinek kinyilatkoztatását, és a mások hitének tuskés kritikáját. Az ilyen fedezékből hömpölyög elő a „hitelenség” diszkriminációja. Legsűrűbben azok felé, akik nemcsak keresték, nemcsak törték, nemcsak megtalálták az utat, de még járni is mernek rajta. A „*character indelibilis*”, a „*pápai*” *csalatközhatatlanság magasmellénye a sündisznóállásokban feszít melleket elsősorban*. Inkább mint ott, ahol a hit modulatai közben is komolyan számolnak az irgalom, a bűnbocsánat nélkülözhetetlenségével. Inkább számolnak vele, mint ott, ahol nagyon rajta tudják a pecsétet a márkás hit önkényesen kiállított és elismerő oklevélén. — Jól emlékszem arra a fiatal kollégámra — tehát nem is öregről van szó — aki sokszor tette félre önkényesen sz előírt alapigét, mert nem talált hozzá prédikációt egy már hazatért püspökünktől. Kinyomoztam az okát. Mindenütt másutt csak a hitelenség nyomait vélte felfedezni. Meghökkenőt fölénytel ragasztotta rá a „hitetlen” jelzőt az egyházi felsőbb-ségre, professzorokra és mindenkire, aki „könnyelműen” megértést igyekezett tanúsítani velük szemben. A „bűnös világ” felleges és zivataros emlegetése persze megnyugtató önérettet, sőt, nagyon buzgó diszkriminációs alapállást termelt ki azoknál, akik a sündisznóállásban felfedezték a rokon „hitet” és a rokon lelket, kicsit a felekezeti határokat is áttörve: „Ez a mi emberünk, ilyen ember kell nekünk.” Nem hordja-viszi a „szent” hitet a bűnös világ ünneptelen és szentségtelen problémái közé. Az már nem tartozik ide, hogy milyen pontokon láttam jónéhányad magammal ennek a féltett, körülkerített, körülmetélt, „sterilizált” (találób szót nem merek használni, pedig a magyarban is van) hitnek blaszfémiaival határos csődjét. — Éppen ebben a körülkerített hitben, ebben a sáncállásban kísért vissza legtömevényebben — századok alatt sem lanyhuló lendülettel — az a farizeusi hit, amelyik nem tudott mit kezdeni a Megváltóval azon túl, hogy felállította a keresztet, de a Megváltó sem tudott mit kezdeni vele.

Nyilván az a fiatal kolléga is jobban értette volna témánkat, aki szónoki kérdésnek minősítette annak megfogalmazását, ha jobban kihallgatta volna és egy kicsit beszélget vele. A sündisznóállás kifejezéssel sincs kibékülve, meg a témamondat stílusával sem. A képet, hasonlatot hadászati és biológiai eszme-futtatások csúszzófájára tolja és egyúttal torzítja. Pedig nagyon közepén találja, egyenesen szíven találja azt a keresztyén magatartást, amelyiknek egyetlen gondja a minél gondosabb separáció mindattól, ami a világban, a történelemben, a kapun kívül és belül zajlik. Azt a keresztyénséget, amelyiket mindig odamenekít a hite, ahol csak eszmények, lelki élmények, fantázia szülte testetlen lelkek és csak egy egészen szűk térre kalkulált Isten, Krisztus létezik. Hová is vihetné máshová hordozóját az a hit, amelyiknek a felelősség alól felmentvénye van és egyetlen programja maradt: óvóhelyet keresni, bunkert találni a tizöles

lépésekkel és széles talpakkal rohanó nagykorúsodó világban? Ha ezt nem találja meg a saját gyülekezetében, megtalálja másutt, szentebb közösségekben és magban és néhány hasonló „testvérben”. — Azért nem lehet egyetérteni a fentebb megcélzott hozzáállással témánkhoz, mert az maga is egy kicsit sündisznóállás. Abból röppennek fel ugyanis nem nagyon akarva is az ilyen fajta valóban szónoki kérdések: „Merjük-e bevallani, hogy bizonyos kérdésekben nem látunk tisztán?” Onnan indul el könnyen az ilyen eleve menlevelet lobogtató óvakodás és óvás: „A politikai magatartás mindig számító, demonstratív, nemcsak az igazság érdekli, hanem figyel az elvárásokra mely a közvéleményben benne van.” Továbbá: „Érdeemes lenne egyszer végiggondolni, mit is jelent ez a nagyon sokat használt szó a napi politikában, hogy »szolidaritás«?” — Éppen azért kerülnek elő kérdések, azért látnak napvilágot feleletek, hogy lássunk tisztán és főként viaskodjunk azért, hogy tisztábban lássunk. Ezért figyelünk, hallgatunk egymásra és tanulunk egymástól is. Ebben a vonatkozásban sem elég senki sem önmagának. Az előbbi mondatok csak akkor volnának helyénvalók, ha bennük a gyónás lelke tükröződnék, az attól mindig elválaszthatatlan alázattal. Önkritikának is felférne önmagunk felé fordítottan és fogalmazottan. Általánosságban pedig: óvakodjunk a túl önrzetes nyeregbenüléstől telivér desnek képzelt öszvérkénk hátán, mert az rövidlátóvá tesz, begombolkoztat és lehetetleníti a tisztánlátáshoz szükséges nyitottságot. Hiszen, benne feszül már a dolgok, valóságok végiggondolásának szükségtelessége. Onnan csak a kritika, a tüske, a lövöldözés, a mások kioktatása tűnik indokoltnak és jogosultnak.

Néha az a rossz érzésem támadt, hogy akadnak még, akik a *megértés, a tisztázáshoz vezető út strapáját sugallatokkal pótolják*. Természetesen, nem a Szentlélek sugallatára gondolok most. Éppen az ellenkezőjére, amikor is az ígéhez kötött Lélek helyett valami más szellem sugall, barátoké, lelkitestvéreké. A sugallatokra hallgatni ugyanis sokkal kényelmesebb, mint az ugaron barátját törni, vagy legalább a rendelkezésre álló tarlón felszedegetni az elhullott kalászcokat. A tapasztalatok alapján ugyanis nem nehéz észrevenni, ha a hit és a jószándék helyén az eke szarva mellől tágító sugallat, magánfilozófia feszeng csak, árnyékot keresve és megtakarítva a vetést és a nap perzselő hévét. *A sugallat sem több, mint a peszsimizmus*, akárhonnan való, akármilyen szellemesnek látszik, mert mindig rajta van a mellékút fának árnyéka, a nyilvánosság előtt takaró kétes értékű bizalmasság ponyvája. Ajtót ugyanis nem nyit, még ablakot sem, nem villant fényt a sötétben tapogatónak, inkább ködösít. Csak kérdőjeleket és bizalmatlanságot idéz fel és azokkal együtt a sündisznóállás jeleit is felbukkantja. Ott pedig a hitnek már csak kritikája, tüskéje van. Látásra nem nyit ablakot, indulásra ajtót és nem mutat járható utat. Még a járható és arra kínálkozó úttól is elriaszt. A mozdulatok, a vállalás terhérel már szó sem eshetik.

Három-négy dolgot kivéve nem elég érettek a dolgozatok a logikában, az érvelésben, de a fogalmazásban még úgy sem. Ezek a hibák is jórészt összefüggnek a megadott témával való komoly szembesülés hiányával. Nem vették észre többen, hogy a témamondat alanya a mondat végén van és annak jelzője is van. A mondat végére pedig úgy került az alany, hogy a kiemelt mondatrészek megelőzték. Jelezve azt, hogy a feltelezett élő hitnek milyen keresztyén magatartás mond ellene, illetve milyen kiskiklás nem következhet abból, lévén az egészséges funkciója a pozitív viszonyulás, a nyitottság, a vele egy úton jelentkező kérdésekkel szemben. Ha nem így volna, minden bizonygy másként fogalmazta volna a téma szerzője a mondatot. Ebből következőleg itt a hit nem az összes

biblia-teológiai és hittani jelentését figyelembe véve hangsúlyos, hanem egy nem belőle következő, tőle idegen negatívumnak és egy egész életet betöltő gyakorlati pozitívumnak az összefüggésében fordul elő. Sündisznóállásra azért nem vezethet, mert az tagadása volna annak az elsődleges funkciójának, hogy bizalom a forrásával és ajándékozójával szemben. A hit a Krisztusra tekint, ahogyan az egyik énekünk időtállóan vallja. Védekezéssel, visszahúzódással nem felelhet meg eredeti funkciójának, csak azzal a mindennapi kitárulkozással, amelyekkel összecsendül a világba érkező Ura szándékával és magatartásával. Addig marad a hit élő hit, tehát hit, ameddig ebben a természetében és rendeltetésében bizonyul élőnek. Ennek a hitnek van ígérete, ez van nyitva áldásra és tesz áldássá, nem szezonszerűen, hanem egész életen át. Nem az adott helyzet felől, hanem annak javára Krisztus felől. A visszahúzó, a bunkerkeresztyénség már leadta a vészjelzéseket arról, hogy hitének a legelkehiányzik, azaz nem él. Félelme, sötétenlátása, elfekvése közben mesterséges légzéssel próbál magáról életjelt adni. Ez azonban olyan energiát köt le és éppen nem szabadít fel, hogy már észre sem veszi: ellene mond egész életével a valódi hitnek, a Krisztusnak és annak a világnak, amelyikbe nem a szél sodorta, hanem Ura helyezte, annak a világnak, amelyiknek adója és mégis inkább koloncává válik.

Ebben az összefüggésben kínál az egyház története szemléltető példákat az első századok keresztyénségétől napjainkig. A sündisznóállás csődjére éppen úgy, mint az időszerű kérdésekkel szemben nyitott, azokat felölő élő hitre. Igen hasznosan forgatható ebből a szempontból D. dr. Ottlyk Ernő Hűség című könyve. Természetesen nem kényelmes ollózásra, hanem fáradságos érvelésre. Azt ugyanis, amit állítunk, igaznak, elfogadhatónak, meggyőzőnek akarunk valamilyen közösség elé tenni, bizonyítani is kell. Érvelni kell mellette és az érveket meg kell fogalmazni.

Komoly megpróbáltatást jelentett az egyik dolgozat elolvasása. A töltelékzsavak, mondatok homokjára odazúdírtott gondolatkeverék nem pótolja a világos mondatokba foglalt gondolatokat. Magát az ügyet sem viszi előbbre, de még hátra sem, csak hínárosítja. A tördelt, rosszul fogalmazott, a sakktáblához játszma közepén hasonló szörend, egyes és többes szám, jelen és múlt idő káoszával rakott és majdnem olvashatatlanul gépelt dolgozatok nagyon degradálják az elvégzett munkát. Mintha ilyen esetben csak a saját meg nem írt dolgozatunkhoz készítenénk hozzászólást sebtében, a jegyzetfüzetben.

Azt gondolhatná az ember, hogy az ilyen témához való viszonyulás könnyebb eset a fiatalok számára. Hiszen, az akadémiai felkészüléshez és felkészítéshez ők közelebb vannak. A múltból is kevesebb terhes örökséget cipelnek. A fékező tapasztalatuk is kevesebb. — Általában azonban mégsem így van. A mérleg az idősebbek javára billen. Vagy talán nagyobb diplomaták? Nem hiszem. Inkább arra gondolok, hogy a hit harcának, a való élettel kikerülhetetlen konfrontálásnak náluk mélyebb nyomai vannak kéznél. — Annál meglepőbb, ha kezdő kollégától olyan dolgozatot olvashat az ember, amelyikben a hozzáállás, a belátás, az ismeret és jó ügykezet ígéretes eredményére bukkanhat. Ez őszinte örömet okozott.

III. A hit távlata

Az előző fejezetekben nyilvánvalóvá vált, hogy a sündisznóállás semmiképpen sem eredezhető a hitből, mert össze sem fér vele. Csak a huncyorítás vagy a hátsó szándék szemhünyása tudja feloldani a kettő ellent-

mondását. A hit nyitottá tesz minden olyan kérdés számára, amelyekben emberek, a világ, a humánium várják keresztyének akcióját, hitét, szívét, tettét. Néha egy fedél alatt, máskor a szomszédban vagy éppen nagyon messze, de valahol mindig.

Befejezésül idézem Weöres Sándor szavait: „A mai ember általában abban az aggodalomban él: Mi jut nekem? Miről maradok le? Ezért egész élete törtető hajszában telik. Jobb, ha lényéből ez sugárzik: Mit tudok adni? Az ilyenek nyugodt, józan munkája folyton gyümölcsözik... Lehet, hogy neked hihetetlen és riasztó, de mind többünkben megtörténik ez a copernicusi fordulat. A jelenkor méhében ez az embrió szunnyad, csak abortusz ne történjék: Sokan táncoltatják az anyát.” — A hit nyitottsága már magában foglalja ezt a kopernikuszi fordulót. Ezért az egyház népe semmiképpen sem lehet bűnrészes az abortusz felidezésében. Inkább a békés szeretetben gazdag, sokak által várt „embrió” segítse napvilágra. — Azért magam is újra hallom, de minden lelkészársamnak is szeretettel idézem ismét: „Dúld fel hiedelmeid — a hit legyél te magad.”

Szabó Gyula

Evangélikus egyház a magyar államban

II.

KÜZDELEM AZ ELLENREFORMÁCIÓVAL

Amilyen gyorsan tért hódított a reformáció magyar népünk között, olyan nagy intenzitású küzdelmet kellett vívnia a továbbiak folyamán ahhoz, hogy a *Habsburg-birodalomban* fennmaradjon. Pedig a 17. században még a rendi országgyűléseken is, majd a 18. század elején az ország lakosságát tekintve többségben volt a protestantizmus. Am puszta létét is kihívónak tartotta a katolikus uralkodóház és a vele szoros érdekszövetségben levő klérus.

Az ellenreformációnak két olyan fegyvere volt, amellyel az elkövetkező két évszázadban meg kellett küzdenie egyházunknak. Az egyik a *jezsuitarend betelepítése*. A királyi Magyarországon már 1560 után, Erdélyben a nyolcvanas évektől kezdve olyan céltudatos „eretnekirtó” munkára vállalkozott, hogy egyházunk csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudott volna a vele való küzdelemből győztesen kikerülni. Erre azonban az akkori politikai és társadalmi viszonyok között sem anyagi, sem szellemi ereje nem volt.

A másik veszélyt az a folyamat jelentette, amelyet az uralkodóházzal szövetségelt, a jezsuita élcsapat által szellemileg irányított klérus csaknem észrevétlen tudatossággal honosított meg az egyház és az állam gyakorlatában: a „*cuius regio, eius religio*” elvének bevezetése. A Bocskay-szabadságharc után hozott, eredetileg protestáns érdekeket védő törvények világos értelmét ugyanis *merészen átértelmezte* az ellenreformáció: a magyar nemesi jogokra hivatkozva a földesúri jognak német birodalmi értelmezését adták, holott ez a magyar joggyakorlatban azelőtt teljesen ismeretlen volt. Ennek az elvnek az érvényesítésével azután egy-egy gyengébb jellemű főúr vagy nagybirtokos nemes rekatolizálása egyszeriben hatalmas gyülekezetek — köztük templomok és iskolák — elvesztésével járt egyházunk számára.

A jezsuiták megjelenésétől a Türelmi Rendeletig terjedő — mintegy két évszázados — korszakban két alapvető, jellegzetes vonást kell kiemelnünk az egyház és az állam viszonylatában.

1. *A magyar protestantizmus — egyedül a világon — sorozatos szabadságharcok árán biztosította a reformáció vívmányait.*

Egyházunk sorsa szorosan összefonódott e szabadságharcok eredményeivel és kudarcival. Fegyverrel kellett Bécsset arra kényszeríteni, hogy kénytelen-kelletlen tiszteletben tartsa a reformáció híveinek állhatatosságát és ne fojtsa el csírájában a tanok továbbplántálását. Ennek ellenére a protestantizmus sohasem volt számára „bevett” (religio recepta), hanem csak a béke kedvéért egy ideig „megtűrt” vallás (propter bonum pacis adhuc tolerata). A békekötések után hozott országgyűlési törvényeket pedig a katolikus párt mindig törvényteleneknek minősítette, azzal a megokolással, hogy azokat fegyverrel csikarták ki és protestáns többség cikkelyezte be.

2. *A főpapság és az udvar érdekszövetsége közös ellenségként harcolt a gyűlölt rebellio és az eretnek religio ellen.* Csak a katolikusokat tartották a Habsburg-ház megbízható és hűséges alattvalóinak; valamennyi „eretnek” egyúttal titkos vagy nyílt pártütőnek számított. Ezért kellett a magyar evangélikusságnak több megaláztatást és gályarabságig vagy vérpadig terjedő szenvedést kiállania, mint Európa bármely más nemzetének.

De nézzük közelebbről az eseményeket.

Bocskay, Bethlen és Rákóczi György kora

Az 1563-ban befejeződött Tridentinum után Európaszerte megindult ellenreformáció hazánkban először *Habsburg Rudolf* császárnak, a jezsuiták által spanyol udvarban nevelt vakbuzgó, kedélybeteg embernek 32 éves uralkodása idején éreztette hatását. Tanácsosai és főpapjai, akiknek a befolyása alatt állt, jól tudták, hogy az *egykori egyházi javak* csak akkor jutnak ismét vissza a klérus kezébe, ha megtörik a reformáció egyházainak erejét. Az ellenreformációnak erre az anyagi indítórugójára a felszabadulás előtti történetírásunk alig figyelt fel.

A cél érdekében szabad kezet kapott *Oláh Miklós* esztergomi érsek uralkodása óta minden jelentősebb katolikus főpap. Főként *Telegdi Miklós* pécsi püspököt, esztergomi érseki helytartót és *Forgách Ferenc* nyitrai püspököt, a későbbi esztergomi érseket kell említenünk, akiknek idején a Felvidéken megindult a *tervszerű protestánsüldözés*. Elűzték papjainkat és tanítóinkat, lefoglalták templomainkat és iskoláink jóvedelmét, sőt *1604-ben* a kassai főtemplomot is visszafoglalták az egri káptalannak. Ugyanebben az évben a végsőig feszítette a hűrt a pozsonyi országgyűlés törvényeihez önkényesen hozzátoldott, fentemlített *22. törvénycikk*, amely fejedelmi kötelességnek nyilvánította az országot „mindennemű eretnekségtől” megtisztítani, és amely megtiltotta a vallási sérelmeknek országgyűléseken való tárgyalását.

Bocskay Istvánnak ez évben történt első támadása személyes önvédelemből fakadt ugyan, de a közhangulat hatására csakhamar *nemzeti ügyvé* és ezzel együtt *egyházunk ügyvé* is lett. Az időközben Erdély fejedelmi trónjára emelt vezér az 1606-os *bécsi békében* a rendek, a városok és a végvári katonaság szabad vallásgyakorlatára tudta kényszeríteni a bécsi udvart, — még ha kétértelmű záradékkal is: „a római ka-

tolikus vallás sérelme nélkül”, amely kitétel hosszas huzavonák forrása lett utóbb. A *szabad vallásgyakorlatot* azután *II. Mátyás* a falvak lakóira is kiterjesztette és 1608-as törvényében két katolikus és két *protestáns nádor* jelölését tette lehetővé.

Evangelikus egyházunk örömmel élt e harcok árán kivívott, törvényadta lehetőségekkel. Szuperintendenseket és evangelikus nádot választott, s ez utóbbi, a nagynevű *Thurzó György* (†1616) előbb *Zsolnára* (1610), majd Szepesváraljára (1614) zsinatot hívott össze. A *zsolnai zsinat*, amelyen tíz északnyugati vármegye esperességének, nemességének és városainak a képviselői gyűltek össze, három szuperintendenciát hívott életre és szabályozta a gyülekezet, a fraterenitás és a püspök jogállását. A *szepesváraljai zsinat* a keleti Felvidék és az Öt Szabad Királyi Város részére újabb két szuperintendenciát szervezett, és lehetővé tette a városi polgárságnak az eddiginél nagyobb beleszólását az egyház ügyeibe.

Bocskay életműve e vívmányok ellenére sem bizonyult elég erős gátnak az ellenreformáció előretörő áradatával szemben. A jezsuiták — főként kitűnő iskolarendszerükkel és a kor ízlésének megfelelő nevelési módszerükkel — egyre nagyobb befolyásra tettek szert a főnemesség fiatalabb nemzedékében. Erre a korszakra esik *Pázmány Péter* ellenreformációs működése, aki valóban „protestáns Magyarországon született és katolikus Magyarországon halt meg”. *II. és III. Ferdinánd* ennek ellenére nem tudta a rekatolizáló törekvéseket teljessé tenni. Ennek a két nagy erdélyi fejedelem, *Bethlen Gábor* és *I. Rákóczi György* volt főleg a gátja, akik a harmincéves háború kedvező esélyeit felhasználva, harcaikkal újabb biztosítékokat vívtak ki az udvartól a nikolsburgi, a 2. bécsi, a pozsonyi és linzi békekötésekben. Így a linzi békét törvénybeiktató 1647-es országgyűlés már félreérthetetlenül biztosította a *jobbágyok vallásszabadságát*, és elrendelte több protestáns templom visszaadását.

A Bethlen által biztosított kedvezőbb feltételek tették lehetővé egyházunk számára az 1622-es *semptei zsinat* egybehívását is. Átala külön — immár hatodik — kerületbe tömörülhettek a királyi országrész evangelikusai. Ez a török hódoltság határán fekvő új szuperintendencia püspököt is választhatott és kánonokat is alkothatott magának. E zsinat határozatait az új nádor, *Thurzó Szaniszló* erősítette meg.

Az erdélyi fejedelmi székre 1630-ban *I. Rákóczi Györgyöt* iktatták be. Benne egyházunk újabb támasza talált az ellenreformációval szemben, amire igen nagy szüksége volt. Hiszen Pázmány erőteljes működését királyi barátja, *II. Ferdinánd* is segítette: Máriacellben Magyarországra nézve külön is megújította fogadalmát, hogy „kész volna életét pallos alatt végezni, ha vérével az eretnekséget eltörölhetné”.

Ugyanakkor az 1632-es lützeni csatával, *Gusztáv Adolf* halálával egyházunk külpolitikai támasza is megingott. A királyi országrészben megújult erővel támadtak a jezsuiták, akik még az ellen is tiltakoztak, az 1637—38-as *pozsonyi országgyűlésen*, hogy a királyhoz benyújtott kérvényben az „evangelikus rendek” kifejezés szerepel, noha ezt az 1608. k. e. 3. tc. is így fogalmazta. A felhalmozódott sérelmek és az egyre tűrhetetlenebb erőszakosságok végül is arra bírták az addig békés Rákóczi Györgyöt, hogy 1644 februárjában fegyvert fogjon. Kiáltványához, amelyben hangsúlyozta, hogy hadai a *lelki-testi, a vallási és polgári szabadság visszaszerését* tűzték ki feladatul, a nemzet színe-java csatlakozott. Harcának eredménye lett a *linzi béke* 1647-ben, amely a szabad vallás-

gyakorlatot a parasztokra is kiterjesztette, azzal, hogy őket földesuraik sem kényszeríthetik vallásukkal ellenkező szertartások végzésére.

Mégsem hozott vallási békét ez a törvény sem, hiszen utána (különösen Rákóczi 1648-ban bekövetkezett halála után) napirenden voltak az újabb erőszakosságok, és pedig mindig megtorlás nélkül. Az általában igazságra és méltányosságra törekvő *III. Ferdinánd* halála után különösen is támaszt talált az ellenreformáció *I. Lipót* személyében, akinek fél-évszázados uralkodása egyházunk legfájdalmasabb korszakává lett.

Thököly és Rákóczi zászlaja alatt

Lipót császár és környezete számára ürügyet jelentett a magyarság és a protestantizmus ügyeibe való keménykezü beavatkozásra a *Wesselényi-féle összeesküvés*. Evangélikus részről ennek előkészítésében hazai egyháztörténetírásunk által még fel nem tárt nagy szerepe volt *Zrinyi Miklós* prókatorának, *Wittnyédy Istvánnak*. A kiterjedt levelezést és tudatos szervezkedést folytató soproni ügyvédet csak az összeesküvés leleplezését közvetlenül megelőző halála mentette meg az udvar bosszújától. Az újabb adatok alapján bizonyosra vehető, hogy *egyházunk gyászévtizede* (1671—1681) nemcsak a religio, hanem a rebellio ügyével is szoros kapcsolatban volt.

A *pozsonyi „iudicium delegatum”* elé evangélikus egyházunkból 284 prédikátort és tanítót idéztek be — 62 református mellett — az ország 33 vármegyéjéből. Jogorvoslatot a megidézettek nem találtak. Nem is kereshettek, hiszen az egyház autonómiáját ekkorra már felfüggesztették, szuperintendenseink pedig vagy bíróság előtt álltak, vagy menekülni kényszerültek. Egyházunk legértékesebb igehirdetői részben *gályarabok*, részben *exulánsok* lettek.

Ezzel egyidejűleg nagy apparátussal folyt a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevőinek a felkutatása és vagyoneklobzása. A kezdeti „interessatusok” rövid idő alatt „bujdosók”, ezek pedig a politikailag és valóságilag egyaránt érdekelt evangélikus *Thököly Imre* vezérletével „kuru-cok” lettek. Thököly támadásai és győzelmei az akotmányossághoz való visszatérésre kényszerítették Lipótot. Az 1681-es *soproni országgyűlésen* a protestantizmusnak újra sikerült biztosítania a vallásszabadságot, de már csak megcsonkított formában: „a földesurak jogának épségben hagyásával”. A törvény 26. cikkében felsorolt — tehát „*artikuláris*” — falvakban, városokban és véghelyeken biztosította egyházainknak a szabad vallásgyakorlatot, illetve ingyen telket adott annak céljaira.

Lipót azonban már az *1687-es országgyűlésen* tudtul adta a protestáns rendeknek, hogy ezt a soproni törvényt csak „kegyelemből és kegyességből” hajlandó „még” tartani, mivel a protestánsok, óvást emelvén az akkor hozott két törvénycikk ellen, „visszaéltek” az azokban nyújtott kedvezményekkel s így önmaguk fosztották meg magukat attól. Mindez újabb alapot adott tehát az evangélikusok üldözésére.

1691-ben jelent meg azután a vallásszabadsági törvény hivatalos magyarzata, az *Explanatio Leopoldina*. Ez a törvényhozásban addig ismeretlen elv szerint különbséget tesz „nyilvános” és „magán” vallásgyakorlat között, az utóbbin a családi áhitatot értve. A nem-artikuláris helyen lakókat stóla és tized fizetésére kötelezte a katolikus egyház javára, és a katolikus ünnepek megtartását is előírta a protestáns félnek. Még sérelmesebb volt Lipótnak az a 1701-ben kiadott rendelete, amely a törököktől visszafoglalt területen csak a katolikus vallás szabad gyakorlatát engedélyezte.

A protestantizmus szorongatott helyzetén ismét fegyveres felkelés segített. II. Rákóczi Ferenc szabadságharca (1703—1711) az elfoglalt felvidéki területeken ismét szabadságot biztosított egyházunknak. A fenkölt gondolkodású, a „patria” érdekét a „religio” felekezeti harcainál előbbre helyező katolikus fejedelem már csak azért is kedvezett egyházunknak, mert a felvidéki köznemesség és a bányavárosok polgárságának a zöme evangélikus volt. Az 1705-ös szécsényi országgyűlés sok sérelmet orvosolt és biztosította az egyházi élet külső kereteit.

Két évvel ezután a Krmann Dániel püspök és báró Petróczy István tábornok elnöklete alatt 1707-ben összeült a rózsashegyi zsinat, amely egyházunk belső rendezéséhez látott. Négy egyházkerület felállítását határozta el; ezek első ízben foglalták magukba a korábban török fennhatóság alatt levő területeket. Ezen kívül ún. agenda bevezetéséről döntött, és szabályozta az úrvacsora kiszolgáltatásának és az ünnepeknek a rendjét. Legfelső egyházi törvénykező testületként pedig létrehozta azt a két konzisztóriumot, amely a házassági és fegyelmi ügyekben lett volna hivatalva dönteni.

A rózsashegyi zsinat határozatait nem hajtották végre. A szabadságharc bukása után a szatmári békében (1711) III. Károly király ígéretet tett ugyan az ország törvényes vallási szabadságának fenntartására, de a „forradalmi” zsinat határozatait a Rákóczi-korszak minden egyéb döntésével együtt törvénytelennek és ezért semmisnek minősítette.

Vezér nélkül

III. Károly az 1714—15. országgyűlésen első ízben érvényesítette a protestánsok irányában a felvilágosult állampolitika egyik sarkalatos elvét: az uralkodó legfőbb egyházfelügyeleti jogát, amikor kimondta, hogy tudta és beleegyezése nélkül a protestánsok sem zsinatot, sem egyéb gyűlést nem tarthatnak.

Ettől kezdve véglegessé vált a Habsburg-hatalom gyámkodása egyházunk felett. Megnyilvánult ez különösen a *Carolina Resolutio* 1731-ben kiadott rendelkezésében, amely úgy akart véget vetni a földesurak önkényének, hogy a jobbágyok vallásváltoztatását királyi jóváhagyástól tette függővé. Egyébként Károly helyenként még a Lipót-féle Explanctiot is súlyosbította. Így pl. lelkészeinkre kiterjesztette a katolikus püspökök felügyeleti jogát, házassági ügyeinket is a katolikus püspöki szék elé utalta, és kimondta, hogy érvényes vegyesházasságot csak katolikus pap előtt lehet kötni. Még az ún. „dekretális eskü” letételére is kötelezte evangélikusainkat. A *Második Carolina Resolutio* azután (1734) engedélyezte, hogy egyházunk négy szuperintendenciára tagozódjék, azok élére egy-egy szuperintendenst válasszanak, de azok királyi megerősítés nélkül nem gyakorolhatták jogaikat.

Az addig nyílt üldözést tehát a 18. században egyháztagjainknak zaklatása váltotta fel a családi és társadalmi élet területén. Óvatosabban bár, de tovább folytak a templomfoglalások, valamint a lelkészek és tanítók háborgatása, különösen a katolikus vizitációk során.

Ez a helyzet Mária Terézia uralkodása idején (1740—1780) sem változott lényegesen, sőt inkább rosszabbodott. Bár uralma alatt a szabad-*elví* korszellel észrevétlenül besurrant birodalma határain, egyházpolitikáját elfogult hitbizgalma irányította. Állandósult a *reverzális-kényszer* is: a katolikus papok a vegyesházásokat csak térítvény ellenében voltak hajlandók megesketni.

Evangélikus főuraink — a Zayak, Prónayak, Podmaniczkyak — e sérelmeket kezdetben magánösszejöveteleken tárgyalták meg, amelyek azután egyre inkább állandósultak. Később az összegyház érdekeinek képviselőjére — először 1758-ban — saját körükből elnököt, ún. *egyetemes felügyelőt* (generalis inspectort) választottak. Első egyetemes egyházi és iskolai felügyelőnk *Zay Péter* volt.

Ugyancsak Mária Terézia uralkodása idején tartották az első *egyetemes közgyűlést* egyházunkban. Ilyen központi szervezet létesítését az udvar is támogatta, mert azelőtt a sérelmeket és panaszokat egyénileg vagy kisebb csoportokban tárták a bécsi Kancellária, vagy a budai Helytartótanács elé. Az első egyetemes közgyűlésen lelkészi karunkból még senki sem volt jelen. A főurak pedig úgy döntöttek, hogy a szuperintendensek választása ezután mindig az egyetemes felügyelő tudtával és beleegyezésével történjék.

Ez a fejlődés azonban már egyházunk közjogi életének új szakaszába, a Türelmi Rendelettel kezdődő korszakba vezet át bennünket.

Dr. Fabiny Tibor

Az istentisztelet és a diakónia teológiája

Mit jelent az istentisztelet számára a diakónia teológiája, mint vezető szempont és rendező elv? Hogyan érvényesül az istentiszteletben a diakóniai dimenzió? — Hiszen, ha egyfelől teológiánkra a diakóniai szemlélet rányomja bélyegét, másfelől az istentisztelet valóságának a gyülekezet életében központi jelentősége van, akkor a kettő kapcsolata rendkívül jelentős és izgalmas kérdés. A témáról vaskos könyvet lehetne írni, itt csak vázlatosan mutathatunk rá néhány mozzanatra. Annyi mindenesetre valószínűnek látszik, hogy a gyakorlati teológia két hagyományosan külön tárgyalt diszciplináját, az ún. liturgikát és a diakónikát célszerűbb lenne összekapcsolni és — éppen a diakónia mint rendező elv segítségével — mint az egyház istenszolgálatáról (s ebben óhatatlanul benne van az emberszolgálat) szóló tanítást egységben tárgyalni.

A diakónia teológiájáról gyakorta és részletesen esett szó az utóbbi években s a gondolat hova tovább szilárd helyet nyert a világkeresztyéniség köztudatában. Itt arról a teológiai felismerésről van szó, mely szerint az egyház léte, működése nem öncélú, hanem szolgálatra rendeltetett, az egyház a világrért, vagyis az emberekért van, akkor találja meg életét, ha elvesztegeti azt, odaáldozva az emberek földi és örökkévaló javáért, Istennek kedves áldozatul.

Az istentisztelet képzetét egyfelől szűkebb, másfelől tágabb értelemben vesszük. Szűkebb értelemben az istentisztelet a konkrét helyi gyülekezet esetenkénti összejövetele, együttléte, igében és szentségében való részesedése, közös hálaadása és könyörgése. Tágabb értelemben azonban istenszolgálat (s ebben mindig benne van az emberszolgálat is), az egész keresztyén élet (Rm 12 értelmében). Amikor az elsőről szólunk mindig tekintetbe vesszük, mint szükséges és természetes konzekvenciát, a másodikat is. A másodikról szólva magátólértődően feltételezzük az elsőt, mint a másodiknak forrását és indítékát.

A diakónia dimenzióját már most a szűkebb értelemben vett istentiszteletre alkalmazva arról van szó: megvizsgáljuk, hogyan érvényesülhet a diakóniai szempont magában az istentisztelet felépítésében. Radikálisan meg kell kérdőjeleznünk mindent, ami ellentétben állhatna azazal az elvvel, hogy az istentisztelet van az emberért és nem megfordítva. Vagyis azon kell lenni, hogy a gyülekezeti összejövetel minél alkalmasabb keret legyen egész szerkezetében arra, hogy a *mai ember Istennel igéjében és szentségeiben találkozzék s egymással is, átélje a koinóniát mind vertikális, mind horizontális összefüggéseiben.*

Azután azt vizsgáljuk: mennyiben alkalmas a gyülekezetnek ez az összejövetele (a szűkebb értelemben vett istentisztelet) arra, hogy az élet teljességét átfogó és igénybe vevő diakóniára (a tágabb értelemben vett istentiszteletre) a gyülekezetet minél jobban felkészítse. Olyan-e a gyülekezet összejövetele, hogy abban a diakóniai életformát mintegy begyakorolhatja, alkalmas modell-e e tekintetben? Olyan-e tehát, hogy benne Isten emberszeretete, az erről szóló jóhír (evangélium) meghallhatóan, félreérthetetlen világossággal megszólal? Ugyanakkor megszólal-e benne Istennek felelősségre hívó, számonkérő s egyben elkötelező, igénybevevő és elküldő akarata (törvény) is? Olyan-e tehát a gyülekezet összejövetele, együttléte, hogy abban az tükröződik: itt minden az emberért, annak hasznára és érdekében történik, — és éppen ezáltal és ebben érvényesül benne Isten dicsérete, magasztalása, a hálaadás és az imádat, amelynek tárgya és oka éppen Istennek megfoghatatlan és végéremehetetlen szeretete. Ennek a szeretetnek következménye, visszhangja, gyümölcse a gyülekezet szeretete, amellyel az ember, minden ember, környezete, tehát az ún. világ felé fordul.

Fenti gondolatmenetet krisztológailag is megfogalmazhatjuk és fundálhatjuk. Minden diakónia alanya, és egyben tárgya a Krisztosz diakonosz, akinek létformája éppen a diakónia (Mt 20,28). Nincsen olyan szolgálatunk, amelynek alapja, forrása és indítéka nem az Ő személye és műve lenne. Másfelől minden diakóniai cselekvésünkben tkp vele cselekszünk jót: „kicsinyeiben”, a legkisebbekben, a felebarátban, a másik emberben elrejtetten, de kikerülhetetlenül Ő lép elénk, elutasíthatatlan igénnyel és az örök üdvösség elvesztésének terhe alatt (Mt 25, 31—46). Isten Krisztusban megjelent szeretete tesz szabaddá a felebarát szolgálatára. Amikor Krisztus igéjében és szentségeiben nekünk, gyülekezetének szolgál, akkor ezzel az emberekhez vezet. Isten ajándéka az Istentiszteletben (a gyülekezeti összejövetelen) önmaga, jelenléte, reál-presenciája, a vele való közösség. Ezt a közösséget egyidejűleg az egymással való közösségben élhetjük át, a fővel való közösséget és a tagok közösségét s így a Krisztustest közösségét. Ez a koinónia azonban nem zárt, hanem mindig nyitott, minden ember számára, sőt egyenesen igényli, követeli ezt a solidaritást. Istentiszteleti összejöveteleink nem titkos és misztikus konventikulumok, hanem nyilvános (publikus) események és éppen már ebben is adva van eminens politikai vonatkozásuk. A gyülekezet léte sohasem elvonatkoztatott a társadalmi valóságtól, amelyben, annak részeként, él. Ezért a gyülekezeti koinónia a szocietásban, a társadalmi valóságban gyakoroltatik, valóságának ez a próbaköve, létértelmét itt találja meg (Mt 5,13—16). *Istennek Krisztusban való-sult diakóniai cselekvésére a gyülekezet diakóniai magatartása és élet-gyakorlata felel* (1 Jn 4,19).

Vonjunk le e vázlatos elvi eszmélkedésből már most néhány gyakorlati konzekvenciát (a teljesség igénye nélkül!), a szűkebb értelemben vett istentisztelet, a gyülekezeti együttlét számára:

1. Már az istentiszteletünkön használt *nyelvnek*, szóhasználatnak, stílusnak (beleértve a formanyelvet is) tükröznie kell a fent kifejtetteket. Vagyis olyanoknak kell lenni az összes istentiszteletben használt (liturgikus) szövegeknek s persze első renden a prédikáció szövegének is, hogy abban érvényesül — már e pusztai formai vonatkozásban is — az emberrel való szolidaritás, egy jó értelemben vett „világiasság”. Pál apostol egyenesen istentiszteletünk helyessége kritériumának tekinti, hogy mindaz, ami abban történik és elhangzik, még a „kivülállók”, tehát „be nem avatottak” számára is érthető és értelmes, hasznos és haszonra való legyen (1 Kor 14,23—25). Ebből a szempontból alaposan át kellene gondolni istentiszteleti szövegeinket, az imádságokat, énekeket, a kazuális alkalmakat stb. Sem kánaáni, sem archaizáló, sem ortodox, sem valamiféle pietista, tehát minden esetben csak kevesek számára érthető — ha ugyan egyáltalában érthető — vallásos-egyházi tolvajnyelvnek nincsen helye a diakóniai életformát igenlő és gyakorló, megvalósítani igyekvő egyház istentiszteletében.

2. Ugyanez vonatkozik istentiszteletünk *tematikájára* is. Nemcsak a prédikációnak lehet témája — helyesen értve ezt a megfogalmazást —, hanem magának az egész istentiszteletnek is, beleértve annak ún. liturgikus részeit is, egész szerkezetét. Ez magátólértendő mindannyiunk számára az egyházi év összefüggésében, ahol ez a tematika adva van az egyes ünnepekben és ünnepi időszakokban. Az egyházi év drága kincse, feladhatatlan öröksége lutheri egyházunknak s annak értékeiből a gyülekezet hitélete mindig táplálékot és erősítést nyerhet, elmélyülést és indítást. Nem válhat azonban az egyházi esztendő és az ezen — helyesen — tájékozódó tematikájú istentisztelet olyan bűvőhellyé, ahol a „világ” gondjai, kérdései és igényei, szükségletei és feladatai, elkötelezése és szolgálatra hívása elől meghúzhatnók, ill. ezek alól kivonhatnók magunkat. Az istentiszteletben is megfelelő módon érvényesülnie kell az uppsalai EVT-gyűlés felhívásának, amely szerint az egyház napirendjét a világ szabja meg. Meg kell és meg is lehet találni azokat a vonatkozásokat, amik az egyházi esztendő által az istentiszteletnek adott „témákat” összekapcsolják a mindennapi élet valóságával és a korproblémákkal. E mellett természetesen adódhatnak az egyházi esztendőtől teljesen független témái is az istentiszteletnek, olyanok, ahol már a téma megadásban is érvényesül a diakóniai felelősség és annak gyakorlása. Nyilvánvaló az is, hogy pl. az imatémák sem maradhatnak meg az egyházi élet és az egyéni kegyesség kérdéseinek szűk körében, hanem ki kell szélesülniök. Vagyis a liturgia imádságaiban is oda kell vinni az emberek gondjait, örömeit, szélesebb értelmezésben is, valamint a kor égető kérdéseit, Isten színe elé.

3. Az *úrvacsora*, istentiszteletünknek ez a legintimebb aktusa, ahol az Istenel (Krisztussal) és egymással való közösség szinte kézzelfogható módon valósul, szintén nem nélkülözheti a diakóniai dimenziót. Már Luther figyelmeztet arra, hogy az apostoli egyházban az agapéval összefűzve ünnepelték az úrvacsorát, összeadták javaikat, gondoskodtak egymásról stb. s hivatkozik 1 Kor 11-re. Luther látásával összhangban vannak azok az út-i egezetikai felismerések, amelyek szerint a korinthusi gyülekezetben a társadalmi osztályellentétek miatt vált problematikussá az úrvacsorázás gyakorlata, vagyis a szegények, rabszolgák lenézése, szeretetlen kezelése („nem várjátok meg egymást”) tette méltatlanná az Úr testére és vérére a gyülekezetet és változtatta azt, ill. annak vételét Isten ítéletévé (így E. Schweizer, Käsemann, Bornkamm). E szentség a szeretet ünnepe, vallja Luther, amely egymással, de a világgal is ösz-

szefúzi a gyülekezetet. A vertikális és horizontális dimenzióknak tehát megfelelő arányosságban kell érvényesülnie. Vagyis az Istennel és felebaráttal való közösségnek együtt és egymással szoros összefüggésben megvalósulni.

Lehetetlen továbbá, hogy az Úr asztala mellett meg ne emlékezzünk azokról, akik fizikai értelemben éheznek, akik nélkülöznek s ezért éheznek és szomjuhozzák a társadalmi igazságot, s akik számára talán Isten éppen általunk akar — materiális értelemben is — asztalt teríteni, igazságot szerezni. Vagyis az élet kenyerének hálás élvezete kapcsán bizonynyal szólhatunk a világ kenyeréről is és annak igazságos elosztásáról.

4. *Istentiszteletünknek* nem elég a gyülekezetet a lehető legszélesebb látóhatár betekintésével *informálni* az élet és a világ dolgairól, — természetesen Isten igéjének fényében — hanem *megfelelő tettekre is kell indítania*. Sajnos gyakran még az első lépés is elmarad. Vagyis mindig újra impulzusokat kell adni az élet istentiszteletére, most már tágabb értelemben véve a képzetet, Róm. 12 értelmében, az élet odaáldozására, konkrét diakóniai cselekedetek végrehajtására. Luther egy hasonlata szerint olyannak kell lennie a keresztyén embernek, mint egy csövezetéknek, amin át szüntelen árad Isten jósága, irgalma az emberekhez. Nyilvánvaló, hogy a diakóniai cselekvés egészen más, mint a karitás, az egyéni, vagy egyházi jótékonykodás, jóllehet nyilván esetenként és a maga helyén ennek is meg van a maga jogosultsága. Nyilvánvaló azonban, hogy a diakónia sokkal több, célja a bajok, az ínség, nyomorúság, szenvedés, stb. okainak megszüntetése, tehát kiterjedhet a társadalmi szerkezetek megváltoztatására is, igazságosabb társadalmi rendszer megvalósítására. S ahol ez elkerülhetetlen, esetleg forradalmi úton is. Ha Luther tudta istentiszteletnek minősíteni az egyszerű polgári kötelességteljesítést, a családban, hivatásban, háztartásban való hűséges helytállást, vajon ma nem kell-e adott esetben szintén így minősíteni az égbekiáltó igaztalanságok, embertelenségek megszüntetésére irányuló forradalmi törekvéseket?

5. Valószínűleg — bár ez talán külsőségnek látszik — meg kell fontolni, vajon az istentiszteleti *helyiségek* (templom, gyülekezeti terem stb.) s azok berendezése tükrözi-e a diakóniai szempontot? Az öncélúan hivalkodó, az ecclesia triumphans téves szemléletét sugárzó pompázatos és monumentális egyházi építkezés bizonynyal nem. Fontosabb volna egy-egy templomban pl. jó fűtést, kényelmes ülőhelyeket, megfelelő mellék-helyiségeket, világítást, szellőzőberendezést, gyülekezeti terem mellé teakonyhát stb. létesíteni, mint magas tornyot s efféléket. A belső berendezés, a nem túl magas, inkább olvasópultszerű szőszék, az egyszerű és célszerű, lehetőleg a gyülekezet közé állított Úr asztala, az ésszerű, variábilis megoldásokra is használható ülőkalkulatósságok (inkább székek, mint padok), az öregekre is gondoló hangerősítő berendezések stb. szintén kifejezői lehetnek a célszerűségben is irgalmasságot gyakorló diakóniai lelkületnek.

6. Végül a *gyülekezeti tagoknak* az istentiszteleti folyamatba való aktív (az éneklésen és ámen-mondáson túlmenő) bekapcsolása jól mutatná a klerikális-hierarchikus egyházi szemlélettel való gyökeres szakítást és a közös felelősségvállalást mindabban, ami az istentiszteletben történik. Nem a lelkész „tartja” e szerint az istentiszteletet, ahova a hívek mintegy csak élvező (konzumáló) közönség gyanánt mennek a „papot, mint valami szólistát” meghallgatni, hanem ott az egész gyülekezet készül fel Isten ajándékának erejével a teljes élet diakóniai szolgálataira.

Dr. Groó Gyula

Orgonaállomány, orgonagondozás, műemlékvédelem

1. Orgonáink egyházunk értékei között

Az egyház legnagyobb kincse az evangélium, amelyet Istentől azért kapott, hogy azzal az emberek között szolgáljon. Az egyház a földön élő társadalmi valóság, és így nemcsak lelki, hanem anyagi értékei is vannak. Ezek az értékek az evangélium hirdetését teszik lehetővé, azt segítik. Ilyen materiális értékek az egyházi épületek, templomi berendezések, felszerelések, könyvtár és levéltár. Közöttük hol foglal helyet az orgona?

Mindegyikkel valamiképpen rokon, de teljesen mégsem azonos. Hasonlít az épületekhez, mert bonatni-építeni kell. De különbözik annyiban, hogy szakszerű bontása által nem sérül, máshol változatlanul felépíthető. Értéke is az épületekéhez mérhető. Kis orgona árából kis gyülekezeti termet, imaházat lehet építeni, közepes orgonából paróchiát, nagy orgona árából közepes templomot. (Számítási alap: 25 000 Ft regiszterenként.) Az orgona templomi felszerelés. Szekrénye iparművészi munka, akár egy kehely, vagy keresztelőkancsó. De különbözik a kegytárgyaktól abban, hogy időlegesen sem vihető múzeumba, nem mozgatható. Ha nem használható, nincs értéke, a kegytárgyat pedig éppen azért vonják ki a használatból, hogy értékét tartsa. Hasonlít az orgona a könyvtárhoz is. Míg a könyv régi korok irodalmi-tudományos kincsét őrzi, az orgona a zenekultúra korszakainak hangzásvilágát, s mint ilyen kultúrtörténeti dokumentum. Az orgona legközelebb mégis az oltárhoz, szószékhez áll. Régebben nagyon törekedtek arra, hogy az oltár-szószék-orgona stílusegysége megvalósuljon. Tihanyban egy mester faragta az oltárokat, a szószéket és az orgona szekrényét, innen a templombelső varázsa, értéke. Bár az orgona belseje már nem eredeti, a külső egység miatt mégis műemlék. Természetesen egy hangszer úgy a legértékesebb, ha mind díszes szekrénye, mind hangzása eredeti.

Épületeinket Országos Egyházunk nyilvántartja. A régi épületek átépítésére, új épületek tervezésére, kivitelezésére egyházi bizottság ügyel. Műemlék épületeinket az Országos Műemléki Felügyelőség is ellenőrzi. Egyéb értékeink a Gyűjteményi Tanácshoz tartoznak. A kegytárgyakat, műemlék jellegű templomi felszereléseket a bejelentési kötelezettség folytán szintén nyilvántartják. A paróchiális könyvtárakban levő régi könyvek is védettek, az irattárak teljes anyaga is közegyházi és nemzeti értéként számontartott.

Ami állami nyilvántartás és védelem dolgában az épületekkel, felszerelési tárgyakkal, könyvtárakkal, levéltárakkal kapcsolatban történt, az az orgonákról nem mondható el. Mit tett az egyház ezeknek a nagy értéket képviselő hangszereknek nyilvántartása, gondozása, megóvása érdekében?

2. Az orgonakataszter

Zalánfy Aladár professzor több ízben szorgalmazta egyházunk orgonakataszterének felállítását. 1959-ben bekövetkezett halála azonban meg-

akadályozta ennek gyakorlati megvalósításában. Az orgonakataszterhez szükséges adatok összegyűjtése Musza Ferenc debreceni református orgonista nevéhez fűződik. Ő disszertációt szándékozott írni a magyarországi orgonakultúrától. Az általa szerkesztett és lelkészeink által kitöltött kérdőívek másodpéldányai alapján állítottuk össze az evangélikus orgonák nyilvántartását 1960-ban. A nyilvántartásban minden orgona adatai külön kartonon szerepelnek. Ezt egészíti ki a fényképgyűjtemény, valamint egy borítékrendszer, melyben az egyes orgonákkal kapcsolatos levelezést, jegyzőkönyveket, terveket és költségvetéseket gyűjtjük. Mindez együttesen adja egy orgona szakleírását, előtörténetét, „körtörténetét” és jelen állapotának pontos rögzítését. A kérdőívek kitöltését azonban nem mindenütt végezték el lelkiismeretesen. Sok helyen még a regiszterneveket sem olvasták le az orgonáról. A fényképgyűjtemény sem teljes, csak az orgonaállomány kétharmadáról készült felvétel. Kérem Lelkésztestvéreimet, ne vegyék zaklatásnak, ha a megyei zenei előadókon keresztül orgonájukról adatokat és fényképet fogok kérni.

Ma pontosan háromszáz orgonát tartunk nyilván. A következő őszre tervezett egyházzenei felmérés (utoljára 1965-ben volt) választ fog adni arra, hogy hol van a jelenlegi nyilvántartásban még nem szereplő orgona, vagy hol történt bontás.

3. Orgonát védő egyházi rendelkezések

A Déli Egyházkerület püspöke 1959. december 22-i körlevelében 902/1959. sz. alatt, az Északi Egyházkerület püspöke 1960. március 12-i körlevelében 150/IV.a/1960. sz. alatt rendelte el, hogy mindennemű orgonamódosítási, bővítési, építési tervet előzetesen engedélyeztetni kell a Zenei Bizottsággal. E rendelkezések tiltják az orgonaalkatrészek engedély nélküli eladását, elajándékozását is. Ezeket az intézkedéseket erősíti meg az 1973. február 3-án kelt közös püspöki körlevél. (8. oldalon) Mindezek szükségességét mutatja Oroszlány példája. Az említett gyülekezet birtokában volt egy romorgona. Néhány fasíp, leszerelt, széttört játszóasztal, üresnek látszó orgonaszekrény. A bejelentési kötelezettség alapján történő helyszíni szemlénél kiderült, hogy az orgona legértékesebb része, a szelláda sértetlen, szekrénye pedig műemlék. Így a gyülekezet az orgonaépítő által felkínált háromezer forint helyett a rekonstrukciót választotta. A hangszert újraépítették, eredeti regiszterszámmal (10), s az építési költségek egy új orgona építési árának mindössze egyharmadát tették ki. Jelenleg még hét ilyen romorgonát tartunk nyilván, ezeknél az oroszlányihoz hasonló értékmegállapító vizsgálat elengedhetetlen.

4. Műemlék orgonáink

Mielőtt műemlék orgonáinkat felsorolnám, röviden megemlítem egyházunk orgonaépítés-történetének legfőbb adatait. A Türelmi Rendeletig (1781) tíz megépült orgonáról tudunk. A Türelmi Rendelet óriási erőket szabadított fel. Sokszor egészen kis lélekszámú gyülekezetek fogtak templomépítő, majd orgonaállító munkába, s erős hitből fakadó igyekezetüket Isten megáldotta: rövid időn belül felépült a templom, majd megszólalt az orgona. 1800-ig harminchat új hangszer született. Ahogy a jelenlegi orgonáink grafikonját nézzük, azt állapíthatjuk meg, hogy az orgonaépítés ügye együtt emelkedett, és süllyedt népünk és egyházunk

sorsával. Három mélypont: a szabadságharc utáni évek, az első és második világháború. De minden mélypont után új felemelkedés következett, az orgonaépítésre ismét áldoztak a gyülekezetek. A felszabadulás utáni két és fél évtized is az emelkedés korszaka orgonaépítészetünkben. E helyen hadd soroljam fel egyházunk tíz legnagyobb hangszerét. (Az arab szám a regisztrációs számok jelzi, a római a manuálokét.) Sopron 50/III, Bp-Deák tér 44/III, Szarvas-Ótemplom 36/III, Győr 36/III, Békéscsaba-Nagytemplom 36/II, Nyíregyháza 33/II, Kecskemét 27/II, Mezőberény II. 26/II, Bp-Budavár 24/III, Bp-Kelenföld 22/II.

A műemlékiség megállapításánál használt egyszerű séma: minden olyan épület, képzőművészeti alkotás, műkincs stb. védett, amelyiknek kora meghaladja a száz esztendő. E szerint háromszáz orgonánkból hatvanhárom műemlék.

Mende (még tisztázásra szorul a benne található 1648-as évszám), Barlahida (1681-ben épült, Barlahidára csak 1940-ben került), 1780: Maglóc, 1783: Tamási, 1784: Kőszeg, 1785 után: Tokaj, 1788: Szirák, 1789: Nemescsó (Szigeti Kilián organológus szerint Magyarország legszebb hangú orgonája), 1790: Nyíregyháza (csak a szekrény eredeti), Oroszlány, 1792: Pilis, 1794 előtt: Fehérvárcsurgó (az általam ismert legkisebb pozitív remekmű!), 1794: Mezőberény I, 1796?: Györköny, 1804: Szarvas-Ótemplom (szélládák nem eredetiek), 1807: Kismányok, 1812: Egyházaskozár, 1816: Bokod, 1817: Szekszárd, 1820: Vönöck, Aszód, Kapos, 1824: Tállya, 1829: Hévízgyörk, 1830: Péteri, 1831 előtt: Cegléd, 1832: Szügy, Orosháza, 1833: Kővágóórs, 1834: Várpalota, Tótkomlós, 1835: Ágfalva, 1836: Rajka, 1840: Penc, Somogydöröcske, 1843 előtt: Bakonytamási, 1843—73 között: Nemesleányfalu, 1845: Miskolc, 1851: Sárvár (Szigeti Kilián szerint az egyetlen ismert Dorner-orgona), 1852: Hegyeshalom, 1854: Apostag, 1857: Ivándárda, 1858: Boba, 1861: Nagyalásony, 1862: Mezőberény II, 1862 után: Bakonycsérnye, 1863: Pat, Magyarboly, Balassagyarmat, 1864: Farád, 1865 előtt Taliándörögd, 1866: Ambrózfalva, 1867: Bénye, 1868: Vác, 1870: Arnót, Bikal, Öskü, Répcelak, Sámsonháza, Szentantalfa, 1872: Bp.-Rákospalota, 1873: Vése, Nagyvázsony. Ezenkívül fényképek után ítélve Szilsarkány, Abaujszántó, Csabacsüd, Nemeskér orgonáinak szekrénye is esetleg műemlék. Ha valaki a fenti adatokat helyesbíteni vagy kiegészíteni tudja, kérem, tegye meg! Mindenkor hálásan veszem a helyesbített értesülést.

A műemléknek nyilvánított orgonák természetesen nincsenek mind jó állapotban. Van köztük rom is.

Legritkább esetben találjuk ma úgy a régi orgonákat, ahogyan megépültek. Ha nem is minden részük eredeti, azért becsüljük meg azokat. Fokozottan kell óvni az olyan hangszeret is, amelyiknek pl. csak a szekrénye eredeti, főként ha az oltár-szószerékkel harmonizál. Ha sípmű a régi, úgy annak sértetlensége feltétlenül megőrzendő, mert a régi sípok nem pótolhatók. Nem mintha nem lehetne elkészíteni azokat újra mérethelyesen. Méretük, anyaguk azonos lesz, de másként szól egy síp, ha százötven év óta ad hangot, és másként, ha anyagát tegnap öntötték. Sajnos azonban előfordul, hogy sípcsere szükséges, mert a sípokból „elpárolog” az óntartalom, és az ilyen sípoknak se statikai tartásuk, se hangjuk nincs többé. Ennek megállapítását azonban ne bízzuk csak az orgonaépítőre, mert nem egyszer éltek már vissza azzal, hogy jó sípsorokat cseréltek ki indokolatlanul.

Felmerül a régi játszóasztalok kérdése. Ha az orgona nem sértetlenül egységes, mert bizonyos átépítésen már keresztülment, úgy értelmetlen a régi játszóasztal változatlan megtartása. Hiszen a régi játszóasztalok ún. tört oktávosak. Ezen a mai kántorok nem tudnak játszani. A korál-

könyv darabjai sem a másfél oktávós pedálokra valók. Egyes esetekben a használhatóság érdekében tehát nem műemlék elleni vétek mai billentyűzetre átalakítani ezeket a játszóasztalokat, különösen ha szekrény és hangzás változatlan marad. Úgyes megoldásra példa Bokod; egyetlen síp hozzáadása nélkül modern klaviatúrával használhatóvá tettünk egy régóta néma hangszert. Az átépítés természetesen nem változtatta meg az orgona műemlék jellegét. Gyakran előfordul, hogy néhány nagy síp szűkséges ahhoz, hogy a hangszeren a korálkönyv és az orgonairodalom darabjai játszhatók legyenek. Ezek beépítése sem ront az orgona hangzásán.

Nem műemléki vétség, ha az eredeti külső és a régi sípmű megőrzésével második manuált kap az orgona. Példa erre a soproni Szent György templom, ahol a második manuál modern hozzáadás, amelynek sípműve a régi sípmű mögé került. Még szerencsésebb a kőszegi bővítés. Itt a játszóasztalt egy díszsípssorral ellátott szekrény takarta a mellvéd vonalában. A templomhajóból úgy látszott, hogy az orgonának egy „Hátpozitív” (Rückpositiv) műve is van. A bővítés során nem kellett mást tenni, csak a „Hátpozitívot” ténylegesen beépíteni a szekrénybe, második manuálként. Meg kell azonban jegyezni, hogy a bővítés stílusidegen regisztereket nem tartalmazhat, a szelláda rendszereket nem keverheti.

Természetesen vannak olyan régi orgonák, melyeknek szelládáját szűtte, vagy eredetileg is rosszul méretezett, levegőszegény. Az ilyen szelládát ki kell cserélni. A rossz, vagy a már agyonalakított hangszert nem védi semmiféle műemléki szempont. Ezekből amit lehet, meg kell menteni egy jobb hangszer számára.

A műemléki jelleg ellen akkor sem vétünk, ha az orgonát motorfujtatóval látjuk el. Ha a motor zajtalan, levegőadagolása elegendő, zárószeleppel ellátott, és a templomtérrel azonos hőmérsékletű levegőt fúj az orgonába, az csak óvja műemléki orgonáinkat, hangjukat egyenletesebbé teszi. Ilyen motort azonban nehéz szerkeszteni, ezért csak orgonaépítővel szabad ezt elkészíttetni, méghozzá olyannal, akiről megbízható ilyen irányú információk van. Az orgonakészítők mesterlevél még nem garancia!

5. Nem műemlék jellegű orgonáink

Minden év elteltével bővülni fog műemlék orgonáink listája. Jövőre sorra kerülnek az 1874-esek. Így megy ez a végtelenségig? Nem. Mert éppen az 1800-as évek végén kezdik el gyártani hazánkban azokat a hangszereket, melyeket az orgonaépítészet mélypontján levőknek ítélnék. Itt azonban álljunk meg egy pillanatra. Külön kell választanunk két kérdést: a sípművekét és a szelláda-traktúráját. (Sípműnek nevezzük az orgona sípjainak összességét, szelládának azt a lapos ládát, melyen a sípok állnak és amely a szelepeket rejtje magában. A traktúra pedig az az összekötő szerkezet, amely a billentyű mozgását közvetíti a szelepekig.)

A század végére érkezett el hozzánk az a hangzásideál, amit az orgonaépítészetben romantikának nevezünk. Mendelssohn, Liszt, Reger hangzásideáljáról van szó. Ez merőben ellentétes a barokkal, amely fényes és csengő, míg a romantikus matt és robusztus. Bachot nem lehet korhűen megszólaltatni romantikus orgonán, Lisztet meg barokkon nem. A huszadik század harmadik évtizedében meginduló orgonareformmozgalom és Bach-reneszánsz a romantikus hangzásideált elvetette. Ennek következtében a romantikus orgonákat lehetőség szerint igyekeztek átépíteni. Ez a nézet és gyakorlat uralkodott napjainkig. Ma azonban újra becsülete van a romantikának. Tulajdonképpen a szegény egyházak jártak jól, nem lévén pénzük a gyors átépítésre, a romantika idején hangszereik tovább

őrizték a barokk hangzásideált, s a Bach-reneszánsz hulláma sem érintette a romantika korában épült orgonáikat. Bár a magyar evangélikus egyház sohasem állt anyagilag olyan jól, hogy orgonáit tömegével cserélhette volna le, átépítés mégis szép számmal történt. Negyvenkét aktív orgonánkat építették át egyszer, hatot kétszer, kettőt háromszor. Ma már szerencsésnek kell tekintenünk azt aényt, hogy pl. Budapest-Fasornak nem volt elég pénze az 1906-ban épített orgonája átalakítására. Így most egy pompás hangzású romantikus orgonánk van, szinte változatlan hangszínpalettával. Egyedülállóan különleges hangzású az 1928-ban épített kecskeméti hangszer, ezért kell ezt máris műemlékként kezelni.

A romantika korában szerették a nagy hanghatásokat. Ezt az orgonán csak sok regiszterrel lehetett biztosítani. A régi szelláda és traktúra (csúszkaláda és mechanikus traktúra) az akkori technikai ismeretek mellett alkalmatlan volt a mammut-hangszerek megszólaltatására. Ezért találták ki a kúp- és táskaládát, a traktúrában pedig a pneumatikát, később pedig alkalmazták az elektromos vezérlést. (A mechanikus traktúránál a játszóasztalt a szellárával, fapálcikák kötik össze, a pneumatikánál ólomcsövek, az elektromos traktúránál villanydrótok.) Az orgonaépítők takarékosági szempontból a pneumatikát nemcsak nagy, hanem kis hangszeren is alkalmazták. Ezért sajnós orgonaállományunk több mint fele ilyen rendszerű. A századfordulótól ugyanis szinte kizárólagosságot élvezett a pneumatikus traktúra egészen 1960-ig. A pneumatika nagy hátránya, hogy a sípok késve, pontatlanul szólalnak meg. A Békéscsaba-Nagytemplom hangszerére pl. annyira késik, hogy a szép sípanyagú 36 regiszteres orgonán tudtommal még nem volt orgonaművész, aki hajlandó lett volna koncertezni. A pneumatika másik hátránya, hogy a szelláda alatt levő bőrmembránok idővel megmerevednek, kiszakadnak. Ki kellene cserélni azokat minden harminc esztendőben. De nem ismerek olyan gyülekezetet, amelyik erre a költségre hajlandó lett volna. Ugyanis egy tíz-regiszteres orgonában 700 ilyen membrán van. Számolnunk kell azzal is, hogy a pneumatika egy idő múlva teljesen felmondja a szolgálatot. Kis hangszerek esetében ilyenkor a generáljavítás, a teljes membráncseré a rentábilis. De a nagy hangszereknél feltétlenül elektromos traktúrára kell áttérni, mert a problémákat gyökeresen csak ez oldhatja meg.

Másik kérdés a szelláda kérdése. Fizikai mérésekkel is bizonyították, hogy a csúszkaládán megszólaló sípok adják a legtökéletesebb zenei hangot. A kúpláda ugyan üres szerkesztmény, nincs vele sok baj, főként ha traktúrája mechanikus. De a sípok hangzása itt már nem tökéletes. Több baj van a táskaládával. Membrán helyett itt bőrozott ékfűvők állnak a sípok alatt. Ha ezek bőryanaga megkeményedik, nincs mit tenni, újra bőroztatni kell az összes ékfűvőt, tíz regiszternél ötszázhatvanat. Nagy költség! Csak valamivel drágább, de teljesen megszünteti a gondot, ha szétszereléskor a táskaládát átalakítatjuk kúpládává. Ez lehetséges technikai megoldás. A táskaláda javításával kísérletezni nem szabad, ez az orgonaépítészet „bauxitbetonja”.

6. Sürgős tennivalóink

Úgy érzem, hogy az eddigiekből is kitűnik, az orgonák gondozása külön figyelmet kíván. Árt az orgonának a szú, az egér, a moly. Ha ilyen rágásokat észlelünk, haladéktalanul tenni kell ellene, hogy a hangszer tovább ne romoljon. Káros az orgonára a túl nagy szárazság. Ha ennek következtében az orgona zavaróan sípol, vízzel telt edényt kell állítani belsőjébe, a padlózatra. Ha a karzat anyaga nem fa, hatékony segítség a kar-

zat felcolcolása, a kellő páratartalom biztosítása. Nagy veszedelme orgonáinknak a tartós, erős nedvesség is. Ezen a szellőztetés segít. Különösen is alaposan szellőztessünk nagy ünnepek után, télen, mert a hideg hangszerek a pára kicsapódik, és a sípokon végigfolyva a szellőárára került csaperék nagy károkat okozhat. A por is ellensége a hangszereknek. Ne hagyjunk törött ablakot javítatlanul az orgona közelében, főként ha az poros országútra néz. Templomtatarozáskor takarjuk le a hangszert nylonfóliával, nemcsak a tetején, hanem a homlokzatán is. A faragásokra külön is ügyeljünk, hogy létrát ne támasszanak neki. Hogy az orgona rendben legyen, minden tíz évben ki kell tisztíttatni, amivel együtt jár az intonálás és az újra hangolás. Ilyenkor az orgonaépítőktől követeljük meg, hogy az összes sípot emelje ki az orgonából, és úgy portalanítsa. A sípokot is egyenként tisztítsa meg. A munka megkezdése előtt hozzáértő egyén vegye számba a sípokot még az orgonában, hogy a tisztítás után ellenőrizhető legyen, minden síp visszakerült-e a helyére. Sajnos lépten-nyomon találkozunk megcsonkított mixtúrákkal... Az ugyanis, hogy a mixtúrának hány sípsora szól, nem hallható. Ezzel szoktak visszaélni főként alkalmi javítatók. Ha orgonánkon hibát észlelünk, inkább fizessünk útiköltséget egy távolabb lakó mesternek, minthogy megelégedjünk a kontármunkával, mert ez nagy kárt okozhat. A mechanikus orgonák érzékenyebbek az időjárás változásaira. Ha ilyen hangszernél zúgást észlelünk, ezen segíthetünk a játszóasztalban történő szabályozással. Minduntalan való szabályozástól azonban természetesen óvakodjunk, mert ez is árt.

Szeretném különösen is felhívni a figyelmet a tűzrendészeti előírásokra. Az orgona anyaga túlnyomórészt fa. Fán, fában villanydrótot vezetni tilos, mert tűzveszélyes. Ha az orgonában való vezetékfektetés elkerülhetetlen, úgy azt páncélsőben, vagy kettősszigetelésű műanyagburkolatban kell megoldani, kötés nélkül. A régi vezetékeket ilyen szempontból felül kell vizsgálni, és a nem megfelelőt haladéktalanul le kell kapcsolni a hálózatról. Inkább a játszóasztalra helyezett irányfény világítja meg a kottát, mint az orgonára szabálytalanul szerelt falikar, vagy fűrdőszobalámpa. A hőszugárzókkal is nagyon kell vigyázni. Az égve felejtett hőszugárzó felgyújthatja az orgonát. Legjobb, ha a templomnak van főkapcsolója, aminek segítségével a templomot használaton kívül teljesen áramtalanítani lehet.

Egyháznak orgonaállománya hozzávetőleg ötvenmillió forintot ér. Műemlék orgonáink értéke pedig forintban ki sem fejezhető. Vigyáznunk kell erre a kincsre! A használhatatlan állapotban levő orgonákat sürgősen felül kellene vizsgálni, miként lehetne használhatóvá tenni őket. Lehet, hogy kisebb összegből is működőképesé tehető egyike-másika. Így megóvjuk a hangszert a további pusztulástól.

Az urbanizáció következtében a falusi gyülekezetek elnéptelenednek. Az ezzel kapcsolatos gyülekezet-összevonások új feladatok elé állítanak bennünket is. Több templomban máris használaton kívül van az orgona, jobb-rosszabb állapotban. Ezek a hangszerek idővel lebontásra kerülnek. Figyelemmel kell lenni arra, hogy közel nyolcvan anyagyülekezetünkben nincs orgona, köztük hat szép budapesti templomban. Nem vagyunk abban az anyagi helyzetben, hogy új orgonák építésére könnyen ki tudnánk adni két-háromszáz ezer forintot. Ugyanakkor a kiárusított orgonák egytized-egyhuszad értékükön kótavetyélődnek el. A megoldást orgonáink története sugallja: huszonkilenc esetben került egyik evangélikus templomból a másikba orgona. Ezek közül nyolc esetben az egyik gyülekezet ajándékba adta orgonáját a másiknak. Nagy és felelősségteljes

munka vár az egyházmegyei zenei előadókra. Vegyük számba a területükön aktuális orgonaigényeket és a kínálatot. Minden szempontból megnyugtatóbb lenne, ha az orgonák áttelepítése egy egyházmegye területén belül valósulhatna meg. Természetesen van olyan egyházmegye, ahol több lesz a kínálat, mint a kereslet. Ezért egy ilyen jellegű országos nyilvánartás is szükséges, hogy a telepítések a legmegfelelőbbben történjenek. Így tarthatjuk meg értékes orgonakincsünket. Ha egy hangszer egyházkon kívüli eladásának gondolata merülne fel, az adás-vételnél megszemélyesen érvényesíteni kell a közegyházi szempontokat. Néhány ezer forint nem múlhat egy orgonánk elvesztése. Követendő Gerényes példája: kedvezményes áron bocsátották használatlan orgonájukat a főtókántorképzés rendelkezésére, ahol a tanfolyamok idején napi tizenhat órát szól egyfolytában a pusztulástól megmentett Angster-orgona.

7. Ki az illetékes?

Az orgonák javítására kizárólag iparendéellyel rendelkező, jó hírérgorgonaépítő. Az alkalmi javító foglalkoztatásával nemcsak az adóhatóságokkal kerülünk szembe, hanem legtöbbször orgonánk is megsínyli. Ki ellenőrizheti a munkát? Egyszerű orgonatisztításnál az orgona szerkezetéhez jól értő kántor, vagy az egyházmegyei zenei előadó. Ki készíthet tervet orgonamódosításhoz, bővítéshez, vagy új építéshez? Kellő orgonaismerettel rendelkező egyházzeneészeink. De minden esetben engedélyeztetni kell a tervet még a megrendelés előtt az Országos Zenei Bizottsággal. Ez esetben a bizottság előadója is jelen van az orgona átvételénél, hogy az engedélyezett terv szerinti kivitelezést ellenőrizze.

Ha a fentiek szerint járunk el, meggyőződéseim, hogy mindenképpen egyházunk javát fogjuk szolgálni, s nemcsak egyházi vagyunkat, de népünk közös kincsét is őrizzük, gyarapítjuk!

Trajtler Gábor

Az igehirdető műhelye

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 14. VASÁRNAP

5 Móz 10,16—22

Fontos észrevennünk, honnan érkezik az Ót. hajdani bizonyágtevője oda, ahol alapigénk kezdődik. A nagy Isten egy kis népet választott ki magának, azzal lépett szövetségre a tíz parancsolat alapján, pusztán szeretetből. Ezzel nem kiváltságot biztosított népének, hanem lehetőséget áldott, gazdag életre. Ettől a lehetőségtől nem választható el minden más népnél nagyobb felelőssége, elkötelezettsége. Közel van hozzá az ajándékozó szív és áldást osztó kéz, de az a szív és kéz ütni is kész, ha nem élnek, hanem makacsul visszaélnék szeretetével. Isten sokféle ajándéka, irgalma tehát bensőséges hálára kötelezte Mózes népét. Ennek a hálának az istenellenes dolgok száműzése, a bűnbánat, a megtérés csak egyik, bár elengedhetetlen oldala. A másik oldala legalább annyira hangsúlyos: oda kell szánnia magát egészen Jahve szolgálatára (a szív körülmetélése a hála mindkét oldalát jelenti és a szív szó itt is az egész embert fejezi ki, nemcsak belső világát; a 20. v.-ben a tiszteljed helyett jobb és indokoltabb a „szolgáld” kifejezés). Az Isten iránti hála a legmesszebb menően magában foglalja a feltétlen felebaráti szeretetet, különösen a szükségét látók, a segítség, támasz, védelem nélkül valók iránti segítő készséget. Istenét akkor tiszteli igazán, ha dicsérete nemcsak az ajkakon, szíveken van, hanem a szeretet cselekedetei dicsérik Ót igazán. Ebben az egészséges viszonyban, amelynek ugyancsak megvetette alapját Isten, nagy józansággal kell gyülekezetének szem előtt tartania a következőket:

1. Töretlenül látnia kell azt a világos és határozott különbséget, amelyikkel Isten elüt egyszer és mindenkorra a bálványoktól, minden más hatalomtól és hatalmasságtól. Ennek abban is ki kell fejeződnie, hogy lemond előjogok, kiváltságok hajszolásáról, Isten önző befolyásolni akarásáról. Ennek helyét a bizalomnak, hűségnek, engedelmességnek kell elfoglalnia. Ez egyszerre jelenti ajándékainak elfogadását és az akaratával való megbarátkozást.

2. Isten ugyanis szerető, irgalmas és igazságos Isten. Népe sem tághat egy pillanatra sem a szeretet, az irgalom és az igazság gyakorlásában. Istentisztelet megrokkán, szembe kerül Urával, ha ezeken hanyaggá válik, vagy csak szezon-üggé válnak. E tekintetben már az Ót. túlnézett a valósi és népi határon.

3. Isten szent Isten és ez a körülmény kizár minden könnyelműséget és lazaságot. Szent voltának komoly vétele az istenfélelem, amellyel nem fér össze a felelőtlen szó és tett. Ettől menti meg Isten népét az Óhoz való hűséges ragaszkodás, a bizalom, akaratának készséges vállalása és cselekvése.

4. Isten és népe viszonyában állandóan kéznél kell lennie az ebben a viszonyban szerzett tapasztalatoknak. Nem kezdhet Isten népe mindig mindent előlről. Isten ad, cselekszik és népétől is akar újat. De nem tagadja meg magát a múltbeli tapasztalatokra nézve sem. Már megtapas-

talt ítélete, irgalma felszabadítja gyülekezetét arra, hogy bátrabban, sür-
göbben és következetesebben tegye akarátát, a közélet horizontjába is
szolgáljon Urának.

Az eleven gyülekezet

Már Mózes ótestamentomi gyülekezetének megadott Isten minden le-
hetőséget arra, hogy hálás gyülekezet, más kifejezéssel: eleven gyüleke-
zet legyen. Arra, hogy jól ismerhesse urát és össze ne tévessze, föl ne cse-
rélje senkivel és semmivel. Ennek a lehetőségnek akkor az volt az életre
szánt alapja, hogy kiemelte a népek tengeréből, szövetségre lépett vele.
Az az Isten tette ezt, aki páratlan hűségében, irgalmában, szeretetében
is megmarad szent Istennek, aki akaratóból, tervéből semmit föl nem ad
soha. Ilyen közeledésével, lehajolásával maga vetette meg alapját annak,
hogy népe beléje vethesse bizodalmát és valóban beléje vesse. Ezzel
együtt azonban magától értetődő volt az az igénye is, hogy népe szánja
oda magát Istennének hálásan és járjon az irgalmas szeretet útján úgy,
ahogyan az Urához illik. Ha már akkor régen ezek jelenthették csak a
gyülekezet élő voltát, elelevségét, még kevésbé lehet ez másként Krisz-
tus mai gyülekezetei esetében. Hiszen tudjuk, hogy ebben az igében is
Jézus Krisztus Atyja, a mi Atyánk szólal meg, üzen, ad és akar és nem
egy más Isten. Az szól hozzánk, aki a kövekből is támaszthat fiakat és
elvezethet áldott, gazdag, eleven keresztyén életre. Formálhat olyan gyüle-
kezetet, amelyik nemcsak menetközben van, hanem állandóan cselekvés-
ben, a hála útján van.

1. *Az eleven gyülekezet jól tudja kiben hisz és valóban hisz Benne.*
Krisztust és a benne való bizodalmat soha nem pótolja senki és semmi.
A tradíció még ideig-óráig lábbon tarthat gyülekezeteket. De napról nap-
ra vékonyul, soványodik, apad ereje és ami még tegnap „kicsi” Krisztus-
sal és kicsi hittel oszlopnak tűnt, ma már törött mankó és botnak sem
elég. — Nem az egészséges hagyományok semmibe vétele ez. Aki szol-
gált jó hagyományokkal rendelkező gyülekezetben és olyanban is vívő-
dott, amelyikben a környezet-hatás erősebb, mint az evangélikus tradíció,
az nem becsüli le jelentőségét, mint lehetőséget. — Önmagában azonban
csak agyag-láb. Nem elég a „szetet” ünnepén, az esztendő alkonyán
levizíteni a templomban és nem is a gyülekezetben. Nem elég néhány
forinttal fenntartani a leendő egyházi temetés jogát. Nem elég a: „hát én
még hiszem, hogy van Isten, de a gyermekeim már...” Nagyon kevés,
majdnem semmi csak a régi dolgokra, elődökre és sok egyébire hivatkozás
vagy alkalmasint megpróbálni a lehetetlent: valami nagyobb összeggel,
esetleg egyetlen jótéteménnyel egy időre kibérelni akarni Istent. Mind
agyag lábak ezek és se vége, se hossza folytathatnánk a sort. Csak haló-
dásra, tengődésre, agonizálásra elég, de nem úzi el a küszöbről a halált,
a temetőt és temetést, a holnap csödjét.

A gyülekezet csak akkor él és eleven, ha tudatosan tudja kiben hisz
és valóban hisz benne. Közelebről: csakugyan az Úr az Istene, az urak-
nak Ura, a nagy és hatalmas, aki Jézus Krisztusban emberré lett, aki
volt, van és eljövendő. Nem emberek emberszabású fizikai vagy szellemi
alkotása, hanem élő Isten, aki nemcsak képes gyülekezetét megeleveníte-
ni, de szándéka és szíve szerint meg is teszi.

2. *Az eleven gyülekezet persze nemcsak a maga számára eleven, ha-
nem főként abban, hogy már odaszánta magát Istennek. Ót-i alapigénk
a maga kifejezés-készletével tanúskodik erről. Kissé szokatlan kifejezése-*

ket is használ. Pl.: metéljétek körül szíveteket, azaz: álljatok Isten rendelkezésére, készen akarátára. Ne legyetek keménynyakúak, azaz: ne akarjátok magatokhoz idomítani, hanem ti idomuljatok Őhozzá. Az Urat féljétek, tiszteljétek, szolgáljatok neki és ragaszkodjatok hozzá. Nem kevesebb ez, mint amit Pál apostol Isten irgalmára hivatkozva a római gyülekezetnek tanácsolt: „Szánjátok oda a ti testeteket élő, szent és Istennek kedves áldozatául, mint a ti okos tiszteleteteket.”

A mi viszonyainkra fordítva a szót, arról van szó, hogy a keresztyén gyülekezetnek elemi dolga, hogy Isten szeretetének szelíd visszhangjaként, minden adottságával és ajándékával az Ő rendelkezésére álljon. Az évről évre csak hallgató és kéregető gyülekezet hamarosan hasonlít a pusztában vándorló Izraelhez. Vagy beleunt a mentő ételbe, vagy beletetegedett. Nem élt vele, hanem visszaélt vele. A gyülekezet akkor élő, akkor eleven, ha nemcsak ismergeti Isten mostra nézve nyilvánvaló akarátát, hanem magáévá teszi, szívére és vállára veszi. Nem ünnepi kényelmet és hétköznapi hitetlenségét, szeretetlenségét leplezgeti megjátszott finnyáskodással, hanem a világos látással egyszerre elhatározásra jut és cselekszik. Akár a gyülekezet vagy közegyház belső ügyéről van szó, akár honfitársakéről, embertársakéről vagy idegenekéről (igénk jövevény szava helyét ma megszokottabb az eredeti szó első jelentése: idegen). Isten a Krisztust a világért adta, ezért akarátának határa népe számára sem zsuorodik néhány kegyes alkalmi találkozásjára. Éltető szándékát gyülekezetén keresztül is be akarja teljesíteni a családokban, az egyházban, a közösségekben, városokban, a népek életében. Az eleven gyülekezet mind ezekre nézve odaszánja magát akarátának eszközeül.

3. *Az eleven gyülekezet tehát hálásan követi Urát az irgalom útján.* Isten félreérthetetlenül a maga ügyévé tette az árvák, özvegyek, az idegenek ügyét. Mindazokét, akik az életükre szükségesekre nézve rövidséget szenvednek. Népe azért nem tágíthat a szeretet, az irgalom és az igazság gyakorlatában. — Talán felesleges Krisztus Urunk idevágó szavait idéznünk. Inkább arra gondoljunk, hogy indulata, programja az irgalom volt, és az is maradt. A szavak, a száj istentiszteletéhez azért kell mindig csatlakoznia a Krisztus követésének az irgalom, a szeretet útján. Ezt az istentiszteletet így villantja elénk Juhász Gyula: „Jó emberek, Én úgy szeretném, ha a szeretet, A boldogság, a béke fénye égne Mindenki lelkében” (Egy kedves vigasztalónak). Hol égjen a szeretet, boldogság, béke fénye, ha nem a keresztyének szívében? Halott a gyülekezet, ha tagjainak fagyos szíve is csak sóhajtozik ezek után. Lehet-e eszköze halottak serege annak, aki mindenkinek szánja a szeretetet, a boldogságot, a béke fényét? Bajosan. Az eleven gyülekezet már ezekkel megajándékozottan követi kenyeret, békét, boldogságot, üdvösséget ajándékozó Urát. Legsürgősebb e világi programjában, az irgalomban. Nem felejt, rejti, tagadja azt, amit már megtapasztalt, ami sajátja lett az Urával való közösségben.

Ha Ura akarátát, szíve szándékát szívére, vállára vette, azonnal észreveszi, merre, kik felé lépjen az irgalommal, hol hiányzik a szeretet, hol sürgős a béke, hol élénk keservesen a boldogság. Így akarja célba juttatni áldását ma élő eleven gyülekezetén keresztül. Nem önmagáért eleveníti tehát. Mások javáért, békéjéért, boldogságáért és üdvéért teszi azt elsőrenden. De a sajátját is megtalálja és nem is veszti el, ha nem azután kapkod közvetlenül, hanem hálásan szerényen belesimul Ura kezébe.

Az első kifejezés zavaró. Javasolnám így: „a szívetek bizonyítja azt, hogy az Isten népe vagytok, nem a külső jegy.”

„Keménynyakú” nem rokonszenves kifejezés, olyan embert jelöl, aki kizárólag önmagában bíz, ha jól megy a sora, de összeroppan a legkisebb sikertelenség esetén. Tehát csak látszólag „kemény” ember, valóságban nagyon is puha, a hangulat és körülmény szabad prédája.

A „nem személyválogató” ma is tökéletes akusztikájú kifejezés. Isten népének ma is meg kell tanulni ezt a „tárgyilagos magatartást”, amit csak a határtalan szeretet formál ki bennünk.

A 17. versben foglalt túlaradó vallomás Isten páratlan és fenséges voltáról egyszerűen kapcsolódik a 18. vershez: özvegy-árva, jövevény a „hatalmas és rettenetes Isten” kedveltje. Patriarkális korszakban az özvegy a védtelen, kiszolgáltatott embert jelöli. Árva kifejezi a gondozás, törődés nélkül maradt, elhagyott, magános embert mindennapi inségében. Jövevény az, aki elveszítette hazáját, a minimális életbázisát is. Isten „szereti” az ilyen embert és nem arról van szó, hogy ki a hibás sorsa alakulásában és kifelelős érte. Nem jogi szempont, hanem konkrét szeretet.

Ilyen az Isten, s ezért népének is szeretnie kell ezeket az elesett és nyomorúságba jutott embereket. Emlékeztetés az egyiptomi múltra. Aki megtapasztalta jövevény voltában a befogadást, az otthonra találást, az ne felejtse és tanúsítson hasonlókkal ugyanígy szeretetet. Mózes intése nem elvi, vagy erkölcsi szempont alkalmazása, hanem történeti ténynek, tapasztalatnak az érvelése. Mennyire gyakorlati! Ezzel nem lehet vitakozni. (11)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 15. VASÁRNAP

Jeremiás 17,7—11

Ha ezt az alapigét helymegjelölés nélkül hallanánk, lelőhelyét inkább a zoltárok között, mintsem Jeremiásnál gyanítanánk. Zoltárhang Jeremiás szájából — ez valami egészen különös ízt ad a textusnak. A kettő azonban nem üti egymást. Az ötvözetben sem romlik le két anyag minősége, hanem találkozásukból valami új születik. Itt a Jeremiás sors, a jeremiási kemény kegyesség, amely állandó tusakodásban van Istenével és szolgálatával, amelynek során egy pillanatig sem magától értődő számára, hogy Istene van és ő ennek az Istennek a szolgálatában áll — ez a néhez fajsúlyú kegyesség hitelesíti a zoltáros szárnyalást. A kilencedik vers józan önismeretét saját magára is érvényesnek tudva, egyesegyedül Isten hatalmas erejű vonzásának, bizalomra bátorító vonzásának hátterén — nem a rutin, hanem a megismert Isten megbízható hűsége szabaddítja fel zoltárhangra.

Így ez a jeremiási zoltár alkalmas arra, hogy prédikátort és gyülekezetet megóvjon a könnyed, rutinszerű Istendicséret semmit mondó és semmit érő lelkendezésétől. De attól is, hogy keresztyénységünket valami önmarcangoló, a folytonos, Istennel hadakozás keserves hadiállapotában tartsuk. A textus olyan tartalmas Istenhez való tartozásról beszél, amelyben a gyülekezet boldog lehet és áldássá válhat. „Boldogok-e a Keresztyének?” — olvastam az igehirdetés témáját jelző kérdést egy temp-

lomi előcsarnok hirdetőabláján. A mai vasárnap ágendabeli témája így hangzik: „Senki sem szolgálhat két úrnak!” Valahogy úgy kellene megszólaltatni ezt a jeremiás zsoldárt, hogy a gyülekezetet ne csupán ez a kategorikus tiltás fegyelmezze, hanem valóban örömmel és készséggel szolgálja az egy Urat. Ne parancsot hajtson végre kényszeredett kedvetlenséggel, hanem örömet, boldogságot is megtalálja Isten szolgálatában. Ez talán orvosság lenne az ellen a keresztyén „középszer” ellen, amely veszedelmesebb és visszahúzóbb minden egyéb „klasszikus” gyanánt számontartott bűnnél.

1. A boldog, jókedv, szíves Istenszolgálatnak ez a titka: meggyőző bennünket arról, hogy számíthatunk hűségére. Enélkül mozdulni sem lehet. Enélkül ahhoz a távírdamunkás-újonchoz leszünk hasonlók, aki végre mászóvasat kapott és ha keservesen és szurkosan is, de elérte a villanydúc tetejét. Lentől azt az utasítást kapta, hogy kösse ki magát és dőljön bele, támaszkodjék a biztosító hevederre. Amíg nem merte megtenni, hiábavaló volt minden, két keze a dűcot ölelte görcsösen. Akkor tudta csak a drótot húzni, amikor lassú próbálgatások során kiderült: rábizhatja magát a gurtnira. Számíthat rá, megtartja. Egy életre bátorító jelképpé vált számomra ez az eset. Keresztyénségünkben is akkor szabadul fel hitünk, szeretetünk, felelősségünk, akkor tehetünk másokért is valamit, amikor már nem az önbiztosítással vagyunk elfoglalva. Amikor a parancsokat osztogató, kérlelhetetlen kritikusként tartott, vagy örömmüket dézsmáló Istenből Jézus Krisztus által olyan Isten lesz, Akire rábizhatjuk életünket és üdvösségünket bátran. Gurtni szakadhat néha, Ő mindig megbízható. Ezért vagyunk szabadok a szolgálatára.

2. A boldog, jókedvű, szíves Istenszolgálatban a gyülekezet nem önmagát éli fel, hanem hitében és szeretetében feldolgozza azt, amiben Isten hűsége részesíti. Megőri felvevőkészségét. Körülbelül így hangzik maiul az, amit Jeremiás a gyökereknek a folyó felé bocsátásáról mond. A gyülekezet sohasem tud olyan hitbeli tőkét gyűjteni, hogy annak akár a kamataiból is fusssa az Isten szolgálatának kiadásaira. Meg kell őriznünk hitbeli felvevőkészségünket, mert különben szöszékünkre és a gyülekezet egész tevékenységére ki lehet tűzni a hosszú című Rippl—Rónai-kép reprodukcióját: „Amikor az ember a visszaemlékezéseiből él.” Meghökkenő a „Jézus a szupersztár” musicalban a tanítványok öreges dudorásása, amely szerint majd nyugdíjas korukban megírják az evangéliumot! Megdöbbentő esetekkel találkozunk, hogyan kopunk ki éveink fogyásával együtt kedvünkől, szellemi frissességünkől. Egy azóta már meghalt lelkész emelte le könyvespolcáról csöndes öngúnyval egy kötetét és mutatta így be magát: „Valamikor én írtam ezt. Most már nem is igen értem.” De ki lehet kopni abból is, ami hitünk vonalán volt friss, megragadó erejű. Ugyanakkor tüneményes példák vannak arra is, mit ér az, aki akarja a gyökereket a folyóvíz felé eresztetni, nem emlékeiből akar keresztyén maradni, hanem felvevőkészsége segítségével szolgálni szeretne tovább. Ismerek 90 felé ballagó parasztszontyt, világeletében betegeskedett, aki most szellemi-lelki felvevőkészségének birtokában egy szociális otthon kincse. Örömmel énekeskönyvét, a régit, amelynek utolsó üres lapjain 38 versszak nemcsak életrajzát őrzi, hanem vall a gyökereknek a folyó felé eresztéséről „meleg” és „száraz” esztendőkből. Egyéni vonalon talán biztatóbb jelei vannak a szellemi-lelki felvevőkészség megőrzésének, mint gyülekezeti síkon. Sokszor egészen jelentéktelennek tűnő változtatásoknak is milyen ellenszele támadhat csak azért, mert a gyülekezet elveszítette felvevőkészségét, gyökereit maga alá húzza, magából akar élni, magának. Úgy gondolja, hogy amiye hite területén megvan, azzal már kivallja. Ez ugyanaz a görcs, mint amivel a távír-

damunkás szorította a villanydúcot. Az a bizonyos „csalárd szív” még Jézus Krisztus evangéliumából is csak annyit akar felvenni, ami nekünk esik jól. A felvevőkészség többre való: a textusbeli levél zöldje és a gyümölcsözés képzeletéből a jókedvű Istenszolgálat embereket üdítő valósága olvasható ki.

Pontosan Jeremiás a tanúja annak, hogy ez az Isten hűségéből fakadó és annál mindig felrisszülő szolgálat nem valami egyházi belügy. A „folyó felé eresztett gyökereken” ennél tágabb területre, emberségünk és emberiségünk minden területére szívódhat fel erő a csendes, hálás szolgálatra. Amikor ezekre vállalkozunk, tulajdonképpen a „csalárd szív” önzésével vesszük fel a harcot és ezer árnyalatban is az egy Úr szolgálatában maradunk.

Fehér Károly

Laikus kérdések és szempontok Jer 17,7—11-hez

Hogyan kell ma helyesen értelmezni a 7. verset? Általában az ótestamentumi rendelkezéseket? Ha ezt a verset szó szerint vesszük, akkor a nők vissza is fordulhatnak az istentiszteletről.

Isten ismeri a benne bízót és a csalárd szívút, s kinek-kinek megfizet, ahogyan érdemli, azaz cselekedetei szerint. Az Istenben bízó ember állandóan kapja azt, ami a keresztyén élethez szükséges. Ez teszi számára lehetővé, hogy ínségben, megpróbáltatások között is életerő legyen benne, vagyis éljen és még gyümölcsöt is teremjen. Teremje a gyümölcsöket folyamatosan, ne csupán néha-néha.

Valóban „cselekedeteink” szerint cselekszik velünk az Isten? Ha a próféta nem is ismerte a Jézus Krisztusban magát megmutató Istent, nekünk akkor is Jézus Krisztuson keresztül éppen azt az Istent kell meghirdetnünk, aki nem „érdemeink” szerint, hanem irgalma és jósága szerint cselekszik velünk. „Felhozza napját mind a jókra, mind a gonoszokra”. S kegyes életünk sem „érdemelné” Istentől különös bánásmódot! (14)

Az Istenből élő ember üde, élő színű. A csalárd szívú ember sem kerülheti ki Isten számonkérő tekintetét. Embereket egy ideig félre lehet vezetni, de Istent nem. Hányszor takargatnak hazug dolgokat is Isten előtt keresztyén emberek. (26/a)

Isten nem túri az övéi életében a képmutatást és alakoskodást. A szájjal szeretetről szónokolást, s a cselekedetekben megnyilvánuló gonosztságot. Nem rejthetik sokáig el azok, akik csak frázisként használják a szeretet, másikért munkálkodás szavait, s szívükben és életükben soha sem lesz nyilvánvalóvá a felebarát megsegítését, előbbrejutását munkáló élet és munkásság! (14)

A nem egyenes úton szerzett javakon soha nincs Isten áldása. (26/a)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 16. VASÁRNAP

Jer Sir 3,22—33

Rövidülő nappalok — nem fogyó hűség

Minden embert megérint — néha egyenesen megrettent — a természet és az élet mulandósága. A tavaszi zsongás bizsergő szépségétől a szomorkás hangulatú noktürnökig széles skálán fejezik ki ezt a zene

művészet; a zöldellő nyárfától a téli világ hótakarójáig vivő életútról is oly ihletetten vallanak nagy *költőink*.

Ilyenkor, szeptember végén és október elején az igehirdetés is megszólaltathatja ezt az *őszerzést*, amely az embereket a rövidülő nappalok láttán elfogja. Szabad a ma keresztyén embernek ebben a helyzetben megszólaltatni az ősi üzenetet: *ha fogynak is a hónapok és rövidülnek is a napok: nem rövidül és nem fogy el Istenünk hűsége!*

Szabad kapcsolópontnak elővennünk Arany János oly líraian szép Toldi estéjét, amelyben így vall a költőóriás: „Őszbe csavarodott a természet feje, dérré vált a harmat, hull a fák levele, rövidebb, rövidebb lesz a napnak útja, és hosszúkat alszik rá, midőn megfutja. Megpihen legszélén az égi határnak, s int az öregeknek: „benneteket várlak!” Megrezdül a feje sok öregnek erre: egymás után mégis mennek a nyughelyre.”

Szabad minderre hivatkoznunk annál is inkább, mert a Szentháromság ünnepe utáni 16. vasárnapnak éppen az az egyik fő üzenete, hogy még az Úrra hagyatkozó, belőle táplálkozó keresztyén életet is kikezdi a szenvedés, a földi elmúlás, a halál. Ezért hirdeti az oltári ige, a naini ifjú feltámasztásáról szóló ősi evangélium (Lk 7,11—17), hogy *olyan Istenünk van, aki hatalmas Úr a halálon is, és megvigasztalója szenvedéseinknek, meggyógyítója sebeinknek*.

Amikor tehát ősszel körülöttünk minden egyre jobban a mulandóság jeleit kezdi mutatni, a húsvét és a paruzia kettős fókuszában áll eléink a halált is legyőző Jézus Krisztus, akinek a szabadítását várta (26. vers: „*jáhil*” = reménykedve, figyelve várja!) már az Ószövetség prófétája is.

Itt álljunk meg rövidre Jeremiás Siralmai könyvénel. A könyv címe a *qinóth* szóra megy vissza, amely magyarul gyászmezeket jelent. Ez a műfaj, mint sirató dal, szilárdan megállapított versmértékkel elterjedt volt Izraelben. Rendszerint ravatal mellett adták elő, fúvós hangszerek kíséretében. Ilyen volt pl. Dávid ijjdala is, amelyet barátja, Jonathán felett mondott.

A könyv címe: „*Thrénoi*” könnyeket jelent. A Vulgata latin felírta „*Lamentationes*”-t jelez, ez a magyar fordítás alapja. A héber bibliában a Kötubim, a Szent Iratok között, az ún. ünnepi tekersekben foglalt helyet, de mivel *Károli Gáspár* régi hagyományok alapján biztosra vette *Jeremiás* szerzőségét, annak könyve függelékekül tette, hasonlóan a görög és latin bibliák rendjéhez. E régi hagyomány pedig a görög fordítás Kr. e. 3. századi feljegyzésére megy vissza, amely szerint „*Jeremiás*, miután Izrael fogollyá tétetett, és Jeruzsálem elpusztult, sírva ült és eme gyászdalokkal kesergett Jeruzsálem felett”. A modern bibliakritika szerint azonban aligha feltételezhető, hogy a próféta a főváros pusztulása felett támadt érzéseit ilyen mesterséges szerkezetű énekekben fejezte volna ki. Valószínűbb, hogy e *versgyűjtemény* — ez sem egységesen — a Babilonba hurcoltak között keletkezett és nyert később kiegészítést. A könyv 1. 2. és 4. része ugyanis *alfabetikus költemény*, amelynek verssorai a héber ábécé egy-egy betűjével kezdődnek. A mai textus képező 3. rész is ilyen, azzal a különbséggel, hogy itt minden héber betűre 3 vers jut, vagyis 3 vers kezdődik aleffel, 3 béthtel, és így tovább. Egyedül az 5. részben nem lehet a héber ábécé betűinek sorrendjét megfigyelni, bár ez a rész is az 1. 2. és 4. részhez hasonlóan 22 versből áll. Ennyit, mint történeti és irodalmi érdekességet a szövegről.

Hogyan prédikáljunk mindezek után a mai alapigérőt? Semmiesetre sem a textus fogságában, hanem annál inkább a kegyelem megragadott-

ságában, tehát a *reménység jegyében*. Széles perspektívában: az emberiség, népünk, egyházunk, gyülekezetünk és egyéni életünk konkrét vonatkozásaiban mutatható be az ősi ige alapján, hogy ma sincs vége Isten *irgalmas* ítéletsorozatának, s a látszat ellenére sem rövidült meg karja, fogyott el szeretete, hanem *meg-megújul hűsége, mint naponta a reggel, vagy évente a tavasz*. (Szépen fordította Pálffy Miklós: „Csak az Úr hűségéből nincs még végünk s nem fogyott el irgalmassága. Reggelente megújul a sok bizonyosága”.)

Két világháború vérzivatarán és csaknem Jeruzsáleméhez hasonló súlyos ítéletén átment *nemzedékünk* tagjai, akik közül sokan valóban „igát viseltek” ifjúságukban, felszabadult örömmel tehetnek bizonyágot napjainkban, az európai és hazai élet rég nem látott békés, nyugodt korszakában arról, hogy az *ítélet soha nem utolsó szava Istennek, mért nagyobb a szíve, mint a vétkünk*.

Meg-megújuló hűségéről tehetünk bizonyágot *egyházunk* életére tekintve is, éppen annak *450 éves jubileumi évében*. Nem merülhet ki a visszaemlékezés egy országos vagy helyi ünnepély jubileumi ünnepélyével: át kell, hogy járja gyülekezeteinket annak a *gazdag örökségnek* (24. vers!) a boldog tudata, amelyet atyáink feltve őrzött és reánk hagyományozott kincseket mondhatunk magunkénak.

S végül *egyéni életünk* sokszor megpróbált, a betegség és a halál mezsgyéjén járó szakaszaiban különösen is *erőforrást* jelenthet Isten megszorító, de megvigasztaló, elítélő, de felmentő, lesújtó, de egyúttal mindig felemelő cselekvése.

A magyar protestáns kegyességtörténet szép himnológiai emléke *Vargha Tamás* sokak által ismert éneke: „Csak az Úrnak nagy kegyelme, hogy még nincsen végünk...” (Hall. 332, É. U. 13).

A koporsók mellett pedig naponként felhangzik magyar evangélikus temetési liturgiánk során az ugyancsak e szakaszból vett idézet: „ő megszorít, de meg is vigasztal, megaláz, de fel is emel, sírba visz, de meg is elevenít”.

E diadalmas, bűnt, betegséget, halált legyőző Urat Jeremiás próféta idején csak sejtette és reménykedve várta, ma hálával dicsóítja a megváltás és megújulás után sóvárgó emberiség.

Dr. Fabiny Tibor

Laiikus kérdések és szempontok Jer Sir 3,22—33-hoz

Csoda, hogy élünk. Hogy erre a felismerésre eljusson, hosszú utat kellett megtennie a prófétának. Ugyanúgy a mi nemzedékünknek is: háborúk és sok embertelenség után mondhatja el a hívő ember nem pusztán magára, hanem embertársaira, népére és az emberiségre is tekintve. Ez a felismerés nem gátol a jóért való aktivitásban, hiszen az Isten őrző kegyelme e világi erőkön át is dolgozik. — Ez az ige kirajzolja Jézus portréját is: mindig rá tudta magát bízni Istenre. — Arra figyelmezteti ez az ige a hívőt, hogy ne legyen olyan magabiztos. Csak az Istenben lehetünk biztosak. Nem a mi erőnk, ami megtart, nem a mi érdemünk, ha valamit el tudunk végezni, hanem Isten percenként, sőt másodpercenként megújuló kegyelme. — Nemcsak a „pillanat” van benne ebben az igében, hanem a „hosszú táv” is. Ha valakinek az életében hosszan tartó keserűség következik be, akkor is lehet közben reménysége. Mint ahogyan ilyen hosszú távú reménységre volt szükségünk az elmúlt háború idején.

Egészséges, sikeres embernek is mond valamit ez az ige, nemcsak a szenvedőnek. Azt mondja, hogy az egyensúlyi állapota nem természetes, magától értődő, hanem kapott. Nem tőle van, nemcsak a körülötte levő világtól, hanem Attól, aki az egész mindenséget irányítja. Válgják tudatossá benne, hogy nagyon lehet ennek örülni.

A gyülekezetre is érvényes ez az ige. Többes szám első személyben hangzik a kezdő verse, a 22. vers. Az egyház az Isten jóvoltából élhet. Kegyelem a léte. — Az említett versben a közösség hittapasztalata szólal meg. Lám, az egyén belekapaszzkodhat a közösség hittapasztalatába. Amikor például egyházi éneket énekelünk, benne előző nemzedékek hittapasztalata, porladó hívő tanúságtétele érinti a lelkünket.

A jólét nem jelent minden további nélkül belső békességet. A Nyugaton élő emberek lelki krízise mutatja: a jólét nem teszi magában teljessé az életet, nem adja meg az élet értelmét.

Nem szükséges egy váratlan baleset, vagy egy munkatársunk szívinfarktusos halála, hogy az ember rádöbbenjen Isten kegyelmének a szükségességére. Jó annak, aki belekapaszkokodik szüntelenül Isten ruhájának szélébe. (36)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 17. VASÁRNAP

Ez 37,15—23

Nem beletörődni...!

Ez az igeszakasz élményszerűen és szemléletesen hirdeti nekünk az élő Istenről, hogy Isten *nem tud beletörődni* az emberi élet békétlen, megosztott állapotába. Ez az igeszakasz mindenekelőtt Isten szeretetére irányítja figyelmünket és szívünk reménységét. Emögött a nagyon érdekes és gyakorlatias hasonlat mögött az élő Isten áll. Az élő Istennek annyira kedves és fontos az emberi élet, hogy Szentlelkével állandóan végzi közöttünk a megmentésnek ezt a szolgálatát: Emberek, testvéreim, ne törődjétek bele olyan könnyen mindabba a sok békétlenségbe és szeretetlenségbe, amely állandóan bomlasztja, megkeseríti és tönkreteszi az életet! Nagy a kísértés, hogy túl könnyen beletörődjön az ilyesmikbe az ember. De Isten Igéje újra meg újra „felveri lelkünkben a lelket”, s nem enged, hogy beletörődjünk mindabba, ami Isten akarata és Isten ígéretei ellen van.

1.

Igen, nagy a kísértés. Erős és veszedelmes a léleknek ez az ősellensége. Látható és láthatatlan szellemi erők, sorscsapások, félelmek, szenvedések éveken át tartó sodrása alakítja ki lassan, de annál biztosabban nagyon sok emberben a tehetetlenségnek, passzivitásnak, sőt nemegyszer a brutális közönynek a sziklavonásait. Szemmel látható realitása, kollektív valósággá lett napjainkban ez a viszonyulás az emberi élet alapvető problémáihoz és adottságaihoz. Egyre többen gondolkodnak és cselekszenek annak az átlagos életérzésnek a vonzásában, hogy gyengék vagyunk, tehetetlenek vagyunk, értelenek vagyunk, nem tehetünk semmit. Félelmetes módon be tudja hálózni az egész emberi gondolkodást és

magatartást a minden rosszba, minden békétlenségbe való belenyugvás, beletörődés kísértése. Ennek a jelenségnek nyilván nagyon sok mozgatórugója, összetevője lehet, hiszen nem egyik napról a másikra lett majd-nem hogy köztudattá és közhangulattá a passzivitásnak ez az uralma.

a) Feltehetőleg van ennek a jelenségnek lélektani magyarázata. Ezt így lehetne összegezni: megfáradás, belefáradás. Orvosi és pszichiátriai statisztikák dokumentálják mindazt, amit valamennyien látunk, érzékelünk és átélünk: Az emberi idegrendszer egyre fáradtabb, a modern élet rohanása, lármája, bonyolultsága egyre jobban igénybe veszi az idegrendszert. Az élet hatalmas és könyörtelen áradásában egyre többen vonszolják napról napra rezignáltabban a megfáradás elemi szintjén az életüket. Hozzájárul mindehhez az a kétségtelen tény is, hogy korunk a kollektívizmusként, a tömegek mozgásának a kora. S ez önmagában nemcsak a jóra való óriási lehetőségeket rejti magában, hanem többnyire a rossznak, s az egyes ember passzivitásának rugóit is. Akárhol bármi történik, csoportok, tömegek mozdulnak meg, s ha történetesen egy konkrétan rossz csoportmegmozdulásról, csoporthatásról van szó, az egyes embert a tömeg nyomasztó súlyával szemben az alapvető tehetetlenségi érzés határozza meg. A közfelfogásnak ezt a most már beidegzett hangsúlyeltolódását, átalakulását jellemzően villantotta fel néhány évvel ezelőtt egy erdekes és tanulságos vita a rádióban, amely vitaanyag nemsokkal később könyv alakban is megjelent. Nagyon sokan szóltak hozzá ahhoz az alapvető vitakérdéshez, hogy a munkahelyén védelmébe merné-e venni egyik olyan munkatársát, akit adott pillanatban a vezető igazságtalanul ítél és bántott meg. Túlnyomó többségben azok a válaszok voltak, amelyek nemmel feleltek, mondván, hogy még ha igazam is van, inkább hallgatok, mert hiszen a többiek, az érdekpártiak erősebbek.

b) Van ennek a jelenségnek egy erkölcsi oldala is. Ide tartozik például az az eset, amikor valaki akár a családi, munkahelyi vagy szomszéd-sági vagy gyülekezeti viszonylatban megpróbált embereket békíteni, végül őt érte igazságtalan megszólás, gyanúsítgatás, támadás. Ilyen konkrét esetek után szokták emberek mondani, hogy ezután bárki bármit csinál is, mégha a szomszédok gyilkolják is egymást, nekem elég volt a „békítetéstől”, felőlem most már mindenki azt csinál, amit akar. Talán csak egy kis családi perpatvarral kezdődik az ilyesfajta indulat, aztán folytatódik az összes többi ember gondja és szenvedése iránti teljes közöny-nyel, esetleg a tv képernyőjén bemutatott háborús tömeggyilkosságok indulat és felháborodás nélküli, lélektelen végignézésével.

Az erkölcsi jellegű indítékok közé tartozik többek között még valami, amit szintén meg kell szólaltatnunk. Az tudniillik, hogy ez a magatartás kétségkívül kényelmesebb és testhezállobb, mint az, hogy „nem beletörödni”. Vonzóerejének és hatóerejének ebben van az egyik tényleges titka. Beletörödni, ez kétségkívül mindennél egyszerűbb és kényelmesebb.

Ennek a kényelmességnek van egy jellegzetesen vallásos változata. Milyen gyakran lehet templomba járó emberektől hallani egy-egy szerencsétlenség, katasztrófa vagy hosszú évek óta tartó békétlenségek kapcsán, hogy: „Hát igen. A sorsát senkisésem kerülheti el”. „Ami meg van írva a nagy könyvben, annak meg kell történnie...”. Ez már első hallásra is sokkal kényelmesebbnek tűnik, mint az élő Isten akaratát megtalálni igelovaságok, imádságok és tusakodások közben. Mindig meglepő és érthetetlen, amikor például felnőtt embereket, édesanyákat és édesapákat lehet hallani gyermekük elrontott házasságával kapcsolatosan így beszélni: „Mit lehet tenni? Emberek vagyunk. Nem tehetünk semmit.” Talán ko-

molyan egyáltalán fel sem merül a szívükben, hogy többet el lehetne és el kellene beszélgetni a fiatalokkal, talán éppen többet kellene imádkozni értük (sőt, egyáltalán imádkozni értük!). Beletörődni abba, hogy gyülekezeteinkben templomjáró emberek, esetleg éppen szomszédok, rokonok, hittestvérek évek óta nem beszélnek egymással, gyermekek és szülők pénz miatt bíróságon pereskednek, hogy emberek világszerte ölik és gyilkolják egymást, beletörődni ezekbe nyilván sokkal könnyebb és magától értődő az emberi szív és értelem számára.

Igen kétségtelen, hogy vannak ennek a passzivitásnak, tehetetlenségi érzésnek és gyakorlatnak rajtuk kívül álló objektív okai, tényezői. De kétségtelen az is, hogy bőven vannak tőlünk, lelkiismeretünkől és hitünkől elháríthatatlan, személyes tényezői is. És mivel ez a kérdés, ez a jelenség az emberi élet egész területét érinti, kísértés alá veszi, azért kell ma is és újra meg újra meghirdetni az élő Isten üzenetét és akaratát: Nem beletörődni!

2.

a) A keresztyén embereket ma éppenúgy, mint egykor a prófétákat az kell, hogy meghatározzon mindenestül, hogy *ne tudjanak olyan könnyen beletörődni semmibe, ami rossz, igazságtalan, szeretet és békesség ellen van*. Minden keresztyén embert, aki Bibliát olvas, Igét hallgat, gyülekezettel együtt imádkozik, elemi erővel tölt el ennek friss felismerése, hogy a Szentlélek tüzetől megérintve, Isten Igéjén, a gyülekezeti éneken és imádságon felbuzdulva mi igenis nagyon sokat tudunk tenni a megbékélésért, a békesség kibontakozó győzelméért, Isten Országáé ügyéért. Az áldások és lehetőségek gazdag forrásai nyílnak meg azok előtt, akik hajlandók újjászületett szívvel és értelemmel elfogadni Istennek ezt a nagy kegyelmét, amellyel újra meg újra kimozdít bennünket a passzivitásunk és tehetetlenségünk kényelmes mentsvéreiből. Amikor ilyen bibliai történetek kerülnek elénk, időszerű részünkről a bűnbánat, hiszen magunk előtt látva az Isten kegyelmétől megragadott prófétai lélek színté hősies erőfeszítéseit, hasonlatokba és cselekedetekbe öntött dinamizmusát, arra kell gondolnunk, hogy mi vajon ugyanígy a mi életünk viszonylataiban megtettünk-e minden tőlünk telhetőt azért, hogy megbékélés, egység, rendezett élet legyen? Nem túlságosan korán mondtuk ki a végső szót, azt, hogy úgyis hiábavaló?!

b) Érdemes elgondolkodni azon az egyszerű kérdésen, hogy mi lett volna és mi lenne, ha bizonyos emberek a maguk területén ugyanilyen könnyen belenyugodtak volna és belenyugodnának problémákba, gondokba, békétlenségekbe. Ha Semmelweis Ignác beletörődött volna abba, hogy fiatal édesanyák ezrével estek áldozatul a gyermekágyi láznak, s ha ő ugyanúgy elgondolkodott és cselekedett volna, mint a többi sok-sok orvoskollégája, akkor ma mi lenne? Ugyanúgy esnének édesanyák áldozatul a gyilkos kórnak. Vagy ha ma orvosok azt mondanák, amikor egy beteg kerül hozzájuk: úgysem tehetünk semmit! Mit szólnánk mi ehhez? Nem tartanánk-e embertelennek és összegegyeztetetlennek az orvosi esküvel? Vagy ha a mérnökök, feltalálók olyan könnyen beletörődtek volna abba, hogy nincs villany, nincsenek gépek, akkor hol lenne ma az emberiség? Vagy ha Jézus Krisztus olyan könnyen beletörődött volna, hogy körülötte emberi életek mennek tönkre, hogy az elrontott életű emberek hiába várják a megbocsátó gyógyító szót, hogy embereket megkötöz a haláltól való félelem, ha mindezekbe Ő hozzánk hasonlóan könnyen beletörődött volna, lenne-e ma néhány szóló evangélium? Hangozhatna-e a bűnbocsánat és újrakezdés üzenete? Tudnánk-e reménységgel

előre tekinteni, mindarra, ami *odaát* vár minket? *A mi hitünk és reménységünk annak gyümölcse, hogy Jézus Krisztus nem törődött bele mindabba, ami az embert Istentől elválasztotta.* Nem törődött bele!

c) A bizonyságok fellege vesz körül minket e tekintetben is, hogy Isten gazdagon meg tudja áldani azokat, akik az Ő erejével indulnak el ezen a prófétai úton, hogy „*Nem beletörödni!*”. Legszemléletesebb és mindenkit hálaadásra készítő példája ennek a mi evangélikus egyházunk. Hogyha a háború utáni nehéz helyzetben és azóta is egyházunk vezetősége olyan könnyen belenyugodott volna abba, hogy itt már egyházilag mindennek vége, bele kell törödni abba, hogy az egyház már a múlté; ha Isten nem adott volna prófétai látású vezetőket, akiknek látomás volt a szívükben Isten kegyelméről, akkor ma járhatnának-e a gyermekek hittanra? Hangzana-e az evangélium? Énekelnék ilyen szépen, vidáman? Épülhetne-e a jövő szép ígérete, az új Teológiai Akadémia? Ugye, hogy nem. De ehhez az kellett, hogy emberek át merjék adni szívüket a Szentlélek tüzeinek és végigküzdeni ezt az utat, hogy „*Nem beletörödni!*” semmibe, ami bennünket Istentől és népünk jövőjétől és útjától elválaszt.

Akik napról napra imádkozzák a Miatyánkban azt, hogy „*Legyen meg a Te akaratod!*”, csak akkor tehetik ezt nyugodt lélekkel és az áldás ígéretével, ha felismerik és elfogadják a keresztényen hitnek azt a szép dialektikáját, hogy mindaz, ami valóban Istentől érkezik hozzánk, hit által végsőkéig kitisztázott bizonyosságban, mindabban Istennek tetsző módon megnyugodjunk; ami viszont nyilvánvalóan a szeretet és békeesség ellen van, ami elvitathatatlanul nem az élő Isten akarata, abba semmiképpen ne törődjünk bele! Valamennyiünknek újra meg újra át kell gondolnia, hogy életének melyik az a kérdéses területe, amelyre friss harmatként hull az éltető kegyelem: Ne törödj bele!

Ezékiel próféta egykor két faágat vett a kezébe. Ezzel tette nyilvánvalóvá Izráel egész népe előtt, hogy Isten nem törődik bele népének békétlen, megosztott állapotába. Neked ma talán csak néhány sort kell megírnod békeesség ügyében. Talán a szomszédnak való köszönést kell újra elkezdni, s *néked* kell elkezdened. Talán újra imádkozni kell megtanulnod. De úgy, mint aki tudja, hogy közöttünk és bennünk minden jót maga Isten kezd el. Istentől van ez az indulat: Nem beletörödni! És Istentől van ennek áldása és minden ígérete.

Győr Sándor

Laikus kérdések és szempontok Ez 37,15—28-hoz

A fenti ige alapján tartandó prédikációban szeretnék részletesen halni arról a történeti helyzetről, amelyben a próféta e sorokat leírta. Ugy gondolom, ószövetségi részek magyarázatánál ez csaknem mindig szükséges lenne. (12.) Azután jó lenne, ha az igehirdető Istennek mai gyülekezetéhez intézett üzenetét prófétai bátorsággal, a ma emberét megszólítóan szólalattná meg. (14)

A textus szorosan összefügg a 37, 1—14-gyel, s így az érthetőség szempontjából az erre való utalás elkerülhetetlen. A babiloniai fogság a nép bűnének következménye, de Isten új élettel és lehetőségekkel ajándékozta meg népét. (12)

Isten szeretetének a csodája mindig az, hogy új kezdet lehetőségét adja népének. Egyházunk és gyülekezeteink is Istennek kegyelmes ígérete után új úton járva, az emberek javát munkálva élhetnek „új életet.”

A textus alapján tekintetünk az ökumenikus mozgalmakra is tekinthet. Isten szétszakadozott népét nem emberi erőfeszítés, hanem Isten egyesítheti. Krisztus főpapi imája alapján ebben bízhatunk és ezért könnyöröghetünk is. Ez nem jelent valami szervezeti egységet, hanem az egy Úrnak akaratát cselekvő népet. (12) Isten egy és szent népe már most munkálkodhatik a megosztott embervilág egységéért, a faji megkülönböztetés eltörléséért, a békéért szerte ezen a világon. (14)

A „békesség frigye” a Pásztor uralmának megalósítása. (12). Nem lehet azonban Isten békességét leszűkíteni lelki békességre, vagy csupán Isten népének békéjére. Isten az egész világot szerette, s annak javát és békességét munkálja, s ebbe a munkába állítja be népét is a történelemben. (14)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 18. VASÁRNAP

Mt 5,38—42

Összeláncolva a felebaráttal

1. Az „ördög láncával” összekötve

Túl azokon a „modern” kapcsolatokon, mint a munkamegosztás, szakosítás, vállalatok és népek gazdasági kooperációja; túl az egymásra épülő kultúrák, múltból kinövő gondolati és művészeti alkotásain; túl az azonos politikai célokat vallók vállvetett, közös erőfeszítésein; — van az emberek közötti kapcsolatoknak egy olyan összefüggése is, amit Jézus így fejezett ki: „szemet-szemért, fogat-fogért.” A „revans” gondolata ugyanis — mint az emberi életet alapvetően meghatározó tény — sem az egyéni, sem az emberiség közösségi életében nem ismeretlen fogalom.

a) Ennek realitása nélkül, nehezen is képzelhető el mai életünk. Hiszen minden embernek joga van az *önfenntartásra, emberi személyisége és szabadsága megőrzésére és tiszteletben tartására*. S aki azt megsérti, azon — mind a polgári, mind a nemzetközi jog szerint — joga van *elég-tételt* venni. — Jézus szavai: „aki arcul üt téged jobbfelől” — erre tendálnak. Ez egy megszégyenítő ütésforma volt ugyanis, amit a zsidó joggyakorlat szerint, súlyosabban is büntettek. Egy ilyen ütés az embertárs lenézését, megalázását jelentette. — Hányan szenvednek még ma is — fajuk, arcuk bőre, osztályhelyzetük, gazdasági kiszolgáltatottságuk, vagy munkaköri beosztásuk miatt — ilyen megalázást és megvetést!? — Vajon ki merné tagadni a jogunkat, az ilyen támadások elleni védekezésre? De vajon ki merné tagadni azt is, hogy a *vétkek és megtorlások* „ördögi láncolatán” keresztül, olyan „kapcsolatok” jönnek létre ember és ember, fajok és népek között, amelyek fájdalmasan eltéphetetleneknek tűnnek. — A harag és bosszú, gyakran jobban összeköt embereket, mint a barátság és a testvériség! — S így válunk elválaszthatatlanul egymás „sorsává”. Mint arra a történelem is, nem egy döbbenetes példát hozhat elénk. S azt hiszem gyülekezetünk, híveink kicsiny „történeteiben” is, tucatjával találhatunk ehhez hasonló fájdalmas „kapcsolatokat”.

b) Szintén mai életünk realitásai közé tartozik, hogy gyakran vagyunk kénytelenek bírósághoz fordulni. Ha akár öröklés, akár kölcsön vissza nem fizetés, a házasság lehetetlenülése, vagy gyermekek eltartásának kérdésében kár, vagy sérelem ér minket. De ugyanígy feljelentést teszünk, ha feltörik a templomperselyt, ellopják a parkírozó autónkat,

vagy a lakótárs este 10 után is bömbölteti a rádióját. — Izraelben is joga volt az embereknek — ha valaki adósságát nem fizette vissza — hogy attól bírói úton zálogot vegyenek. Erre emlékezett Jézus is, amikor az alsóruha „törvénykezéssel” törtéző elvételét említi. — Az természetes, hogy az állampolgár jogvédelmet élvez, ha valaki személyes tulajdonában, vagy érdekeiben jogtalanul megkárosítja. Az is természetes, hogy a mi törvényeink is igazságot szolgáltatnak annak, akit valami sérelem ért. De ki ne emlékezne az örökösödési perekből támadt „örök haragokra”? Házastársak, otthon és szülő nélkül maradt gyermekek életragédiáira? Szinte minden pereskedés után, a megromlott emberi kapcsolatoknak egy olyan rögzítődése áll be, mely kitéphetetlen túskeként sebzi meg az emberek életét.

c) A megnyugtatónak egyáltalán nem mondható, korabeli közállapotok miatt volt joga a zsidó utazónak, a helyi községi — s egyben „hitközségi” — elöljáróktól, kíséret kéri. Adott esetben fogatot is kérhetett a megszorult ember. Az ilyen utazó magára hagyása, „cserbenhagyása”, azt jelentette ugyanis, hogy kiszolgáltatták őt a bizonytalan, rossz utak, vadállatok, vagy rablók támadása veszedelmének. — Humanizálódó közlekedésünk is ismeri, a segítségnyújtás kötelezettségét, a bajbajutott utastársunknak. De az emberi együttélés iratlan törvényei is előírják, hogy bajbajutott embertársunkat segítsük munkával, pénzzel, jótanáccsal, időnk ráaldozásával. Eszünk, s legtöbbször normális erkölcsi érzéke helyesli ezt a rendet. Gyakorlati megvalósítása sokszor mégis milyen terhes! Nemegyszer vonakodva, kényszeredetten teszünk eleget az ilyen kérésnek. De van olyan is, hogy lelkiismeretlenül „faképnél hagyjuk” bajbajutott embertársunkat. — De nem ismeretlen a „cserbenhagyása”, az előregedett szülőknél sem fiaik részéről. Éppen, amikor a legnagyobb szükségük lenne a segítő kézre! Gyermekeinket is hányszor „cserbenhagyjuk,” amikor még bizony elkelne nekik a szülő nevelése és irányítása. Fiatalabb munkatársainkat is cserben tudjuk hagyni, ha erejüket meghaladó feladatainknál nem segítünk nekik. Még a népek életében sem ismeretlen ez, amikor gyarmati sorból felszabadult országokat kiszolgáltatnak, profithajhászok üzletemberek kielégíthetetlen étvágának. — Miért jelent terhet nekünk az egymáson való őszinte segítés? Miért kell ilyen „élményeknek” összekötni embereket és népeket: „éheztem és nem adtak ennem... beteg voltam és nem látogattatok meg, fogoly voltam és nem jöttetek hozzám?” — S vajon mentenek-e bennünket azok a „tapasztalataink”, hogy néha az jár pórul, aki segít; — azt lopják meg, vagy hálátlanok lesznek iránta éppen azok, akiken könyörült?

2. Jézusban — a „szeretet köteleivel” összekötve

Először is azt mondanám el, hogy *mit nem akart Jézus* azzal mondani, hogy „fordítsd felé a másik orcádat is; engedd oda neki a felső ruhádat; és aki kényszerít menj el vele két mérföldre.”

Nem akart Jézus utat nyitni az egymáson való uralkodás démoni erőinek. Nem veszi ki a védekezés fegyverét a megalázottak, kizsákmányoltak és cserbenhagyottak kezéből. Nem azt kívánja övéitől, hogy „mindenbe belenyugodjanak” s ne harcoljanak azok ellen, akik az emberek személyes érintkezését megölik, s együttélésüket elviselhetetlenné teszik. Jézus nem akart kaotikus közállapotokat, s nem akart bármiféle „ököljogot” szentesíteni.

De azt sem akarta — azért szolt: „Én pedig azt mondom néktek...” — hogy a „szemet-szemért, fogat-fogért „igazsága” miatt elhidegültlen, bi-

zalmatlanul, vagy éppen szembenállva egymással, soha ne ismerjük meg az emberi együttélés nagyszerű örömét. A testvéri segítségben, közös alkotásban megvalósuló emberség, felszabadító távlatait.

Hát akkor *mit akart Jézus, s mit akar ma is?* Evangéliumot akart hirdetni az emberi együttélést megbékélyező démoni beidegződésekkel szemben; antihumánus kapcsolataink reménytelen cipelésével, s végeredményben emberi együttélésünk bűn miatti meghatározottságával szemben! Teszi ezt pedig azzal, hogy teremti igéjével az *övéit, szeretetre állítja oda a felebarát mellé*. Jézus szavában nem arra hangzik felhívás: alázkodj meg, tűrj, szenvedj szó nélkül. Urunk ezzel az igével: „add oda a felső ruhádat is... menj el vele két mérföldre” azt prédikálja — tégy jót! akarj segíteni! még azon is, aki ellenséged, még azon is, aki azt nem érdemli meg! Ő jól tudja, hogy a jég nem fagyban, de napsütésben olvad csak meg! A vétkek és megfizetések — fagyos léghőmérsékletet teremtő — láncolatát sem oldozhatja fel más, mint a Tőle kapott és tanult AGAPE. Jézus igaz tanítványai ezt mindig is így hitték és éltek! Elég talán, ha az UT néhány jellegzetes helyére utalok ezzel kapcsolatban: „Senkinek gonoszért gonosszal ne fizessetek... Ne győztesse meg a gonosztól, hanem a gonoszt jóval győzd meg.” (Rm 12,17.21) — „Vigyázzatok, hogy senki senkinek rosszért rosszal ne fizessen, hanem mindenkor jóra törekedjétek úgy egymás iránt, mint mindenki iránt.” (1 Ts 5,15) És végül: „... Krisztus nyomdokait kövessétek... Aki szidalmaztatván, viszont nem szidalmazott, szenvedvén nem fenyegetőzött...” (1 Pt 2,18—23)

Ezt hirdessük, higgyük és éljük mi is! Hiszen erre — a szeretet köteleivel összeláncolt — közösségi életre váltott meg minket is Jézus, vére által. — A Hegyi-beszéd „Jézusi embersége” ezért nem „teljesíthetetlen etika”, hanem a megváltott emberek szabadsága, a felebarát feltétel nélküli szeretetére. Amikor is a tanítvány, nem az emberektől nyert impresszióhoz, hanem Jézushoz szabhatja cselekedetei mértékét.

Csizmazia Sándor

Laikus kérdések és szempontok Mt 5,38—42-höz

Ha én betartanám azt, amit Jézus mond, akkor már nem lenne egy fillérem sem. Jézus nem gondol a szélhámosokra?

Jézus éles kontrasztokat használ. A legtöbbet mond az arculütés hasonlata. A sérelmeket a bűn okozza. Mindig a bűnnel állunk szemközt. A sérelmek megölik az emberek iránti bizalmunkat. Pedig éppen a bizalomra van szükség, hogy a másik emberen segíthessünk.

Sok ember nem tudja elviselni, hogy erkölcsileg lekötelezettje legyen a másíknak. Aki viszont jóval fizet a másíknak, hajlamos arra, hogy színtelenül a másíki fejéhez vágja.

Jézus az erőszakot akarja az emberi együttélésből kikapcsolni. Az erőszak meghal, ha nem adják vissza.

Amit Viktor Hugo „Nyomorultak”-jában a püspök tesz a szökött fegyencsel, az csak egyéni akció lehet. — Gandhi megpróbálta társadalmi méretekben! — Nem tudom, hogy mit csinálnék abban a helyzetben, ha valaki a szüleimmel tenné azt, amit Jézus szerint el kell viselni. — Azt hiszem, hogy Jézust csak akkor érthetjük meg, ha felismerjük, hogy nála az ember még a jogosságnál is fontosabb. (22)

Jézus nem visz az idealizmus világába, mikor ezeket a szavakat mondja. A földi életben ad bűnbocsánatot és krisztusi indulatú életet. Meghagyja az embert a földi realitások között, s elvárja, hogy tanítványai kövessék őt ebben a nagy szeretetben. Régi közmondás: Inkább túrd el és szenvedd el az igazságtalanságot, semminthogy te cselekedd azt! Ez számunkra nem is csak közmondás, hanem életgyakorlat. A megbocsátó szeretetben járásra nem képes magától az ember, csak Krisztus Lelke által. (21)

Az Evangélikus Sajtóosztály Irattejesztésében kaphatók

Biblia — — — — — — — — — —	93,— Ft
Családi Biblia — — — — — — — — — —	130,— Ft
Újszövetség — — — — — — — — — —	40,— Ft
Énekeskönyv (nagyalakú) — — — — — — — — — —	75,— Ft
Agenda — — — — — — — — — —	128,— Ft
Esketési emléklap — — — — — — — — — —	—,50 Ft
Anyakönyvi kivonatok — — — — — — — — — —	—,50 Ft
Zárómérleg nyomtatvány — — — — — — — — — —	1,— Ft
Költségvetési nyomtatvány — — — — — — — — — —	1,30 Ft
Kis Káté — — — — — — — — — —	3,— Ft
Konfirmációi Káté — — — — — — — — — —	10,— Ft
Igés falitábla — — — — — — — — — —	8,— Ft
Szolgálati napló — — — — — — — — — —	11,— Ft
Anyakönyvi ívek — — — — — — — — — —	1,60 Ft
Korál I. — — — — — — — — — —	55,— Ft
Konfirmációi emléklap — — — — — — — — — —	2,— Ft
Karner: Isten, világ, felebarát — — — — — — — — — —	4,— Ft
Hítvallási iratok I. — — — — — — — — — —	45,— Ft
Hítvallási iratok II. — — — — — — — — — —	45,— Ft
Groó: Az élet kenyere — — — — — — — — — —	5,— Ft
Pröhle: Ökumenikus imádságok — — — — — — — — — —	2,— Ft
Karner: Testté lett Ige — — — — — — — — — —	45,— Ft
Úrvacsorai ostyá — — — — — — — — — —	4,50 Ft
Ottlyk: Istenszeretet — emberszeretet — — — — — — — — — —	17,50 Ft
Ottlyk: Hűség Istenhez és népünkhöz egyházunk történetében — — — — — — — — — —	82,— Ft
Vető: Tapasztalati valláslélektan — — — — — — — — — —	68,— Ft
Nagy: Egyház a mai világban — — — — — — — — — —	85,— Ft
A reformáció öröksége és kötelezése — — — — — — — — — —	22,— Ft
Egyházi Törvények — — — — — — — — — —	25,— Ft
Koren: Irgalmadat énekleme — — — — — — — — — —	35,— Ft
Pálfy: Jeremiás II. — — — — — — — — — —	62,— Ft
Káldy: Új úton — — — — — — — — — —	135,— Ft
Koráliskola I. — — — — — — — — — —	20,— Ft
Koráliskola II. — — — — — — — — — —	50,— Ft
Veöreös: János levelei — — — — — — — — — —	100,— Ft
Görög: Csendes szobák — nyitott ablakok — — — — — — — — — —	26,— Ft
Hítünk-életünk (szórványhittankönyv) — — — — — — — — — —	16,— Ft